

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SERHAD GAZİLERİNİN DÜNYASI (16-17.
YÜZYILLARDA AVRUPA SINIRLARINDA YAŞAM)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma ALTIOK

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Yeniçağ Tarihi

Tez Danışmanı: Mehmet Yaşar ERTAŞ

Eylül - 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

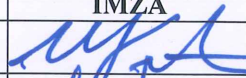
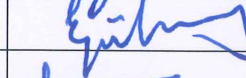
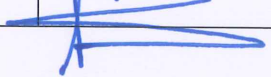
SERHAD GAZİLERİNİN DÜNYASI (16-17. YÜZYILLARDA AVRUPA
SINIRLARINDA YAŞAM)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma ALTIOK

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yeniçağ

“Bu tez 19/09/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Mehmet Yaşar Ertaş	Olumlu	
Prof. Dr. Ersin Gölsöy	Olumlu	
Dr. Öğr. Gör. Kerim İlker Bulunur	Olumlu	

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Fatma Altıok
Öğrenci Numarası	:	Y146012024
Enstitü Anabilim Dalı	:	Tarih Bölümü
Enstitü Bilim Dalı	:	Yeniçağ Tarihi
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Serhad Gazilerinin Dünyası (16-17. Yüzyıllarda Avrupa Sınırlarında Yaşam)
Benzerlik Oranı	:	%11

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

Fatma Altıok
19./11./2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı:

M. Yazar Ertas

Tarih:

24.09.2019

İmza:

M. Yazar Ertas

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Osmanlı tarihinin kıyılarında merkezden uzak kendi içinde farklı bir yapı olan serhadleri anlamak modern dönemin insanı olarak oldukça zordu. Bu zorluğu aşmamda birçok kişinin ve kurumun desteğini aldım. Türk Tarih Kurumu tarafından Avrupa ve Balkan Araştırmaları alanında tezime verilen destek çalışmalarımı kolaylaştırdı. Keza karmaşık bir konuda çalışırken maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen ve zoru kolaylaştıran arkadaşlarımdan Merve ÇİDEM, Gülsüm KAYGUSUZ, Melek EKİCİ, Tuğba DEMİRCİ, Yasemin GÜNDOĞDU, Mustafa ALTUN ve kıymetli aileme minnettarım. Belirlediği tez konusu ile bana serhaddin kapısını açan ve kendimi bir serhad gazisi gibi hissetmeme vesile olan kıymetli hocam Mehmet Yaşar ERTAŞ'A teşekkürü bir borç bilirim.

Fatma Altıok

EYLÜL /2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
HARİTA LİSTESİ	iv
RESİM LİSTESİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: YAŞAM ALANI OLARAK SERHAD	7
1.1. Serhad: Savaşın ve Gerilimin Sahası	7
1.1.1. Macaristan Sınırı.....	7
1.1.2. Venedik Sınırı	13
1.1.3. Doğu Avrupa Sınırları	16
1.2. Serhadde Yaşam Alanı (Kale ve Palanga)	20
1.2.1 İç Kale.....	27
1.2.2. Dış Kale -Varoş	29
BÖLÜM 2: SINIRDA YAŞAYANLAR	33
2.1. Askeri Sınıf (Askeri Kuvvetler)	33
2.1.1. Akıncı Ocağı	33
2.1.2.Serhad Kulu	34
2.1.3. Serhad Kulunun Kadrolu Askerleri	37
2.2.2. Merkezden Sınır Muhafazası İçin Gönderilen Askeri Birlikler.....	42
2.2. Serhaddin Sivil Halkı (Etnik Durum ve Dini Durum)	44
BÖLÜM 3: SERHADDE GÜNDELİK YAŞAM	50
3.1. Serhadde Konuşulan Diller	50
3.2. Serhad Halkının Kıyafetleri	51
3.3. Serhad Halkının Geçimi	57
3.3.1. Askerin Geçim Kaynakları: Akın, Yağma, Çete-Potera.....	60

3.3.2. Akınların Ekonomik Getirileri/Değeri.....	62
3.4. Serhadlerde Dini Durum	65
3.5. Serhad Âdetleri.....	68
3.5.1. Esirleri Öldürmemek.....	68
3.5.2. Düşmanlar Arasında Dostluk ve Kan Kardeşliği.....	69
3.5.3. Ölümlere Saygı	72
3.5.4. Gülbank Okumak.....	72
SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA	75
ÖZGEÇMİŞ.....	84

KISALTMALAR

- DİA** : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- ed.** : Editör
- haz.** : Hazırlayan
- s.** : Sayfa
- S.** : Sayı
- trc.** : Tercüme eden
- yay.** : Yayımlayan
- yy.** : Yüzyıl

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Tuna Toprakları	11
Harita 2: 1683 Öncesi Orta Avrupa ve Macaristan.....	12
Harita 3: 1609 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Siyasi Bölümlenme	13
Harita 4: Dalmaçya ve Bosna	16

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Budin Vilayeti Gazileri Şehzade III. Mehmed'in Sünnet Alayında..... 36

Resim 2: Şehzade III. Mehmed'in At Meydan'ına Gelişi ve Budin Vilayeti Gazileri... 41

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	X	Doktora	
Tezin Başlığı: Serhad Gazilerinin Dünyası (16-17.Yüzyıllarda Avrupa Sınırlarında Yaşam)			
Tezin Yazarı: Fatma Altıok		Danışman: Prof. Dr. Mehmet Yaşar Ertaş	
Kabul Tarihi: 19.09.2019		Sayfa Sayısı: vii (ön bölüm) + 84 (tez)	
Anabilim Dalı: Tarih		Bilim Dalı: Yeniçağ Tarihi	
<p>Tarih boyunca sınırlar devletleri bölen çizgiler olarak görülmüştür. Fakat bu sınırlar, çizgisel yapılarının yanında, farklı devletlerin egemenliğinde bulunan asker, köylü, tüccar vb. toplulukların birbirleriyle etkileşim halinde oldukları, kendine özgü bir hayatın devam ettiği yapılar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Modern sınırlarının keskin hatları Klasik dönem sınırlarının da bu denli keskin olduğu izlenimini uyandırmıştır. Ancak 16-17. yüzyıl Osmanlı-Habsburg serhaddi incelendiğinde bu düşüncenin doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar sınırlar savaşlar neticesinde keskinleşse de serhad bölgeleri etkileşime açık, birbiriyle ekonomik ilişkiler içerisinde olan, birbirlerini din, dil, kültür bakımından etkileyen toplulukların yaşam alanıydı. Bu sebeple serhad bölgeleri bir yaşam alanı olarak yalnızca askeri bir bölge olarak tanımlanamaz. Dolayısıyla bu araştırma 16-17. yüzyılda Osmanlı-Habsburg sınırlarının Osmanlı tarafı, sosyal, dini, kültürel, ekonomik ve gündelik yaşamı ortaya koyacak bir çerçeve ve perspektifte ele almaya çalışmıştır. Yapılan çalışmada ana kaynak olarak 16. ve 17. yüzyıl kronik ve seyahatnameleri kullanılmıştır.</p>			
Anahtar Kelimeler: Serhad, Sınır, Osmanlılar, Habsburg Sınırı, Gazi, Kale			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree ☒	Ph.D. ☐
Title of Thesis: World of Serhad Gazis' (Living in European Borders in the 16th-17th Centuries)	
Author of Thesis: Fatma Altıok	Supervisor: Prof Dr. Mehmet Yaşar Ertaş
Accepted Date: 19.10.2019	Number of Pages: vii (pre.part) + 84 (main body)
Department: History	Subfield: New Age History
<p>Throughout history, borders have been lines dividing states. However, these borderlands, along with their linear structures, emerges also as areas in which a unique life pursued by the soldiers, peasants, merchants who are subjected to different states, they continued to live in relative freedom interacting with each other. The sharp lines of modern boundaries make the impression that the borders of the classical period are so sharp. However, by the examination of 16-17th century the Ottoman-Habsburg serhads, it is revealed that this is not true. Although the borders were sharpened as a result of the wars, the serhad regions were open to interaction, the communities living in thesee regions conducted economic relations with each other, influenced each other in terms of religion, language and culture. For this reason, serhad regions cannot be defined only as military areas. In this study 16th-17th century Ottoman-Habsburg borderlands are tried to be discussed in a framework which will reveal the social, religious, cultural, economic and daily aspects of border life. The Ottoman chronicles and travel accounts of 16th and 17th century were used as the main source.</p>	
Keywords: Serhad, Frontier, Habsburg Frontier, Ghazi, Fortress	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Sınır kelimesi, sözlük anlamı açısından pek çok dilde farklı şekillerde ifade edilmiştir. İngilizce’de *frontier* ve *border*, Fransızca’da *frontière*, Arapça’da *hadd* ve *hudud* Almanca’da *grenze* gibi isimlerle adlandırılmıştır. Bu kavramların modern dönemdeki anlamları 16. ve 17. yüzyıl sınırlarına olan bakış açısını da etkilemiş, sınırların modern dönemde olduğu gibi iki tarafı bölen keskin bir hat olduğu izlenimini uyandırmıştır. Ancak gerçekte 16-17. yüzyıl Osmanlı-Habsburg sınırları bugün olduğu kadar keskin değil, daha esnek ve geçişkendi.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızda sadece iki devletin arasını ayıran kavram değil de sosyal yapı ve kimliği de yansıtan bir terim olması hasebiyle “Serhad” kelimesi seçilmiştir. İki devlet tarafından kesin sınırlarla çizilmiş hatlar olsa dahi serhad bölgeleri etkileşime açık, birbirleriyle ekonomik ilişkiler içerisinde olan, birbirlerini din, dil, kültür bakımından etkileyen toplulukların yaşam alanıydı. Bu sebeple serhad bölgeleri bir yaşam alanı olarak yalnızca askeri bir bölge olarak tanımlanamaz. Bugüne kadar çalışmalar kısmen bu geçişli yapıyı yansıtmakla birlikte daha çok askeri temalı olmuştur. Bu araştırma ise, 16-17. yüzyılda Osmanlı-Habsburg sınırlarının Osmanlı tarafının sosyal tarih, dini, kültürel, ekonomik ve gündelik yaşamını ortaya koyacak bir çerçeve ve perspektifte ele almaya çalışmıştır. Bu yüzyıllar Osmanlı ve Habsburg Hanedanlığının batıda Erdel, Eflak, Boğdan ve Macaristan topraklarında kurmaya çalıştığı hâkimiyet sebebiyle sık sık karşı karşıya kaldıkları yüzyıllardır. Bu sebeple Osmanlı-Venedik-Lehistan-Macaristan savaşlar ve seferler sebebiyle oldukça hareketliydi.

Literatür Analizi

Osmanlı Habsburg sınırı ile ilgili yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Bu minvalde Osmanlı Habsburg sınırlarının birbiriyle geçişken olduğu vurgusunu yapan eserlerden biri Mark L. Stein’in *Osmanlı Kaleleri ve Avrupa’da Hudut Boyları*¹ adıyla Türkçe’ye

¹ Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa’da Hudut Boyları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

çevrilen kitabıdır. Eser, Osmanlı-Habsburg sınır yaşamına dair bilgiler vermektedir. Stein, Osmanlı-Habsburg sınırını bir çatışma bölgesinden çok birbiriyle etkileşim halinde olan bir alan olarak ele almıştır. Buna karşın yaptığı çalışmada ağırlıklı olarak çatışmanın unsurları olan kale, palanga ve sınır bölgelerindeki askeri güce odaklanmıştır. Burcu Özgüven de *Osmanlı Macaristanı'nda Kentler ve Kaleler*² adlı eseriyle benzer bir çalışma ortaya koymuştur. Osmanlı'ya ait kale, palanga, kent ve yerleşimlerine dair bilgiler sunmuş aynı zamanda yerleşim yerlerini betimlemiştir. Gabor Agoston'un, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*³ adlı eseri fevkaledede önemlidir. Kitap, yazarın 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadarki dönemi kapsayan ordu, savaş gibi konularla ilgili yazdığı makalelerin birleşiminden oluşmaktadır. Çalışmada, bölgenin dengelerini etkileyen meseleler, tapu tahrir kayıtları, siciller üzerinden savaş merkezli anlatılmıştır. M. Tayyip Gökbilgin'in, "*Türk İdaresinde Budin*"⁴ adlı makalesi Budin'de görev yapmış beylerbeylerini ve onların faaliyetlerini anlatır. Sınır gibi dengenin korunması gereken bir alanda paşaların barışın tesisi için ne gibi faaliyetlerde bulunduğu bahseder. Lajos Fekete'nin "*Macaristan'da Türklerin Mülk Sistemi*"⁵ adlı makalesinde ise burada uygulanan mülk sisteminin padişah ve devlet merkezli olarak nasıl yürütüldüğünden bahsedilmiştir. Sadık Müfid Bilge, *Macaristan'da Osmanlı Hakimiyeti'nin ve İdari Teşkilatın Kuruluşu ve Gelişmesi* adlı makalesinde Macaristan'a yapılan seferler ve fethedilen eyalet ile sancakların hangi tarihte fethedildiği ve kaybedildiği, eyalet ve sancakların yönetimine hangi paşaların getirildiği, kimi şehirlerin nüfuslarına dair bilgiler verilmiştir. Eyalet ve sancak isimlerinin Macarca, Rumence, Hırvatça ve Sırpça isimlerinin karşılıklarını vermiş olması önemlidir. Aynı müellifin "*Osmanlı'nın Macaristan'ı*" kitabı söz konusu makalenin genişletilmiş halidir. Sancakların ve kalelerin tarihi serüveni, stratejik konumu gibi bilgiler mevcuttur. Mehmet İpcioğlu'nun "*Kanuni Sultan Süleyman'ın Estergon Seferi*"⁶ adlı yüksek lisans tezinde, sefer hazırlıkları, yol güzergahı ve alınan kalelerden isim isim bahsedilmiştir. Özgür Kolçak'ın, "*XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı Avusturya Savaşları*"⁷ adlı doktora tezinde Osmanlı ordusundaki askeri

² Burcu Özgüven, *Osmanlı Macaristanı'nda Kentler Kaleler*, Ege Yayınları, İstanbul, 2001.

³ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, Çev. Kahraman Şakul, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

⁴ M. Tayyip Gökbilgin, *Türk İdaresinde Budin, Atatürk Konferansları V*, Ankara, 1975.

⁵ Lajos Fekete, "Macaristan'da Türklerin Mülk Sistemi", *İÜEF Tarih Dergisi*, Cilt 12, Ankara, 1961.

⁶ Mehmet İpcioğlu, *Kanuni Sultan Süleyman'ın Estergon Seferi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1989.

⁷ Özgür Kolçak, *XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

değişimin ve dönüşümün serhadlerde ne gibi etkilere sebep olduğu tartışılmaktadır. Mustafa Işık “*XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Budin*”⁸ isimli doktora çalışması Budin tahrir defterleri verileriyle önemli bir eyalet merkezi olan Budin’in nüfus, yönetim, sancak, şehir ve köylerine dair bilgiler sunmaktadır. Benzer bir çalışma Murat Serdaroğlu’nun “*XVI. Yüzyıl Osmanlı Hakimiyyetinde Tımışvar*”⁹ isimli çalışmasıdır. Bu çalışma da tahrir defterlerini kullanarak Budin’den sonra ikinci büyük ve önemli eyalet olan Temeşvar’ın 16. yüzyıldaki durumunu incelemiştir.

Emrah Safa Gürkan’ın “*Sultan’ın Korsanları (Osmanlı Akdenizi’nde Gaza, Yağma ve Esaret, 1500-1700)*”¹⁰ ve “*Sultan’ın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*”¹¹ isimli iki eseri Osmanlı-Habsburg deniz serhaddine odaklanmış olsa da serhaddeki gazilerin akışkan kimliklerini görmemize yardımcı olmuştur. Bu çalışma aynı zamanda merkez ve serhad arasındaki ilişki ağını anlamamızı da kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda bir diğer önemli eser Catherine Wendy Bracewell’e ait olan “*16. Yüzyılda Adriyatik’te Korsanlık ve Eşkiyalık: Senjli Uskoklar*”¹² isimli eserdir. Bracewell’in eseri sınır ötesiki tarafında bulunan, duygu durumları, hedef ve idealleri açısından serhad gazileriyle benzerlik gösteren Uskokları anlatmaktadır. Eser küçük bir haydut grubu olan Uskoklar’ın bölgede oluşturdukları harekete ve bunun sonuçlarına değinmiştir. Serhad dünyasını anlama adına önemli olan bu eserde Bracewell de Emrah Safa Gürkan gibi farklı dillerdeki arşiv malzemelerinden yararlanarak eserini oluşturmuştur. Uskoklar’ın anlatıldığı bir diğer eser İdris Bostan’a ait “*Adriyatik’te Korsanlık, Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler (1575-1620)*”¹³ isimli eserdir. M. Fatih Çalışır, “*War and Peace in the Frontier: Ottoman Rule in the Uyvar Province, 1663-1685*”¹⁴ yüksek lisans tezinde

⁸ Mustafa Işık, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Budin*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2018.

⁹ Murat Serdaroğlu, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Hâkimiyetinde Tımışvar*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2018.

¹⁰ Emrah Safa Gürkan, *Sultan’ın Korsanları (Osmanlı Akdenizi’nde Gaza, Yağma ve Esaret, 1500-1700)*, Kronik Yayınevi, İstanbul, 2018.

¹¹ Emrah Safa Gürkan, *Sultan’ın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, Kronik Yayınevi, İstanbul, 2017.

¹² Catherine Wendy Bracewell, *16. Yüzyılda Adriyatik’te Korsanlık ve Eşkiyalık: Senjli Uskoklar*, Çev. Mehmet Moralı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

¹³ İdris Bostan, *Adriyatik’te Korsanlık, Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler (1575-1620)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

¹⁴ Muhammed Fatih Çalışır, *War and Peace in the Frontier: Ottoman Rule in the Uyvar Province 1683-1685*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

Osmanlı-Habsburg sınırının özelliklerine değinmiş ve bu özellikleri Uyvar örneği üzerinden ele almıştır. Uyvar Eyaleti'ndeki yönetim, garnizon ve vakıflar üzerinden Osmanlı-Habsburg sınırının doğasına yönelik değerlendirmelerde bulunmuştur.

Ömer Bıyık'ın “1652-53 Tarihli Şer’iyye Sicili’ne Göre Temeşvar”¹⁵ adlı makalesi Osmanlı-Habsburg sınırında bulunan Temeşvar Eyaleti’ni anlatmaktadır. Eserde Temeşvar’ın sosyo-ekonomik durumundan bahsedilmiş ayrıca burada bulunan kasaba ve kaza isimleri de verilmiştir. Ancak Temeşvar’ın bir sınır eyaleti olmasına rağmen eserde serhad vurgusu çok zayıf kalmıştır. İlhan Türkmen, “17. Yüzyıl Boyunca Belgrad-ı Dar’ül-Cihan” adlı makalesinde 17. yüzyılda Osmanlı-Habsburg ilişkilerinde Belgrad’ın iki ülke ilişkilerinde oynadığı rol üzerinde durulmuştur. Özellikle yüzyılın sonlarına doğru Belgrad kalesi içerisindeki asker sayıları ve mühimmat durumları da arşiv kaynakları ile sunulmaya çalışılmıştır. Ahmet Şimşirgil’in, “Uyvar’ın Hazine Defterleri ve Bir Bütçe Örneği”¹⁶ adlı çalışmasına Uyvar’da bulunan askeri sınıfın maaşları, dini, sosyal, kültürel, ve askeri maksatlı yapılan harcamaları, eyaletlerde ve sancaklarda paşaların yaptıkları harcamalar, gelir-giderler bütçe metin transkripsiyonu üzerinden anlatılmıştır.

Bu çalışmaların yanı sıra doğrudan tezin konusuyla alakalı ve bu çalışmayı yönlendirici iki önemli makale vardır. İlki Mehmet Ali Ünal’ın “Evliya Çelebi’ye Göre Serhadler ve Serhadliler”¹⁷ ve ikincisi Mehmed Yaşar Ertaş’ın “XVII. Yüzyılda Avrupa Sınırı: Evliya Çelebi’nin Anlatısında Serhad Halkının Duygu Dünyası”¹⁸ isimli makalelerdir. Bu iki çalışma askeri ve siyasi tarih çalışmalarının dışında doğrudan serhad hayatının sosyal taraflarına ve duygu dünyasına yönelik çalışmalardır.

Çalışmada araştırma eserlerin dışında kronik ve seyahatname gibi birinci elden kaynaklara da müracaat edilmiştir. Bu kaynaklar arasında serhad hayatını sosyal ve askeri anlamda resmeden en detaylı kaynak Evliya Çelebi’nin seyahatnamesidir. Bu sebeple en çok yararlanılan kaynak *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* olmuştur. Söz konusu eser dışında

¹⁵Ömer Bıyık, “1652-53 Tarihli Şer’iyye Sicili’ne Göre Temeşvar”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 45, 2015.

¹⁶ Ahmet Şimşirgil, *Slovakya’da Osmanlılar Türk Uyvar 1663-1685*, Beylik Yayınları, İstanbul, 2015.

¹⁷ Mehmet Ali Ünal, “Evliya Çelebi’ye Göre Serhadler ve Serhadliler”, *International New Tendencies Congress in Ottoman Researches*, Sarejovo, 2016.

¹⁸ Mehmed Yaşar Ertaş, “XVII. Yüzyılda Avrupa Sınırı: Evliya Çelebi’nin Anlatısında “Serhad Halkının” Dünyası”, *Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal’a Armağan*, Ed. Nurgül Bozkurt, Ankara, 2018.

birçok seyahatname mevcuttur. Benedict Curipeschitz'in "Yolculuk Günlüğü 1530"¹⁹, Baron V. Vratislav'ın "Baron Vratislav'ın Anıları: XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler"²⁰, Ogier Ghislain de Busbeck'in "Türk Mektupları"²¹ Solomon Schweigger'in "Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581"²² Hans von Dershawn'ın "İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü,"²³ Stephan Gerlach'ın "Türkiye Günlüğü (1573-1576) Cilt I"²⁴ ve "Türkiye Günlüğü (1577-1578) Cilt II"²⁵ Claes Ralamb'ın "İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658",²⁶ Polonyalı Simeon'un "Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden XVI. Asır Türkiyesi."²⁷

16 ve 17. yüzyıla ait bir çok kronikte ise serhadlere dair bilgiler kısıtlıdır. 16-17. yüzyıla dair taranan kronikler ise şöyledir: Naima Mustafa Efendi'nin "Tarih-i Naima (Ravzatü'l Hüseyin Fi Hulasati Ahbari'l-Hafıkayn) Cilt I-II-III-IV",²⁸ Peçevi'nin "Peçevi Tarihi Cilt I- II"²⁹, Solak-zâde Mehmed Hemdemi Çelebi'nin "Solak-zade Tarihi Cilt I-II"³⁰, Mustafa Selaniki'nin "Selaniki Tarihi Cilt I-II" Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa'nın

¹⁹ Benedict Curipeschitz, *Yolculuk Günlüğü 1530*, Çev. Özdemir Nutku, Ankara, 1989.

²⁰ Baron V. Vratislav, *Baron Vratislav'ın Anıları, XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, Çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul, 1998.

²¹ Ogier Ghislain de Busbeck, *Türk Mektupları*, Çev. Derin Türkömer, Doğan Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

²² Solomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. Türki Noyan, İstanbul, 2004.

²³ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

²⁴ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü (1573-1576)*, Cilt I, Haz. Kemal Beydilli, Çev. Türki Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

²⁵ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü (1577-1578)*, Cilt II, Haz. Kemal Beydilli, Çev. Türki Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

²⁶ Claes Ralamb, *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

²⁷ Polonyalı Simeon, *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden XVI. Asır Türkiyesi*, Çev. Hrand D. Andreasyan, Kesit Yayınları, İstanbul, 2007.

²⁸ Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima (Ravzatü'l Hüseyin Fi Hulasati Ahbari'l-Hafıkayn)*, Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

²⁹ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

³⁰ Solak-zade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solak-zade Tarihi*, Haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

“*Silahdar Tarihi*”,³¹ Fındıklı Mehmed Ağa'nın diğeri eseri olan *Nusretname*,³² Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın “*Zübde-i Vekaiyat*”³³ isimli eseri, Kemalpaşazade'nin “*Tevarih-i Ali Osman*” eseri³⁴, Müneccimbaşı Ahmet Dede'nin, “*Müneccimbaşı Tarihi*” Cilt II,³⁵. Bu eserlerden Peçevi Tarihi, Solakzade Tarihi ve Selaniki Tarihi 16. yüzyılın olaylarını anlatırken, Silahdar Tarihi, Nusretname, Zübde-i Vekaiyat, Mübeccimbaşı Tarihi gibi eserler 17. yüzyıl olaylarını anlatmaktadır. Ancak bahsedilen kronikler serhadlerin sosyal hayatına serhad yaşamının sosyal yönlerini yansıtacak az bilgi sunar.

Çalışmanın Yöntemi

Tezimizde tarih araştırmalarında başvurulan klasik yöntem kullanılmıştır. Öncelikle literatür çalışması ile tespit edilen araştırma eserleri okunmuş ve konuyla ilgili bilgiler toplanmış ve değerlendirilmiştir. Daha sonra araştırmanın temel kaynakları olan kronikler, seyahatnameler ve özel tarihler üzerinden taranmış ve serhad bölgesine dair veri sunan bilgiler, anekdotlar ve hikayeler tespit edilmiştir. Ardından bilgi fişleri oluşturulmuş ve fişler tematik olarak tasnif ve analiz edilerek tez yazımında kullanılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışma, Osmanlı araştırmalarında ihmal edilmiş bir konuya, başta gaziler olmak üzere serhadlere yaşayan insanların hayatına odaklanmaktadır. 16-17. yüzyıllarda başta Habsburg serhaddi olmak üzere Doğu Avrupa ve Dalmaçya serhaddi ile sınırlandırılmış olan araştırma ile serhad boylarındaki kale ve şehir yerleşimleri ve bu yerleşimlerin sosyal hayatı nasıl etkilediği sorusuna cevap aranmıştır. Bu bağlamda Avrupa sınırının Osmanlı tarafındaki sosyal ve etnik yapı, yaşam tarzı, gelenek-görenekler, inanç ve düşünce dünyası gibi önemli başlıklarda özgün değerlendirmeler yapılmıştır.

³¹Nazire Karaçay Türkal, *Silâhdar Fındıklı Mehmet Ağa Zeyl-i Fezleke (10622 Ca.1106/1654-7Şubat 1695)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

³²Mehmet Topal, *Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretname Tahlil ve Metin (1106-1133/ 1695-1721)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001.

³³ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekaiyat, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 1995.

³⁴Kemal Paşa-zade, *Tevarih-i Al-i Osman X. Defter*, Hazırlayan: Doç. Dr. Şefaattin Severcan, TTK, Ankara, 1996.

³⁵ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, Çev. İsmail Erünsal, Tercüman Yayınları, Ankara, 1978.

BÖLÜM 1: YAŞAM ALANI OLARAK SERHAD

1.1. Serhad: Savaşın ve Gerilimin Sahası

Serhad bölgesinin siyasi, askeri ve toplumsal özelliklerini kazanmasına sebep olan asıl şey bölgedeki devletlerarası ilişkilerdi. Osmanlı Devleti 15. ve 16. yüzyılda Balkanlar'dan, Orta Avrupa'ya ve Akdeniz'e doğru ilerleyen ve topraklarını genişleten bir siyaset izlemişti. Bu yüzden bu bölgelerde bulunan birçok devletle karşı karşıya gelmek durumundaydı. Bu durumun sonucunda sınır bölgelerindeki gerilimler, savaşlar, anlaşmazlıklar serhad bölgelerindeki yaşamı doğrudan etkilemişti.

1.1.1. Macaristan Sınırı

1520 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta geçmesi Osmanlı siyasetinin farklı bir yöne evrilmesine neden olmuştu. Kanuni, babası gibi doğu seferlerine yönelmek yerine tahtta kaldığı kırk altı yıl boyunca daha çok batı seferleriyle meşgul olmuştu. Bu durumun ilk göstergelerinden biri 1521 yılında fethini gerçekleştirdiği Belgrad Seferiydi.³⁶ Bu fetih ile Osmanlılar Macar topraklarına bir baskı oluşturmaya başladılar. Bu gelişmeden tam dört yıl sonra 1525 yılında Habsburg İmparatoru Charles ile Fransa Kralı Fransuva arasında vuku bulan Pavia Savaşı, Avrupa'daki dengeleri değiştirmişti. Bu savaşta Fransuva Charles'in eline esir düşmüş Charles ise büyük bir güce kavuşmuş ve imparatorluğunu Roma-Germen İmparatorluğu olarak yeniden dizayn etme şansı bulmuştu. Bununla birlikte Fransuva'nın annesinin Kanuni'den oğlunu kurtarması için yardım istemesi Osmanlı Devleti'ni Avrupa siyasetinin doğrudan bir aktörü haline getirmişti. Çünkü Pavia Savaşı'nın sonucunda oluşan konjonktür, Osmanlı padişahına Avrupa'ya müdahale etme fırsatı vermişti. Fransızlarla yapılan görüşmeler sonrasında Kanuni 1526 yılında Macar seferine çıkmaya karar vermişti.³⁷ Macar ve Osmanlı ordularının Mohaç ovasındaki karşılaşmalarında Macarlar ağır hezimete uğramışlar Macar kralı Layoş'un hayatını kaybetmesiyle Macar toprakları Osmanlı egemenliğine girmişti. Bu zafer Kanuni için büyük bir başarıydı. Bu savaşta Macarların kraliyet ordusunun yok olmasının yanında dönemin iki güçlü hanedanı olan Habsburgları ve

³⁶Gabor Agoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, Çev. Kahraman Şakul, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.52.

³⁷Gabor Agoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, s. 113.

Osmanlıları karşı karşıya da getirmişti. Dolayısıyla Mohaç Savaşıyla birlikte Macaristan iki tarafın çarpışma zemini haline gelmişti.³⁸ Bu savaştan sonra Macaristan Osmanlı Devleti'ne bağlı vasal bir devlet haline geldi. Kanuni kendisine bağlı olacağını düşündüğü Zpolya'yı bu vasal devletin başına kral olarak atadı. Bununla birlikte Macar toprakları ikiye bölünmüştü. Çünkü toprakların bir kısmı Macar hâkimiyetindeyken diğer kısmı Habsburg kontrolünde kalmıştı. Bu durum Zpolya'nın 1540 yılında ölmesine kadar bu şekilde devam etti. 1526-1540 yılları arasında Osmanlıya bağlı bir krallık olan Macaristan Krallığı yaşamaya devam ederken Avusturya arşidükü Ferdinand Mohaç'ta ölen Macar kralının kız kardeşi ile evli olması sebebiyle Macaristan'ın asıl varisinin kendisi olduğunu iddia ederek Budin'e saldırmaktan geri durmadı. Dolayısıyla bu on dört yıllık süre içerisinde sürekli savaş ve çatışma devam etti. Zpolya'nın 1540'da ölümü üzerine Habsburglar 1541 yılında Budin'i kuşattılar. Bu sebeple Kanuni bölgenin statüsünü değiştirerek Budin'i eyalet haline getirdi. Zpolya'nın oğlu Yanoş Sigismund'u Erdel Prensi olarak atadı. Bu düzenlemeler ile Macar toprakları fiilen üçe bölünmüş oldu. Ancak bu değişiklik Avusturya ve Habsburglar tarafından kabullenilmedi ve tekrar çok sert çatışmalara devam edildi. Kanuni dönemi incelendiğinde Macaristan'ın iki büyük imparatorluk arasında bütünüyle savaş alanına döndüğü görülmektedir. Her ne kadar Kanuni'nin 1566 yılında ölmesiyle bölgedeki sıcak çatışmalar yavaşlasa da sınır gerilimleri daima devam etmiştir.

Kanuni döneminde Macaristan'ın ele geçirilmesiyle üçe bölünen ülkede Erdel, Habsburg ve Osmanlılar söz sahibi olmuş ve bu yıllar içerisinde Macaristan yeni bir döneme girmiştir. Kanuni'nin 1566 yılında ölmesiyle 1593 yılına kadar yaşanan yirmi üç yıllık süre zarfında Osmanlı ile Habsburglar arasında görünürde bir savaş ya da sefer olmamıştır. Osmanlılar ağırlıklı olarak serhad bölgelerindeki statüyü koruma politikasını sürdürürken Habsburglar ise Osmanlı genişlemesi ve tehdidi karşısında sınır bölgelerindeki askeri gücü takviye etmiş ve sınırlardaki tahkimatları güçlendirmiştir. Bu minvalde her iki taraf serhad boylarındaki varlığını sürdürebilmek için sınırlara pek çok kale inşa ettikleri gibi serhadlerde siyasi, askeri ve mali alanlarda da etkili politikalar izlemişlerdir.

Osmanlı-Macar ilişkilerinin ikinci evresi 1593-1606 yıllarını kapsayan ve Uzun Savaş

³⁸ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, s. 53.

olarak bilinen dönemdir. Bu dönem içinde 1593-1594 yılları arasında Budin'i ve çevresini koruyan önemli kalelerden olan Filek, Novigrad ve Sečen kaleleri Habsburglar tarafından ele geçirilmişti. 1595 yılında ise Lipova, Yanova ve Estergon gibi stratejik olarak önemli mevkilerde bulunan kaleler de Habsburgların eline geçince III. Mehmed serhadde yaşanan bu gidişatı durdurmak ve Habsburgların işgal ettiği kaleleri geri almak için sefere çıkmaya karar verdi. Bu sefer neticesinde Habsburglar ile Osmanlı Devleti arasında Haçova Meydan Muharebesi yapılmış ve Habsburglar tarafından fethedilen önemli kaleler geri alınmıştır. Bu sefer esnasında Osmanlı Devleti 1596'da Eğri, 1605'te ise Kanije'yi fethederek eyalet haline getirmişti.³⁹ 1593-1606 yılları arasındaki sınırlardaki mücadele savaş alanını oldukça geniş bir coğrafyaya Adriyatik'ten Tuna ve Karadeniz'e yaymış söz konusu coğrafyada yaşamı, şehirleri ve insanları etkilemişti.

Osmanlı ve Habsburglar arasındaki 1593-1606 on üç yıl süren bu dönemin ardından 1658 yılına kadar serhaddeki ufak çaplı çatışmaların dışında yaklaşık elli yıl boyunca büyük bir savaş yaşanmamıştır. 1658 yılına gelindiğinde Erdel prensi II. Rakoçi isyan etmiş ve Habsburglar bu isyanın destekçisi olmuşlardı. II. Rakoçi'nin başlattığı isyana Eflak ve Boğdan beyleri de katılmış ve isyan daha da büyük bir hal almıştı. Bu nedenle Köprülü Mehmet Paşa, Erdel üzerine sefere çıkmıştır. Sefer sonucunda II. Rakoçi başarısızlığa uğramış ve yerine Apafi Mihal getirilmiştir.⁴⁰ Bu sefer sonucunda Uyvar fethedilmiş, savaş Osmanlı ve Habsburglar arasında 1664 yılında yapılan Vasvar Anlaşması ile sonuçlanmıştır.⁴¹

17. yüzyılda Erdel meselesi Eflak ve Boğdan prensliklerini de içine alacak şekilde Osmanlı-Avusturya savaşı ve bölgesel çatışmayı Orta Avrupa'dan Karadeniz'e kadar uzanan bir coğrafyaya kadar genişletmiştir. Hatta Eflak ve Boğdan prensliklerinin de katılımı ile Orta Avrupa'dan Karadeniz'e kadar uzanan bir coğrafyada çatışmalar yaşanmıştır. Bu sebeple Tuna dışında gerilim ve çatışmalar Tisa, Maros ve Samos nehirlerinin havzalarını içine alan bölgelere kadar yansımıştır. 1658-1664 yıllarında Budin (Estergon, Mohaç, Novigrad, Kopan, Ösek, Zigetvar), Temeşvar (Varat, Yanova, Sirem, Semendire, Vidin), Eğri (Hatvan, Segedin), Kanije (Kopan, Peçuy, Pojega) ve

³⁹ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristan'ı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 42.

⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt I. Kısım, TTK, Ankara, 1988, s. 382.

⁴¹ Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğunun Öyküsü 1300-1923*, Çev. Zülal Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 240.

Tuna kıyılarındaki yerleşimlerde sosyal ve ekonomik bir kargaşa hâkim olmuştur.

1664 yılında yapılan Vasvar Anlaşması'nın ardından 1683 II. Viyana kuşatmasına kadar bölgede büyük çapta bir savaş olmamış ancak II. Viyana kuşatmasıyla Osmanlı Macaristan'ında büyük değişimler yaşanmıştı. Bu sefer, Kanuni döneminden beri tesis edilen Macaristan üzerindeki hâkimiyetin bir nevi sona doğru yaklaştığı anlamını taşıyordu. II. Viyana'dan sonra önemli serhad şehirleri ve kaleleri Habsburglar tarafından ele geçirilmişti. 1686 yılında Macar hâkimiyetinin sembolü ve merkezi olan Budin kaybedilmiştir. Budin'i takiben Budin'e bağlı sancaklardan olan Sirem(1686), Segedin (1686), Peçuy (1686), Kapoşvar (1686) Habsburglar tarafından ele geçirilmiştir. Takip eden yıllarda Ösek (1687), Valpo (1687), Petervaradin (1687), Eğri (1687), Lipva (1687), İstolni Belgrad (1687) kaleleri kaybedilmiştir.⁴² 1683 II. Viyana kuşatması Osmanlı'nın Macaristan üzerindeki hâkimiyetinin ciddi oranda sarsıldığı ve yeni bir aşamaya geldiği görülür. 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile kayıplar resmileşmiş Temeşvar dışında Macaristan'ın tümü kaybedilmiştir. Bu kayıplarla Osmanlı Devleti'nin sınırları Tuna ve Sava sınırlarına taşınmıştı. Bu hareketlilik doğal olarak serhad şehirlerini ve bu bölgelerde yaşayan insanları etkilemiştir. 1683-1699 yılları arasındaki bu uzun süreç, nüfus hareketliliklerinin yanı sıra bölgenin sosyo-ekonomik dinamiklerinin de değişmesine sebebiyet vermiştir.

İki yüz yıl içinde yukarıda bahsedilen büyük çaplı sefer ve savaşların yanında Osmanlı-Macar serhaddi küçük ya da büyük çatışmaların devam ettiği bir alandı. Özellikle doğrudan sınır olan bölgeler ya da kaleler bu çatışmalardan daha çok etkilenmiştir. Örneğin Viyana'nın savunması için oldukça önemli olan Komoron, Estergon, Yanık ve Tata gibi kaleler Osmanlı-Habsburg sınırında bulunmaktaydı. Komoron, Tuna nehrinin üzerinde bulunduğu için de stratejik açıdan önemliydi. Yanık ve Tata kaleleri 1594 yılında fethedilmiş ancak 1598 yılında yine Habsburgların eline geçmiştir.⁴³ Estergon'da aynı durumda olmasına rağmen uzun yıllar Osmanlıların elinde kalmıştır. Komoron, Tata, Estergon, Vişegrad, Fülele, Hatvan kaleleri birbirlerine oldukça yakın inşa edilmiş serhad kaleleriydi bu kalelerin olduğu bölgeler doğal olarak askerin çok olduğu alanlardı. Bu

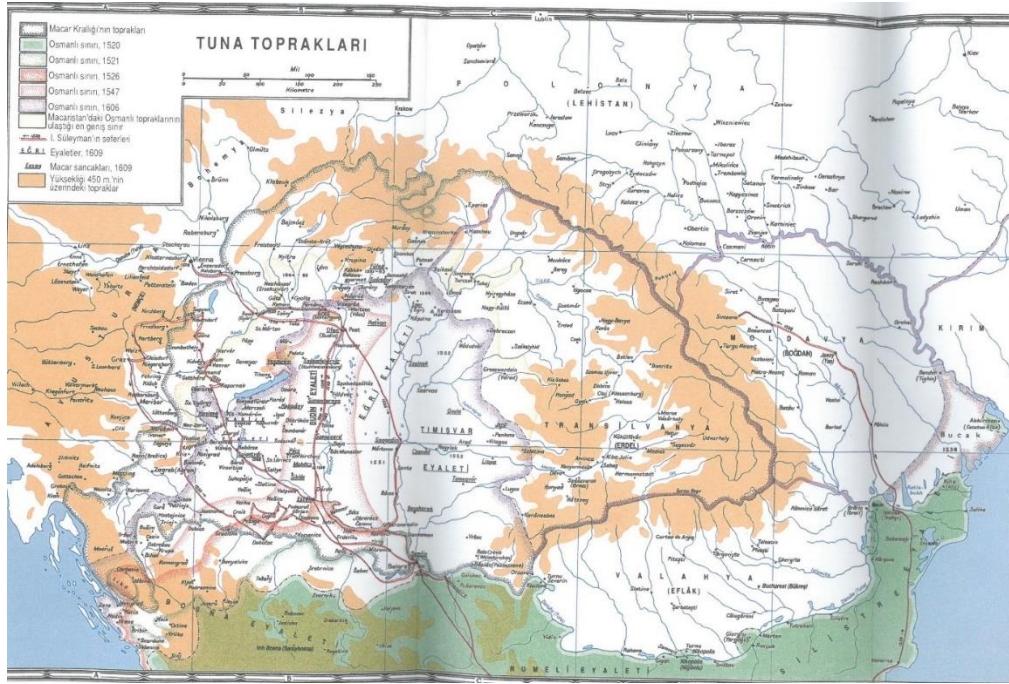
⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 511.

⁴³ Ömer Gezer, "1522'den XIX. Yüzyıla Kadar Habsburg Mutlakiyetinin İnşası ve *Militärgrenze*", *Avrupa Tarihinde Türk Eli Doç. Dr. Gümeç Karamuk Armağanı*, (Ed. Ramazan Acun ve Serhat Küçük), Ankara, 2007, s. 140-142.

nedenle sınırların hareketli doğasından da en çok etkilenen alanlardı.

Macaristan'da Budin, Kanije, Eğri ve Temeşvar olmak üzere dört eyalet mevcuttu. Bu eyaletlerin dışında da eyaletler kurulmuş ancak bu eyaletler kadar kalıcı olmamıştı. Sık sık yapılan sınır çatışmaları, sefer ve savaşların sonucunda bu eyalet sayıları da değişmiştir. 1600 yılında Tiryaki Hasan Paşa tarafından ele geçirilen Kanije yine aynı tarihte eyalet haline getirilmiştir. Kanije Eyaleti, Hırvat ve Habsburglara karşı tesis edilmiştir. Zigetvar, Peçuy, Pojega, Şikloş Kanije Eyaleti'ne bağlı stratejik öneme sahip bazı sancaklarındandı. 1552 yılında fethedilip eyalet haline getirilen Temeşvar ve Varad ise Erdel Prensiği ile Macaristan'ın bir kısmı ile sınırdı. Bu iki eyalet Erdel'de gerçekleşen isyanlardan etkilenir ve bölge bu gerilimleri doğrudan hissederdi. Özellikle tam sınırdaki bulunan Varad kalesi Lipova kalesi bu gerilimlerden en çok etkilenen kalelerdendi.

Harita 1:
Tuna Toprakları

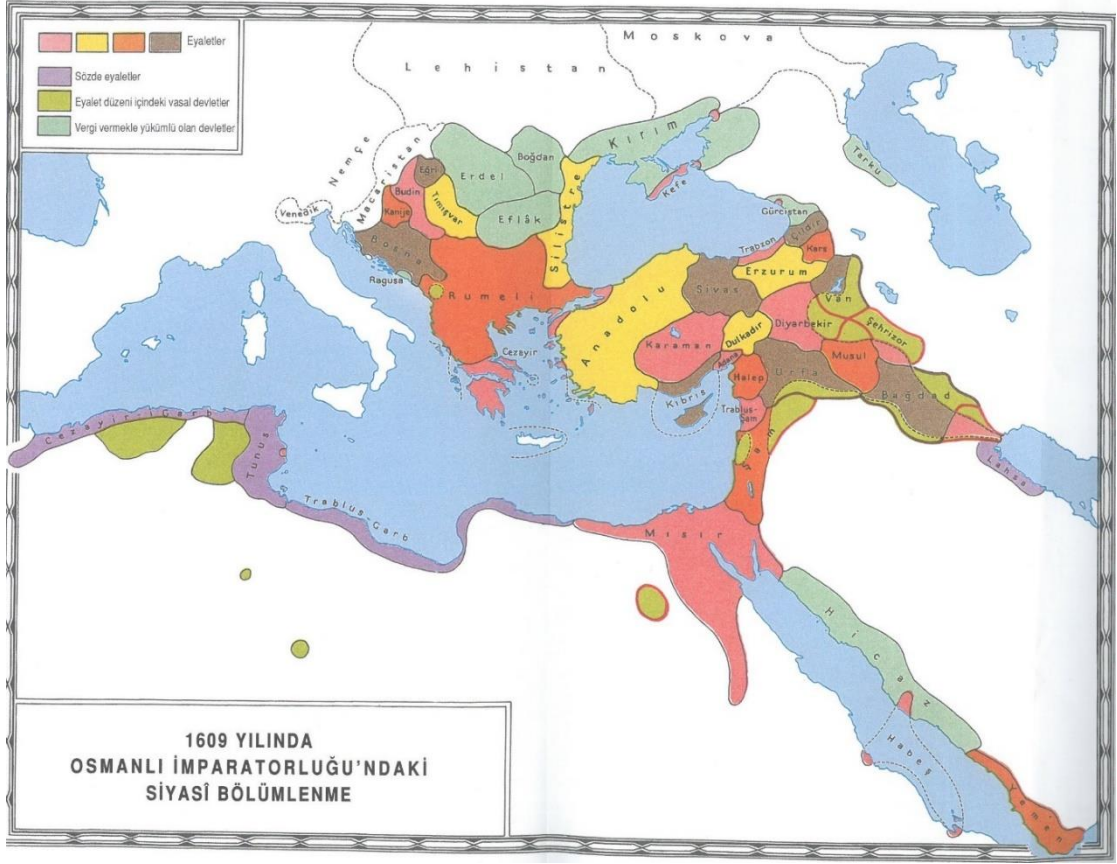
Kaynak: Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, YKY, İstanbul, 1999.

Harita 2:
1683 Öncesi Orta Avrupa ve Macaristan

Kaynak: Ömer Gezer, Temeşvar'da Son Osmanlı Garnizonu: Temeşvar'a "Eğri Nizamı'nın" Verilmesi ve Maliyeti, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, Sayı:26, s.142.

Harita 3: 1609 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Siyasi Bölümlenme

Kaynak: Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*

1.1.2. Venedik Sınırı

16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı-Venedik ilişkilerinin gerilmesinin temel nedenlerinden biri Akdeniz'de üstünlük kurma çabasıydı. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de Venedik aleyhine topraklarını genişletme çabası ve Venedik'in Doğu Akdeniz'deki siyasi ve ticari çıkarlarını koruma politikası iki devleti karşı karşıya getirmekteydi. Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz adalarındaki fetihleri, Mora, Kıbrıs ve Girit gibi Venedik hâkimiyetindeki toprakları ele geçirmesi Venedik'in yaşam alanını daraltıyordu. Bu durum Venedik'in Osmanlılara karşı savaşa mecbur bırakmışsa da Venedik'in hem ticari faaliyetlerini hem de temel gıda maddelerini Osmanlı topraklarından sağlaması sebebiyle Osmanlı hâkimiyetindeki coğrafyaya bağımlıydı. Dolayısıyla Venedikliler bölgede hassas bir politika takip etmek zorunda kalmışlardı. Osmanlılara karşı kurulan Haçlı Birliğine katılma hususunda genelde isteksiz oldukları gibi Osmanlı Devleti'ne karşı da ılımlı bir

politika izliyorlardı. Ancak bu durumlar birtakım çekişmelerin olmadığı anlamına gelmiyordu. Mora, Kıbrıs ve Girit'in Osmanlılar tarafından fethi Osmanlı-Venedik ilişkilerinin bozulmasına neden olan en önemli sebepler arasındaydı.⁴⁴

1537-1540 yılları arasında Haçlı birliğinin, Venedik'i Osmanlı aleyhinde taraf olması yönündeki çağrılarını Venedik tarafından olumlu karşılanmış ve Osmanlıya karşı 1537'de Korfu ve Ege adalarındaki çıkarlarından dolayı savaşa katılmayı kabul etmiştir.⁴⁵ Venedik ticari çıkarlarını kaybetmemek için Haçlı Birliği'nin çağrısına kulak vererek onların tarafında bulunmuştur. Ancak yapılan savaşta Venedik, Preveze'de yenilmiştir. 1540 yılında Osmanlılarla yapılan anlaşma ile Venedik 1540 ve 1565 yılı boyunca sıcak çatışmaya girmemiş yalnızca bu bölgede sık sık akınlar yapan Uskok faaliyetlerinden dolayı ilişkilerin gerginleştiği dönemler yaşanmıştır.⁴⁶ Bununla birlikte Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleri iki devleti sürekli olarak karşı karşıya getirmekteydi. Uskoklar, Adriyatik kıyısında faaliyet gösteren bir grup deniz korsanı idi. Merkez üsleri olan Senj ve Zara kaleleri Bosna ile serhaddi bu nedenle Adriyatik kıyısında Bosna Eyaleti'ne bağlı bulunan pek çok kale ile neredeyse iç içelerdi. Bu kalelerden bazıları; Banyaluka, Sisek, Bihaç, Gradiška idi. Bu kalelerin Uskok kaleleriyle çok yakın mesafelerde bulunması sık sık karşılıklı çatışmaların olmasına neden olurdu. Uskoklar'ın karada insan ve hayvan kaçırmaları denizde ise korsanlık yapmaları iki devleti sürekli olarak karşı karşıya getirmiştir. Dolayısıyla başta Adriyatik ve Mora kıyıları olmak üzere Osmanlı-Venedik geriliminin yaşandığı serhad bölgeleri savaş ve barış dönemlerinde bölgedeki toplumu da yakından etkilemiştir.

1571 yılına gelindiğinde Osmanlı-Venedik ilişkilerinin Kıbrıs sorunu sebebiyle gerginleştiği görülür. Osmanlı'nın Akdeniz'de kendi ticari güvenliğini sağlamayı istemesi nedeniyle Kıbrıs'ı fethetmek için girişimlerde bulunmuş ve Venedik'e ait olan Kıbrıs fethedilmiştir. Ancak Osmanlı donanması İnebahtı'nda yakılarak yok edilmiştir. Bu olayın ardından Venedik ile sulh yapılmış ve bu tarihten itibaren 1644 Girit olayına kadar Osmanlı ve Venedik arasında serhadde yaşanan ufak çaplı saldırıların dışında büyük bir

⁴⁴ Mehmet Yaşar Ertaş, "Mora'da Osmanlı Venedik Mücadelesi (1648- 1715)", *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, Ed. Haydar Çoruh, Mehmet Yaşar Ertaş, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s. 103-104.

⁴⁵Bülent Ayyıldız, *Osmanlı-Venedik Ticari ve Diplomatik İlişkileri (1453-1571)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 82.

⁴⁶ Bülent Ayyıldız, *Osmanlı-Venedik Ticari ve Diplomatik İlişkileri (1453-1571)*, s. 93.

olay yaşanmamıştır.⁴⁷ Tarihsel anlamda 17. yüzyıl Osmanlı Venedik ilişkileri incelendiğinde büyük ölçekteki tek problemin Girit olduğu görülebilir. Ancak Osmanlı'nın Girit'i ele geçirmesi yirmi dört yıl sürdüğünden dolayı, 17. yüzyılın yarı döneminde Osmanlı Venedik mücadelelerinin yoğun bir şekilde yaşanmasına sebep olmuştur. Savaş yalnızca Girit'te sınırlı kalmamış Mora yarımadasını Dalmaçya kıyıları, Çanakkale Boğazı, Anadolu ve Rumeli kıyıları ile adalara sirayet etmiş ve buralardaki gündelik hayatı her yönüyle etkilemiştir.

Adriyatik sahillerinde Osmanlı Devlet'i ile sınır olan bir başka devlet de Dubrovniki. Çok küçük bir devlet olmasına rağmen bu bölgede var olan çatışmalardan etkilenmiş, Osmanlı ve Venedik'in çatışma halinde olduğu zamanlarda bu durumdan faydalanarak varlığını iki taraflı davranarak sürdürmüştür.⁴⁸ Adriyatik sahillerinde önemli bir yeri olan Dubrovnik zaman içinde Venedik, Macaristan ve Osmanlı gibi devletlerin hâkimiyetine girmiştir. 16. ve 17. yüzyıllarda bu devlet Osmanlılar tarafından Adriyatik sahillerinde Venedik, Macaristan ve Haçlı faaliyetlerinin takip edilmesi için Osmanlılar tarafından bir üs olarak kullanılmıştır. Ancak Karlofça'dan sonra Adriyatik sahillerindeki Osmanlı üstünlüğü sona ermiş bu bölge daha çok Avusturyalılar tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır.⁴⁹

Macaristan'da olduğu gibi Venedik'te de büyük savaşların dışında sınır çatışmaları süregitmekteydi. Bosna ile sınır olan Venedik, Dalmaçya kıyılarında karşılıklı sınır çatışmaları ve denizlerdeki korsanlık faaliyetleri sebebiyle karşı karşıya gelirken Habsburg-Osmanlı mücadelesi Sava nehri havzasında devam etmekteydi.⁵⁰ Bu üç devlet arasında doğrudan sınır olan bölgelerde savaş olmasa bile sık sık saldırıların ve gerilimlerin devam ettiği sınır şehirleri vardı. Örneğin, hem Venedik hem de Habsburglar tarafından himaye edilen Uskoklar, sık sık Lika sancağı, Hersek ve Adriyatik denizinde akınlar düzenlerlerdi. Yani saldırılar hem denizden hem karadan gerçekleşirdi. Bu sancakların yanında Venedik'e ait olan Zadar, Şibenik, İspilet gibi önemli şehir ve kaleler

⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 24.

⁴⁸ Canan Sami, *Bailo Agostino Nani'nin Relacionesine Göre 17. Yüzyıl Başı Osmanlı Venedik İlişkileri*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s. 212.

⁴⁹ Şerafettin Turan, "Dubrovnik", *DİA*, Cilt 9, İstanbul, 1994, s. 542-543.

⁵⁰ Ömer Gezer, "Bosna Serhaddinde Osmanlılar: Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Bosna Eyaleti'ndeki Osmanlı Ordusu Üzerine Bir Analiz", *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Cilt I, Ed. Aşkın Koyuncu, Çanakkale, 2016, s. 339

de Uskokların aktif olduğu bölgelerdi. Uskoklar'ın Osmanlı gemilerine ve sahillerine verdikleri hasardan dolayı önlem olarak Osmanlılar 16. ve 17. yüzyılda Avlonya, Gabele, Nova ve Kırka'da deniz üsleri kurmuşlardı. Bu korsanlar “özellikle Hersek sancağı kıyısında bulunan Nova'dan başlayarak Arnavutluk sahillerindeki Avlonya ve Draç'ta, Mora'nın Ayamavra, Preveze ve İnebahtı kaleleri yanında Moton ve Koron'da üsleri bulunmaktaydı.⁵¹ Bu geniş hat üzerinde Uskokların yaptıkları akın ve yağma faaliyetleri nedeniyle Osmanlı, Habsburg ve Venedik sık sık karşı karşıya gelmek zorunda kalırlardı.

Harita 4:
Dalmaçya ve Bosna

Kaynak: Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*

1.1.3. Doğu Avrupa Sınırları

Lehistan, Osmanlı Devleti'nin kuzey sınırında Osmanlıya vasal halde bağlı bulunan

⁵¹ Catherine Wendy Bracewell, *16. Yüzyılda Adriyatik'te Korsanlık ve Eşkiyalık: Senjli Uskoklar*, Çev. Mehmet Moralı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. XX-XXIII.

Eflak-Boğdan ve aynı zamanda Erdel ile sınırdı. Osmanlı-Lehistan sınırlarında hareketlilik iki devletin özellikle Boğdan-Kırım-Kazak coğrafyası üzerindeki rekabeti sebebiyle ortaya çıkardı. Doğal olarak Doğu Avrupa’da yaşanan gerilimler büyük ölçüde Osmanlı-Lehistan çatışmaları nedeniyle oluşmaktaydı. Buradaki bölgeler, şehirler savaş dönemlerinde yaşanan gerilimlerden dolayı güvensiz bir hale geldiler. Osmanlı-Lehistan ilişkilerini belirleyen birçok faktör mevcuttu. Bunlardan ilki Kazakların kontrol altına alınmak istenmesiydi. Kazaklar, savaşçı bir topluluktan ve baş eğmiyorlardı. Hem Lehistan hem de Osmanlılar Kazakları kontrol etmek, kendilerine bağlamak ve diğer taraftan kendilerine yönelik avantaj sağlamasına imkân vermek istemiyorlardı. Ancak Lehistan Osmanlı Devleti’nin topraklarını kullanarak tazyik ettiği gibi sık sık Osmanlı-Lehistan sınırlarına yağma akınları düzenliyordu. İki devleti karşı karşıya sebeplerden biri de Eflak-Boğdan meselesi idi. Lehistan, Eflak ve Boğdan’daki isyanları kışkırtarak Boğdan Prensiğini Osmanlı aleyhine bir tavra zorluyordu. Kazakları ise saldırı unsuru olarak kullanıyorlardı. Buna mukabil Osmanlılar da Kırım kuvvetleri ile Leh topraklarına yağma ve tazyik seferleri düzenliyorlardı. Bu sebeplerden dolayı bu bölge bir çatışma alanı haline dönüşmüştü. 16. yüzyılın sonlarında ve 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren Tuna’nın kuzeyi olan bu bölge ciddi sorunların yaşandığı bir bölge haline geldi. Fakat özellikle Eflak’tan Kırım’a kadar uzanan saha, Osmanlı ile Kazak-Lehistan çatışmaları nedeniyle sorunlu bir bölge konumundaydı.

16. yüzyılda Osmanlı ve Lehistan ilişkilerinde yüksek gerilimler görülmemiş ancak 1593-1606 savaşları Doğu Avrupa’nın hareketlenmesi ve Lehistan’ın da bölgeye müdahale etmesine neden olmuştur. Lehistan, Eflak ve Boğdan isyanlarını teşvik etmiş bunun yanı sıra Kazakları askeri güç olarak kullanmak istemesi ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Bu durum Osmanlı kuvvetlerini Doğu Avrupa’ya doğru çekerken Kırım Tatarlarının Leh topraklarına doğru sık sık baskın ve akınlar düzenlemelerine neden olmuştur. 17. yüzyıla gelindiğinde tansiyon daha da yükselmişti. Kırım Hanlığının Kazaklara yaptığı akınlara mukabil, Kazaklar da Osmanlı topraklarına saldırılar düzenlemişlerdi. Karşılıklı saldırıların yanı sıra Lehistan kralının Osmanlı Devleti’nin azlettiği Boğdan beyini himaye etmesi 1621 yılında II. Osman’ın Hotin Seferi’ne çıkmasına sebep olmuştu.⁵²

⁵²Kadir Kazalak-Tufan Gündüz, “II. Osman’ın Hotin Seferi (1621)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve*

Benzer bir gerilim 1671 yılında da yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Kazaklar üzerinde kurmak istediği hâkimiyet çabasına karşın Ruslar ve Lehistan birlik olmuşlardı. Kazaklar da Osmanlı Devleti ile birleşmiştir. 1669 yılında Osmanlı Devleti, Ukraynalı Petro Doroşenko'yu himayesi altına almış ve IV. Mehmet, Lehistan üzerine sefere çıkarak Kamanıçe'yi kuşatmıştı. Bu kuşatma sonucunda Lehistan'ın Boğdan üzerindeki hâkimiyeti engellenerek kontrol edilmesi daha kolay bir duruma getirilmişti. Aynı durum Kırım Hanlığı için de geçerliydi.⁵³ Genel olarak Lehistan, Kazak, Kırım bölgesinde çıkan çatışmalar aynı sebepten meydana gelerek Eflak, Boğdan, Erdel, Lehistan, Ukrayna ve Kırım bölgesinin karışmasına sebebiyet vermekteydi. Lehistan, Eflak Boğdan'ın iç içlerine karışarak Osmanlılar'a müdahale etmeye çalışırken Kazakları kullanıyordu. Buna mukabil Osmanlılar da Kırım kuvvetleri ile Leh topraklarına yağma ve tazyik seferleri düzenliyorlardı. Dolayısıyla her iki taraf serhaddeki mücadelelerini saldırgan iki topluluk olan Kazaklar ve Kırım Tatarları üzerinden gerçekleştiriyordu.

Bugünkü Romanya topraklarında bulunan Eflak ve Boğdan 16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'ne bağlı iki prenslikti. Bu iki prensliğin bulunduğu coğrafya Tuna'nın kuzeyini kontrol etmek için önemli bir alanda idi. Boğdan topraklarının elde tutulmasının en önemli nedeni, Doğu Avrupa coğrafyası ve Karadeniz'in kontrolü için stratejik bir yer olmasıydı. Keza Osmanlıların kuzey ve batı istikametindeki seferlerinde en vurucu güç olan Kırım Tatarları ile Osmanlı topraklarının bağına sağlıyordu. Ayrıca hem Kazak hem de Lehistan güçlerine karşı bir tampon bölgeydi.⁵⁴ Eflak ise Tuna havzasının denetimi, Osmanlı ordusunun iâşe, ikmal ve lojistiği ve Doğu Avrupa coğrafyası için eşsiz bir sahaydı.⁵⁵ İki yüzyıl boyunca Eflak ve Boğdan ile ilişkiler gergin geçmemekle birlikte birtakım sorunlar meydana gelmişti. Satrancı andıran bu alanda ilişkiler birbirlerine kuvvetli derecede bağlıydı. Bu nedenle Eflak ve Boğdan gibi Osmanlı devletinin vasalı olan iki devlet siyasi faaliyetlerin birer parçası olagelmışlerdir.

Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 14/14, 2003, s. 129-130.

⁵³ Dariusz Kolodziejczyk, "Kamanıçe", Cilt 11, *DİA*, İstanbul, 1992, s. 275.

⁵⁴ Yasemin Sarğın, *Başlangıcından 1606'ya Kadar Osmanlı Devleti İle Eflak Ve Boğdan Voyvodalıkları Arasındaki İlişkiler*, Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2013, s. 4.

⁵⁵ Bilgi İçin Bk: Mehmet Yaşar Ertaş, "The Placa and Importance Romanian Princedom in the Ottoman Campaign Logistics", *Buletinul Universitatii Petrol- Gaze din Ploiești*, Vol. LX, 2008/2, s. 199-204.

Eflak ve Boğdan sınırlarının serhad haline gelmesinin çeşitli nedenleri vardı. İlki Avusturya ile Erdel arasında yaşanan sorunlar ve Habsburg rekabetiydi. İkinci sorun Lehlerdi. Lehistan'a bağlı olarak diğer problem teşkil eden grup Kazaklardı. Son olarak Eflak ve Boğdan'ın karışmasına neden olan prenslerin çıkardığı isyanlardı.

Lehistan, 16 ve 17. yüzyılda Osmanlı Devleti ile kurduğu ilişkilerde ilk olarak mücadele etmeyi denemiş fakat başarılı olamayınca barışçıl bir siyaset izlemeyi tercih etmişti. Fakat bu mücadelesini Eflak, Boğdan ve Erdel'de yaşanan kriz ve isyanları destekleyerek sürdürmüştü. Lehistan'ın bu isyanları desteklemesine mukabil Osmanlılar Kazak ve Tatarları Lehistan'a karşı kullanarak sınır tecavüzleri yapmalarını sağlamıştı. Bunun yanında Leh soylularının toprak kazanmak için Eflak ve Boğdan'a saldırı ve sınır tecavüzlerinde bulunarak buradaki vilayet ve reayayı rahatsız etmişlerdi. 1559 yılında Eflak ve Boğdan'a saldıran Vişnevetskiy bölgenin karışmasına neden olan Leh soylularından biriydi. Bu saldırı İtil'den Özü havzasına kadar bir kıtlığın oluşmasına neden olmuştu. Özü-Akkirman bölgesinde bulunan Vuçitrin, Çirmen, Silistre, Vidin, Alacahisar, Eflak ve Boğdan voyvodaları teyakkuza geçerek Sinan Paşa'nın emrinde toplanmışlardı.⁵⁶ Eflak'ta bulunan Rum ve Arnavutlar, Tuna yalılarında Silistre, İsakçı, Maçin iskelerindeki halk tecavüzler sebebiyle yerlerini terk etmek zorunda kalmışlardı.⁵⁷

Osmanlı devleti ile Eflak arasındaki ilk büyük kriz ise Eflak Voyvodası Mihai Vitezaul'un döneminde yaşanmıştı. 1593-1601 yılları arasında Mihai Vitezaul Osmanlı devletine verdiği vergiler yüzünden başkaldırmıştı. Bu başkaldırının sonucunda Eflak voyvodası, Eflak-Boğdan ve Erdel'i birleştirerek tek bir devlet haline getirmişti.⁵⁸ Osmanlı Devleti bu sırada Habsburglar ile savaş halinde idi. Eflak voyvodasının üzerine gönderdikleri ordu başarılı olamamış hatta ciddi bir mağlubiyet yaşamıştı. Ancak voyvoda kendi adamları tarafından öldürülmüş ve kriz bu şekilde sonbulmuştu.⁵⁹ Bu isyan hem Erdel hem de Lehistan tarafından desteklenmişti. Ancak Lehistan ve Erdel'in Osmanlı tarafına geçmesiyle Mihai Vitezaul tek başına kalmış ve mağlup olmuştu. Eflak ve Boğdan'da yaşanan isyan ve karışıklıklar genellikle Avusturya ve onun tarafında olan Erdel ve Lehistan tarafından desteklenmişti. Özellikle Eflak'da yaşanan saldırı ve tecavüzler Tuna

⁵⁶ Yücel Öztürk, "1593-1563 Erdel Eflâk-Boğdan Olayları ve Dimitry Vişnevetskiy Olayları", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, Bahar, 2005, s. 63-64

⁵⁷ Yücel Öztürk, "1593-1563 Erdel Eflâk-Boğdan Olayları ve Dimitry Vişnevetskiy Olayları", s. 84.

⁵⁸ Kemal Karpat, "Eflak", *DİA*, Cilt 10, İstanbul, 1994, s. 468.

⁵⁹ Kemal Karpat, "Eflak", s. 468.

kıyısındaki vilayetleri olumsuz şekilde etkilemekteydi. Eflak'ın Tuna kıyısı Vidin'den başlayıp İbrail'de sona ermekteydi. Bu şeritte Vidin, Niğbolu, Zıştovi, Rusçuk, Silistre ve Hırşova yer almaktaydı.⁶⁰ Çıkan karışıklıklar ve tecavüzler neticesinde bahsedilen vilayetlerde yaşayan halk buldukları bölgeleri kimi zaman terketme zorunda kalmışlardı.

1.2. Serhadde Yaşam Alanı (Kale ve Palanga)

Kale, kelime anlamı olarak “*Düşmanın gelmesi beklenen yollar üzerinde, askerî önem taşıyan şehirlerde, geçit ve dar boğazlarda güvenliği sağlamak için yapılan kalın duvarlı, burçlu, mazgallı yapı*” demektir.⁶¹ Bu açıdan bakıldığında kalelerin iskân edilen bölgenin korunması için tasarlandığı ve bu amaç doğrultusunda kullanıldığı görülmektedir. Fakat kaleler her kent ve köyü korumazdı. Bir kalenin kaybedilmesi civar kentlerin ve köylerin de düşman eline geçmesi anlamına gelirdi. Bu nedenle herhangi bir kalenin kaybı sadece kalenin değil civar bölgedeki siyasi ve askeri üstünlüğün de sonu anlamına gelirdi. Kale sistemi devletlerin fethettikleri bölgeleri ellerinde tutma veya ülke topraklarını saldırılardan korumak için kurmak zorunda oldukları bir güvenlik ağıydı. Bu savunma ağı kalelerin sistematik bir biçimde örgütlenmesiyle oluşmaktaydı. Kalelerden veya palangalardan oluşturulan bu savunma ağının serhadlerdeki işlevi yalnızca savunma ile sınırlı değildi. Kaleler sınırlardaki veya savaş halindeki askeri birlikleri lojistik açıdan desteklemek için de tertip edilirdi. Bu sebeple kaleler aynı zamanda lojistik deposu, askeri üs ve hareket halindeki ordunun hücumlarına karşı ek kuvvet olarak varlık göstermekteydi.⁶²

Palangalar, kaleler kadar müstahkem olmamakla birlikte ağaç kütüklerinden inşa edilmiş yapılardır.⁶³ Hüseyin Kasım Bey Türk Lügati'nde palanga kelimesi “*Ağaç ve toprakla yapılan istihkâm ve siper ki etrafı hendek olur; bu tarzda bir istihkâm ile muhat olan kasaba*” şeklinde tarif edilmiştir.⁶⁴ Osmanlı askeri sistemi içerisinde sınırların ve stratejik

⁶⁰ Mahir Aydın, “Eflak Beyliği”, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23, 2013-1, s. 2.

⁶¹ Tarih Terimleri Sözlüğü, 1974.

⁶² Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, s. 27.

⁶³ Semavi Eyice, “Kale”, *DİA*, Cilt 24, İstanbul, 2001, s. 234.

⁶⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*, Cilt II, Meb Yayınları, İstanbul, 1977, s. 752.

yolların özellikle korunmaya ihtiyaç vardı.⁶⁵ Savunma organizasyonu dâhilinde kalelerden oluşan güvenlik ağını tamamlayan palangalar⁶⁶ düşman tehdidiyle bağlantılı stratejik noktalara inşa edilmişlerdir. Palangalar, ucuz bir tahkim sistemiydi. Kalelerde kullanılan taş ve tuğla palangalarda kullanılmazdı. Palangalar tahta ve toprak gibi hafif maddelerden inşa edilirdi. Hatta bu sebeple Evliya Çelebi bu yapıları küçük tahta şehirler olarak isimlendirmişti. Palangalar kalelere oranla daha küçüktü. Küçük ve daha az tahkim edilmiş olsalar da savunma stratejileri açısından fevkalade önemliydi. 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sınırlarını güçlendirmek için hem sınır bölgelerine hem de yollar üzerine güvenliği sağlamak için palangaların sayıları arttırılmıştı. Tehlike olasılığı yüksek olan yerlere daha büyük palangalar inşa edilmişti. Örneğin Tuna kıyısında bulunan Földvar bu minvalde değerlendirilebilecek palangalardandı. Földvar'ın daha korunaklı olması için etrafına sağlam ve dayanıklı kapılar inşa edilmişti. Palangaların etrafı da kaleler gibi korunaklı inşa edilirdi. Korunaklı kapıların yapılmasının yanı sıra etraflarına hendekler de kazılırdı.⁶⁷

Osmanlıların, Avrupa sınırındaki kaleleri de belli bir savunma ağı ve genişleme stratejisi çerçevesinde tahkim edilmişti. Bu yüzden kale ve palangalar birbirleriyle koordinasyon sağlayacak şekilde düzenlenmişti. Kaleler özellikle Tuna ve bağlantılı nehirler ekseninde, sınırlarda belirli mesafelerde inşa edilmişti. Bu kaleler düşman tarafına ait olan kaleleri karşılama görevleri vardı. Çünkü karşı taraf da aynı güvenliği sağlamak ve Osmanlı saldırılarını engellemek için belli bir düzen kurmuştu. Osmanlı kaleleri de düşman tarafının gücünün artmasına paralel bir şekilde gelişme göstermekteydi. Kale ve palanga ağı bu minvalde değerlendirilebilir. Örneğin, Estergon kalesi Macar ve Habsburglar'dan gelebilecek olan saldırılara karşı Budin'e set olarak tahkim edilmiş bir kale idi. Bu sebeple yöneticiler Estergon kalesine ayrıyeten bir önem göstermişlerdi. Güvenliğini arttırmak için ise Estergon kalesinin hemen yanında Tepedelen palangasını Tuna'nın diğer yakasına Ciğerdelen palangasını inşa etmişlerdi. Cankurtaran palangası da Budin'in güneyini korur, Vaç ve Vişegrad kaleleri de kuzey ve kuzeybatısını korurdu. İnşa edilen ya da pek çok kez tamiri yapılan kaleler bu strateji doğrultusunda sınırlara yerleştirilmişti.

⁶⁵Burcu Özgüven, "A Characteristic Building Type of the Ottoman Fortification Network in Hungary", *Proceeding of the 11th International Congress of Turkish Art*, Netherlands, 1999, s. 1.

⁶⁶Hava Selçuk, *Palangadan Kasabaya Arçar (Şerhiyye Siciileri ve Temettuat Defterlerine Göre)*, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 34, 2013/1, s. 65.

⁶⁷Olga Zireoviç, "Palanga", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 44, Ağustos, 1987, s. 49-50.

Kaleler savunma ve yayılma stratejisinin ve Osmanlılar'ın serhad bölgesindeki siyasetinin ana üssü olmalarına rağmen serhadlerdeki kaleler aynı zamanda bir yaşam alanıydı. Mimari planlamasından kale içi ve kale dışı yerleşimine kadar bir kale her şeyi ile serhad bölgesindeki toplum ve insan hayatı üzerindeki en belirleyici unsurlardan biriydi. Bu sebeple bir yaşam alanı olarak kalenin, gündelik yaşamı, ticareti, inancı, yerleşim özellikleri ve sosyal tabakalaşmayı etkileyen vasıflarının vurgulanması büyük önem arzeder.

Kale öncelikle bir mimari yapıdır. Ancak günümüzde tahkim edilmiş tüm yapılar kale olarak adlandırılmaktadır. Kale mimarisinin en temel unsurları başta askeri ihtiyaçları karşılamak üzere geliştirilmiş yapılarıdır. Bunların başlıcaları sur, burç, kapı, hendek ve köprü gibi yapı elemanlarıdır. Sur “*Bir şehir veya bir kasabayı, kimi zaman bütün bir eyaleti korumak üzere bir yerin etrafını çeviren kuleli tahkimat duvarlarına*” denir. Ancak bu terimin dilimizde kesin ve net bir tanımı olmamasından dolayı kalelere kimi zaman sur da denmektedir.⁶⁸ Burç ise kaleyi ve surları kuvvetlendirmek amacıyla aralıklı olarak inşa edilen kulelere verilen isimdir.⁶⁹ Kaleleri koruyan mekanizmalardan biri de kalelerin dışına inşa edilen hendeklerdir. Hendekler kalenin daha güvenli olması için kalenin dış kısmına inşa edilir ve içine kimi zaman su doldurulur, kimi zaman ise doldurulmazdı.⁷⁰ Kale kapısı, isminden anlaşılacağı üzere kalelerin duvarlarının üzerine açılmış, kaleye giriş çıkışı sağlayan mekanizmadır.⁷¹ Pek çok kalede bulunan bu mekanizmalar kalelerin güvenli olmasını sağlarken serhad kalelerinde saldırı olma ihtimalinin yüksek olması nedeniyle daha çok önemsenerek inşa edilmişlerdir.

Serhaddeki kalelerin kapıları, hendekleri veyahut köprüleri güvenlik endişesi sebebiyle daha fazla korunaklı şekilde donatılırdı. Güvenlik endişesi sebebiyle serhad kalelerinde kale ile dış dünya arasındaki bağlantının kesilmesi için genellikle makaralı kapı sistemi kullanılırdı. Makaralı kapılara bir örnek Bosna'da bulunan Norin kale kapısıdır. Bu kale kapıları makaralı olup her gece hendek üzerinden kapı bekçileri tarafından çekilip kapatılmaktaydı.⁷² Bu şekilde kale güvenliği sağlanır ve gece boyunca kale koruma altına

⁶⁸Semavi Eyice, “Kale”, s. 234.

⁶⁹ Sevgi Parlak, *Osmanlı Öncesi Anadolu Kalelerinde Kapılar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2010, s.16.

⁷⁰ Sevgi Parlak, *Osmanlı Öncesi Anadolu Kalelerinde Kapılar*, s. 44.

⁷¹ Sevgi Parlak, *Osmanlı Öncesi Anadolu Kalelerinde Kapılar*, s. 700.

⁷²Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s. 622.

alınırdı. Makaralı kapıya bir diğer örnek ise Kanije kale kapısıydı. Kanije iç kalesi kent ile bitişik haldeydi ve kale kapısı doğrudan kente açılmaktaydı. Bu sebeple Kale kapısında her gece bekçiler silahları ile nöbet tutup kaleyi korurlar ve buradan bir kuş dahi uçmasına izin verilmeyecek şekilde kaleyi muhafaza ederlerdi.⁷³ Serhad kalesi niteliğindeki bir diğer kale de Zigetvar kalesidir. Bu kale Almas çayına bitişik olduğundan ve bataklık içinde kalmasından dolayı “*ada kale*” olarak anılmaktaydı.⁷⁴ Bu kalede kullanılan makaralı kapı sistemi ile kapı kapatıldığı zaman dışarı ile olan bağlantı tamamen kesilerek kale bir ada şeklinde kalırdı.⁷⁵ Bu durum kaleye kolayca ulaşılmasını engeller ve kalenin daha korunaklı olmasını sağlardı.

Kalelerin sadece tek bir kapısı bulunmaz çeşitli kapılar ile dış kale ve varoşa ulaşılması sağlanırdı. Bu sebeple iç kale ve varoş arasındaki kapılar düşman saldırılabileceği düşüncesiyle daha karmaşık bir şekilde inşa edilirdi. Kalenin ani saldırılardan veya düşman kuşatmasında savunmanın güçlendirilmesi için kale girişlerindeki tedbirler fevkalade önemliydi. Örneğin Zigetvar’da kaleye ait farklı kapılar korunaklı olması için kalenin kapılarından birine düşman saldırısında lazım olacağı düşüncesiyle çeşitli silahlar yerleştirilmiş ve üç kat halinde demirden inşa edilmiştir. Evliya kapılardaki bu önlemleri okuyucusuna “*nice bin hile ve şeytanlık bulunan hazır kapılardır. Her kapı arasında silahlar, yat u yarağ döşenip durur.*” gibi cümlelerle anlatmıştır.⁷⁶ Bu anlamda benzer bir örnek Estergon kalesine aittir. Bu kale kapısı da Zigetvar kale kapısına benzer şekilde üç kat demir kapı şeklinde yapılmıştı. Bu demir kapılar birbirlerinden yüzer adım uzaklıkta yapılmıştır. Kapı aralıkları boş bırakılmayarak düşmanı korkutmak ve kapıların güvenliği için çeşitli silahlar ile donatılmıştı.⁷⁷ Budin kale kapısı da çeşitli silahlar ile donatılarak korunmaya çalışılmıştı. Kale kapısının içinde bulunan silahlar şunlardı: “*Demir katlavîler, geyimler, zırh, zereh-külâh tuğulka, ser-penah, şiş, mızrak, harbe, teber, balta, zemberek ve tüfeng cinsi şeyler mevcuttur.*”⁷⁸ Evliya’nın bahsetmiş olduğu bu silahların varlığı gerçek ya da değil ve hatta abartılı olarak görünse bile serhad kalelerindeki

⁷³Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s. 692.

⁷⁴Geza David, “Sigetvar”, *DİA*, Cilt 37, İstanbul, 2009, s. 157.

⁷⁵Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s. 671.

⁷⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi:Podgoriçe, İştib, Vidin, Peçoy, Üstürgon (Estergon), Ciğerdelen, Macaristan, Öziçe, Taşhca, Dobra-Venedik, Mostar, Kanije*, 6. Kitap, Cilt 1, Haz. Seyit Ali Kahraman, YKY, İstanbul, 2010, s. 672.

⁷⁷Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s. 356.

⁷⁸Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s. 301-302.

kapılarının çeşitli tuzak ve silahlarla ne derece tahkim edildiğini ve kale girişindeki güvenliğinin ne kadar önemsendiğini göstermektedir. Kale büyük bir yapı olması sebebiyle yukarıda bahsettiğimiz gibi kaleye giriş tek bir kapı ile değil birkaç kapı ile sağlanmaktaydı. Örneğin Budin kale kapısına ait yedi tane demir kapı mevcuttu.⁷⁹ Budin'in önemli bir serhad merkezi olması nedeniyle kale kapıları diğer serhad kalelerinde olduğu gibi silahlar ve nöbetçilerle kontrol noktaları artırılmış ve güçlendirilmişti.⁸⁰

Osmanlılar'ın Macaristan'da ele geçirdikleri kaleler Ortaçağ kale mimarisine ait yapılarıdır. Bu mimari tarz dik ve uzun surlarla birlikte biçimsel olarak genellikle oval şekilde yükselen kulelere sahiptir. Ancak 16 ve 17. yüzyılda Avrupa'da askeri manada yaşanan değişim nedeniyle kale mimarisi değişime uğramıştır. *Trace Italienne* denilen kale tipleri ortaya çıkmıştır. Ortaçağ kalelerinin yuvarlak planlı olmalarına karşın İtalyan tarzı kaleler kare ve dikdörtgendir. Bu kale tipi Ortaçağ kalelerine göre daha kısa olmakla beraber geniş duvarlara ve yıldız şeklinde çıkıntılı tabyalara sahiptir. Bu yeni kale tarzının sahip olduğu kalın duvarlar ve alçak surlar kalenin atılan toplardan daha az etkilenmesi için inşa edilmişlerdir. Bu kale tarzına örnek olarak Yanık, Komoron, Eğri, Varad ve Kanije kaleleri gösterilebilir.⁸¹

Kaleler büyüklük ya da küçüklüklerine göre tasnif edilebilir. Büyük kalelerin içinde pek çok mahalle vardı. Küçük kalelerin içinde ise daha az muhafız ve insan yaşardı. Şehirler genellikle büyük kalelerin etrafında şekillenirdi. 16.yüzyıl kalelerinin birçoğu bu şekilde kale-şehir formundaydı. Tahkim edilen ana kaleye *iç kale* denirdi. Burası askeri bir bölge olup komutanlar ve muhafızların yaşadığı alandı. İç kale olarak bahsedilen bu alan serhad kaleleri ile Ankara, Afyon gibi iç bölgelerdeki iç kaleler ile karıştırılmamalıdır. Burada bahsettiğimiz *iç kale* tabiri kaleyi bir bütün olarak ele alarak iç kaleyi askeri bir bölge olarak kalenin tamamına ait bir parça olarak değerlendirmiştir. Mahallelerin bulunduğu ve sivil halkın yaşadığı kısım iç kalenin etrafının surlarla çevrilmesiyle meydana gelen

⁷⁹ “Tamamı yedi adet dayanıklı sağlam kapılardır.” Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, S.301.

⁸⁰ “Bütün kale neferleri devamlı pür-silah hazır durur.” “Her kapının iki yanlarında büyük balyemez, kafire emna vermez ve dur otur bilemez topları var ve bu kapılar arasında tamamen cebhaneler, silahlar gözcü ve bekçilerle ellerinde tüfengler hazırdır ve fitilleri yanıp bir sese bakarlar.” Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s. 301.

⁸¹ Veysel Göger, *16. Yüzyıl Kale Kuşatmaları (Strateji, Taktik, Kale Kuşatmaları ve Teknolojisi)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul,2014, s. 65-66.

kısımdı. Bu kısma *dış kale* denirdi. Surların dışında kalan bölüme ise *varoş* ismi verilmişti. Netice itibariyle iç kalenin etrafında oluşan ve genellikle üç bölüm olarak tasnif edilen bu kale sistemi kale kentler ya da kale şehirler olarak adlandırılmaktaydı.⁸² Ancak bu konuda farklı fikirler vardır. Kaynaklar varoş ve dış kale kavramları üzerine kesin bir görüşe sahip değildir. Varoş kimi zaman dış kale olarak anlatılırken kimi zaman tamamen surun dışında kalmış açık ve korunaksız bir bölge olarak ifade edilir. Bazı müellifler ise şehri kastederken varoş tabirini kullanmış bazıları ise dış kale olarak ifade etmişlerdir.

İç bölgelerdeki kaleler ile serhad kaleleri yapısal olarak benzerken, aralarında önemli farklılıklar da bulunmaktaydı. Serhaddeki savaş teknolojisi ve kale mimarisinde gelişmelerden hızla etkilenen ve sürekli değişen bir niteliğe sahip olmasına rağmen iç kalelerde böyle bir değişime pek ihtiyaç duyulmazdı. Hatta düşman tehdidi hissedilmediği için kalelerin savunma amaçlı birçok unsuru zamanla ortadan kalkmıştı.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi kale sistemi içerisinde önemli olan kalelerin sistemli bir şekilde birbirlerine bağlı olmaları idi. Bu bağlılık temelde güvenlik endişesinin ön planda olması ile alakalıydı. Bu sebeple kalelerin kapıları özenle korunduğu gibi gizli yollar da kalelere yapılan birçok gizli yol vasıtasıyla saldırı olması halinde kaçabilmek ya da yakınlardaki kalelerden yardım alabilmek mümkündü. Morava Nehri kenarında inşa edilmiş olan Yeni Kale böyle bir kaleydi. Bu kale Morava Nehri'nin kenarında inşa edilmiş olup kalenin nehre bakan tarafına duvar yapılmamıştı. Kalenin duvar yapılmayan bu kısmına bir köprü inşa edilerek diğer kalelere gidiş geliş ve kaleye zahire yardımı yapılması sağlanmıştı.⁸³ Bu tür yardım faaliyetleri özellikle kale kuşatmalarında oldukça faydalı olmaktaydı.

Yeni Kaledeki savunma sistemine benzer bir sistem de Zadar Kalesinde mevcuttu. Venedik'e ait olan bu kalenin içine civar kaleler ile bağlantı kurmak amacıyla gizli bir yol yapılmıştı. Denize kıyısı olan bu kalenin altına yapılan bu gizli yol ile Zadar'a yakın olan Fostiçe kalesine ulaşılmaktaydı. Kalenin yapılış amacı ise eğer Zadar Kalesi Türkler tarafından kuşatılırsa kale içerisinde bulunanların bu gizli yol vasıtası ile doğrudan

⁸² Veysel Göger, *16. Yüzyıl Kale Kuşatmaları (Strateji, Taktik, Kale Kuşatmaları ve Teknolojisi)*, s. 62-63.

⁸³ Evliya Çelebi, *6. Kitap Cilt 2*, s. 698.

Fostiçe Kalesi'ne ulaşmalarını sağlamaktı.⁸⁴ Bu şekilde Zadar kalesi kuşatmalarına uzun bir süre dayanabilecek, dayanamadığı takdirde ise Fostiçe Kalesi'ne geçilerek kale kuşatması en az hasar ile atlatılacaktı.

Kalelere ait bir diğer savunma mekanizması hendeklerdi. Surların düşman tarafından yıkılması olasılığı sebebiyle kalenin etrafı genellikle hendekler kazılarak düşmana karşı bir set oluşturulması amaçlanmıştır. Kimi kalede hendek bulunurken kimisinde bulunmazdı. Bu durum kalenin bulunduğu konumla ilgiliydi. Uyvar kalesinin hendeği oldukça büyük idi. Bu kalenin hendeği Nitra Nehri'nin suyu ile doldurulurdu. Evliya bu hendeğin oldukça derin olduğunu hatta gemilerin bile hendeğin içinde dolaşabileceğini söyler. Eğri Kalesinin hendeği de oldukça derin yapılmıştı. Hendeğin eni seksen adım iken Evliya derinliğinin 87 arşın olduğu ifade eder. Bu sayı da yaklaşık 60 metreye denk gelmektedir. Aynı zamanda bu hendek her yıl reaya tarafından da daha derin hale getirilmekteydi.⁸⁵

Korunaklı olması için kimi kaleler sarp ve dik alanlara kurulmuşlardı. Bu durum kalenin fethini güçleştirmekteydi. Bosna Eyaleti'ne bağlı olan Köylüç Kalesi bu kalelerden biridir. Bu kale coğrafi olarak sarp bir alanda kurulduğundan dolayı saldırı olasılığı düşüktü bu nedenle düşman bu kaleye çok sık saldıramamıştı. Kaleye az saldırı olduğu için kale halkının malları da yağma edilmemekteydi. Bu açıdan kalenin bulunduğu konum halkın güvende olmasını sağlardı.⁸⁶ Bulduğu coğrafya açısından sarp bir noktada bulunan başka bir kale Venedik'e ait Kilis Kalesidir. Bu kale Uskokların merkez üslerinden biriydi. Bu nedenle tarihte önemli bir yere sahiptir. Bu kale sağlam bir kale olup Evliya Çelebi tarafından şöyle tanımlanmaktadır: Bu kale derin bir derenin ortasında bulunup, “göklere baş çekmiş türlü türlü yalçın kayalar üzerine altıgen şekilli bir şeddadi kesme taş parlak ve cilalı taşlar ile yapılmış sağlam bir kaledir”. Bu durumda kalenin çok yüksekte bulunduğunu bu sebeple kuşatma ile değil ancak Osmanoğlu korkusundan fethedilebileceğini söyler.⁸⁷ Serhadde bu tür örnekler sık rastlanmaktadır. Kaleler

⁸⁴Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Akkirman, Belgrad, Gelibolu, Manastır, Özü, Saraybosna, Slovenya, Tokat, Üsküp*, 5. Kitap, Cilt 2, Haz. Seyit Ali Kahraman, YKY, İstanbul, 2010, s. 638.

⁸⁵Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Eğri, Hatvan, Yanık, Viyana, Çanad, Eflak, Boğdan, Bükreş, Ukrayna, Kırım, Bahçesaray, Çerkezistan, Dağıstan, Ejderhan, Kalmukistan, Saray, Moskova*, 7. Kitap, Cilt 1, Haz. Seyit Ali Kahraman, YKY, İstanbul, 2011, s. 140.

⁸⁶Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s. 606.

⁸⁷Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s. 626.

örnekte rastlanıldığı gibi tepelere, ulaşılması güç alanlara, ya da düşman tehdidinden uzak mevkilerde inşa edilmişse daha güvende idi. Fakat düşman ile sınır olan mevkilerde kurulan kalelere- Kanije, Zigetvar, Budin saldırı olasılığı daha yüksektir. Çünkü bu bölgelerde sıcak çatışmalar daha sık yaşanırdı. Yaşanan bu çatışmalar kalelerin asker sayısı bakımından fazla olmasını gerektirmekteydi. Fakat burada yaşayan nüfus serhaddin hareketli doğasından huzursuz olurdu. Bu yüzden bu bölgelerde sık nüfus değişiklikleri olabilmekteydi. Bu nedenle bu kaleler ve civarı hem askeri olarak hem de sosyal olarak nüfus değişimi açısından hareketli alanlardı. Ancak askeri garnizonların bulunduğu alanlarda çatışmalar daha sık yaşandığından dolayı halk buralara yerleşmekten kaçınmakta ve iç bölgelere göç etmeyi tercih etmekteydiler.⁸⁸

Sarp noktalara kurulan kalelerin yanında nehir kenarına kurulan kaleler de mevcuttu. Yanık kalesi böyle kalelerden biri idi. Kale, Tuna Nehri kenarında bir adanın ucunda uzunlamasına kurulmuştu. Bu sebeple nehir içinde adacık gibi kalmıştı. Kalenin sadece batı kısmında bir kapı bulunmaktaydı.⁸⁹ Kaleye ulaşmak zor olduğundan dolayı fethi de kolay değildi. Nehir kenarında kurulan kaleler bu bakımdan avantaja sahipti. Hem suya ulaşım kolaydı hem de hendek içleri bu nehirler vasıtasıyla doldurularak kale güvenli bir hale getirilirdi.

Temeşvar kalesinin etrafı bataklıklarla çevrili idi. Bu nedenle bataklıklarla bir bütün halinde olan bir hendek sistemi geliştirilmişti. Kalenin inşa edildiği coğrafya nedeniyle ve stratejik açıdan önemli bir yerde bulunması sebebiyle coğrafyaya uygun şekilde bir savunma sistemi yapılmıştı. Bu sebeple Temeşvar'da diğer kalelerde olmayan bir askeri birlik oluşturulmuştu. Bu askeri birlik hendeklere suyu ulaştıran kanalların ve hendekler üzerinde bulunan köprülerin bakımından sorumluydular.⁹⁰

1.2.1 İç Kale

Büyük kalelerde en önemli mekân hiç şüphesiz siyasi ve askeri gücün temerküz ettiği ve bölgedeki gücünü ve varlığını ortaya koyduğu yer olan iç kaleydi. Bütünüyle askeri bir

⁸⁸Geza David, "İstolni Belgrad", *DİA*, Cilt 23, İstanbul, 2001, s. 405.

⁸⁹Evliya Çelebi, 7. Kitap, Cilt 1, s. 177.

⁹⁰Ömer Gezer, "Macaristan'da Son Osmanlı Garnizonu: Temeşvar'a "Eğri Nizamı"nın Verilmesi ve Maliyeti", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:26, Bahar-2017, s. 146-147.

nitelik taşıyan iç kalede çeşitli birimler bulunmaktaydı ki erzak deposu⁹¹ ve mühimmat deposu bunların içinde en mühim olanlarındandı. Dolayısıyla bu kısım yöneticilerinin, güvenlikle ilgili görevlilerin, askerlerin ve askeri statüdeki kişilerin ikamet ettiği alandı.

Askeri zümre genellikle iç kalede ikamet ederdi. İsim değişiklikleri olmakla birlikte kalelerde iskân eden askeri zümreyi şöyle sıralayabiliriz: Kâtip, topçu, din adamları, çavuş, cebeci, martolos, kapudan, müstahfiz, faris, azeb, yeniçeri ve gönüllüler.⁹² Ancak bu görevlilerin iç kaleden başka ikamet ettikleri haneleri de vardı. Varoшта da benzer yapılar olmakla birlikte aradaki fark statü ve daha da önemlisi güvenlik durumu idi. Kent sisteminin hiyerarşisi içinde iç kale, yönetici ve asker, dış kale ya da varoş ise halkın yaşadığı alandı.

Kaleye askeri zümrenin dışında kimse giremezdi. Belgrad iç kalesini ziyaret eden Evliya Çelebi kalede sadece askerin yaşadığını şu sözlerle dile getirir: “*Bu iç kale tamamen kale neferleri sakindir. Başka kimsenin olması yasaktır ki daima halkı mevcut olup dizdar ağa divanında pür-silah hazır dururlar.*”⁹³ Bahsedildiği üzere Belgrad iç kalesine asker dışında kimsenin girmesi yasak olup, her an düşman tarafından saldırılabileceğinden dolayı askerler sürekli olarak silahları ile beklemektedirler. Aynı durum Temeşvar ve Estergon kaleleri içinde geçerliydi. Temeşvar iç kalesine askeri bir bölge oluşundan dolayı halktan bir kimse giremezdi. Eğer kaleye girmek için ısrar edilse ancak üzerindeki silahlar kaledeki bekçilere bırakılarak içeri giriş sağlanırdı.⁹⁴ Bunun dışında kaleye giriş mümkün değildi. Estergon kalesinde de durum benzerdi. Kalede sadece askeri görevlilerden dizdar ağa, kethüda, kale imamı ve alaybeyleri bulunmakta bunun dışında yabancı bir kimsenin girmesine izin verilmemekteydi.⁹⁵

İç kaleler askeri bölge olmalarından dolayı saldırılara karşı uzun süre dayanabilmesi için özenle donatılmıştı. Örneğin su sarnıçları, erzak depoları ve askeri mühimmat en önemli olanların arasındaydı.⁹⁶ Su sarnıçları düşmanın kalede ne miktarda su kaldığını tahmin etmesinin engellenmesi için gizlenmekteydi. Budin Kalesi’nde bulunan su sarnıcı bu

⁹¹Ali Murat Aktemur. “Gürcistan Sınırında Kurtkale”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5, 1999, s. 8.

⁹²Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa’da Hudut Boyları*, s. 100.

⁹³Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 1, s. 250.

⁹⁴Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s. 535.

⁹⁵Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s. 358.

⁹⁶Semavi Eyice, “Kale”, s. 235.

minvalde değerlendirilebilir. Budin Kalesi'nin hendeğinin içerisinden bir merdiven vasıtası ile Tuna Nehri'ne ulaşılmakta ve buradan su getirilip götürülmekteydi. Düşmanın görmeyeceği şekilde tasarlanan bu yol ile kaleye su kolayca ulaştırılmaktaydı.⁹⁷ Bu tür gizli yapılara özellikle Macar serhaddinin önemli noktalarında yer alan Budin, Zigetvar, Kanije, Estergon gibi kalelerde rastlanmaktadır.

Benzer bir örnek Bosna-Hersek'e bağlı Kolşad Kalesi'nde görülmektedir. Kalede bulunan su sarnıcı düşman tehdidine karşı güvenlik tedbirleri alınarak korunması hedeflenmiştir. *“Kale dışında bir su sarnıcı var ve ancak bir yolu var, gayet sarp yol olmakla yolun sağına soluna şeddadi yapı ile korkuluk yapmışlar. Zira bu yolda nice kere atların ve adamların ayakları sıyrılıp yüzlerce hayvan parça parça olmuşlardır. O yüzden yolun iki tarafına korkuluk yapmışlar. Bu yoldan insan geçerken aşağı baksa ödü patlar, üç bin adım aşağısı gayya kuyusu ve cehennem deresinden Yadra nehri gibi gürleyip akar.”*⁹⁸

1.2.2. Dış Kale -Varoş

Varoş kelimesi anlam olarak Macarcada “kent” kelimesinin karşılığıdır.⁹⁹ Türkçede ise kent, kasaba, kenar mahalle anlamında kullanılmaktadır.¹⁰⁰ Evliya Çelebi ise varoş sözcüğünü halkın yaşadığı alanları kastetmek için kullanmıştır.¹⁰¹ Sivil halkın yaşadığı alanı niteleyen bir başka kelime ise dış kaledir. Kentin ana kısmını oluşturan dış kalenin etrafı surlarla çevriliydi. Dış kale kentin ana bölümünü oluşturmuş olsa da yapılan yeni fetihlerle alanın büyümesinden dolayı dış kale de büyümüş ve surun dışına çıkmıştır. Bu sebeple dış kale ve varoş ayrımı tam manasıyla kesin değildir. Varoşlar da ve dış kalede han, hamam, medrese, pazarlar, tekke-zaviye gibi yapılar bulunmaktaydı. Halkın gündelik yaşam döngüsü içerisinde ihtiyaç duyduğu pek çok şey bu bölümdeydi. Bu bölüm halkın sosyal ve ticari yaşamını sürdürdüğü kamusal mekânların bulunduğu kısımdı.

Dış kale ya da bir diğer ismiyle varoş olarak bilinen bölümde Müslüman halk yaşardı.¹⁰² gayrimüslim halk ise dış varoшта yaşardı. Bu yerleşim tipi Osmanlı tarzı yerleşim tipi

⁹⁷Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s. 316.

⁹⁸Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s. 641.

⁹⁹Burcu Özgüven, *Osmanlı Macaristan'ında Kentler Kaleler*, s. 179.

¹⁰⁰Tdk Sözlüğü, 2006.

¹⁰¹Burcu Özgüven, *Osmanlı Macaristan'ında Kentler Kaleler*, s. 179.

¹⁰²Burcu Özgüven, *Osmanlı Macaristan'ında Kentler Kaleler*, s. 98.

olmakla birlikte aynı zamanda hiyerarşiktir. İç kale de yaşayan asker; dış kale de yaşayan Müslüman halk; en dış varoшта yaşayan gayrimüslim halk tepeden aşağı inşa edilen Osmanlı tarzı yerleşim tipinin bir tezahürüdür.¹⁰³ Ancak birbiriyle bir sur vasıtası ile ayrılan bu yapılar sürdürülen düzen içerisinde keskin bir hat gibi görülmemeli geniş bir yaşam alanının parçaları olarak anlaşılmalıdır. Çoğu zaman askeri tarih bağlamında değerlendirilen kalelerin sadece askeri fonksiyonu olan yapılar olmadığı aynı zamanda sosyal yaşamın sürdürüldüğü alanlar olduğu söylenebilir.¹⁰⁴ Ancak varoşlarda da dış kalede de hem gayrimüslim halk hem de Müslüman halk yaşayabilirdi. Kimi kaynaklar keskin bir çizgi olduğunu dile getirirse de pratikte durumun böyle olmadığı görülmektedir. Örneğin Evliya Çelebi Budin'e bağlı olan Vaç varoşunun hem Müslüman hem de Macar mahalleleri olduğundan bahsetmiştir.¹⁰⁵ Rodnik varoşunda yedi tane Müslüman ve kâfir mahallesi vardı.¹⁰⁶ Şikloş kalesinin varoşunda da toplam yedi tane mahalle bulunurken bu mahallelerin ikisi kâfir mahallesi iken beşi Müslüman mahallelesiydi.¹⁰⁷ Görüldüğü üzere varoşlarda hem Müslüman hem de kâfir halk yaşayabilirdi.

Osmanlı şehri “*bazar durur, Cuma kılınur yerdir*” şeklinde tanımlanmaktadır. Kullanılan bu ifade Osmanlı şehrinin genel karakteristiğini yansıtmaktadır. Osmanlı şehir sistemi Macar serhaddinde de sürdürülmeye devam edilmiştir. Fethedilen şehirlerde en büyük kilise camiye çevrilmiş ve gündelik ihtiyaca cevap verecek yapılar camilerin etrafında kurulmuştur.¹⁰⁸ Bunlarla birlikte Osmanlı şehirlerinde görülen yapılar, serhad şehirlerinde gündelik ihtiyaçlara cevap verecek ve her an düşman saldırısına maruz kalacak şekilde tasarlanmaya gayret edilmildi. Örneğin Estergon Kalesi'nde bulunan Kızılelma Camisi bir serhad camisi olarak karşımızda durmaktadır. Bu caminin minaresi kuşatma sırasında minareye top gelebileceği endişesi ile camiden uzak bir mevkiye inşa edilmiştir.¹⁰⁹ Yine bir başka örnek Özü kalesinin taşra varoşuna aittir. Bu varoшта yaşayan halk Eflak ve Boğdanlı gayrimüslim halktır. Halk varoшта kesinlikle kârgir yapı binalar inşa etmemiştir. Çünkü bu varoşa Kazaklar sürekli saldırıp gayrimüslim halkın evlerini

¹⁰³Burcu Özgüven, *Osmanlı Macaristan'ında Kentler Kaleler*, s. 75.

¹⁰⁴Ali Boran, *Anadolu'da İç Kale Cami ve Mescidleri*, TTK, Ankara, 2001, s. 8.

¹⁰⁵Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s. 518.

¹⁰⁶Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s. 523.

¹⁰⁷Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s. 655.

¹⁰⁸Ömer Düzbakar, “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4.5, 2003, s. 98.

¹⁰⁹Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s. 358.

yakmaktaydı.¹¹⁰

Korkuyu her an iliklerinde hisseden serhad halkı yaşadığı bölgeleri güvenli kılmak ve sürekli saldırıların hedefi olsalar bile bu saldırılardan en az hasarla çıkmak adına evlerinden sokaklarına varana dek güvenlik tedbirlerini almayı ihmal etmemişlerdir. Bu bağlamda serhad kalelerine dair sokak anlatıları bize serhad şehirlerinin gündelik hayatın yanı sıra güvenlik endişenin sürekliliğini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda Kili dış kalesine bu endişeyi görmek adına güzel bir örnektir. *“Bu kale içi satranç nakşı 150 adet bölme sokak sokaktır ve tüm sokakları kalın ağaç direkler döşeli ana yollardır. Bütün sokakların içi baştanbaşa üçer adam boyu derin geniş hendeklerdir ki üzerleri ağaç kirişler döşelidir. Allah saklasın kuşatma sırasında bütün döşeme tahtalarını herkes evlerine çekip yollar kaybolup Tuna nehri ile dopdolu olmuş sokak sokak hendekler ortaya çıkıp düşman şehir içine girmeye cür’et edemez”*¹¹¹ Dış kalede bulunan bu caddelerin sokakları güvenlik endişesinden ötürü¹¹² nehir kenarında olma avantajı kullanılarak hazırlanmıştır. Yollar dahi düşmandan korunmak için tasarlanmıştır. *“Gayet bataklı ve çataklı hendek sanatlarıdır ki her köşe başından olan ve diğer evlerin tüm bu hendekli yollara bakan mazgal delikleri ve saçma top delikleri ile bezenmiştir. Sokak başlarında sarp kale gibi evler var ki eğer şehre düşman girerse bu evlerden düşmana top, kurşun ve taşı lanet yağmuru gibi yağdırmak için bu hileli düşünce ile bölük bölük yapılmış bir kale etmişler.”*¹¹³ Bahsedilen örneklerden anlaşıldığı üzere sadece askeri bir yapı olan iç kale değil varoşlarda da yapılar ve sokaklar serhaddin doğasına uygun şekilde gündelik hayata uyarlanarak güvenlik endişesi ile korunaklı olarak inşa edilmişlerdir.

Stratejik açıdan önemli mevkilere inşa edilen kaleler kimi zaman ordu güzergâhında sık kullanılan menzillere, kimi zaman denize yakın adalara veyahut arazinin coğrafi özellikleri korunmak maksatlı avantaja çevrilerek inşa edilmişlerdir. Aynı zamanda yer tercihlerinde kolay savunulabilmesi, su ve yiyecek ihtiyacının kolay şekilde temin edilebilecek tarzda olması da önemli idi.¹¹⁴ Bu kalelerin serhadde olduğu düşünüldüğünde durum ciddileşmekte, her an tetikle olunması gereken alanlar olduğu

¹¹⁰Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 1, s. 254.

¹¹¹Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 1, s. 302.

¹¹²Mehmet Yaşar Ertaş, “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yollar: Kaldırımlar, Köprüler ve Kervansaraylar”, *Pamukkale Üniversitesi SBE Dergisi*, Sayı 10, 2011, s. 45.

¹¹³Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 1, s. 302.

¹¹⁴Semavi Eyice, “Kale”, s. 234.

için kale güvenliği geniş çaplı önlemler alınarak hareket edilmektedir. Halkın yaşadığı dış kale ya da varoşta da durum değişmemiş saldırı olasılığı olabileceği düşüncesi ile sokaklar, yollar, evler dahi korku ve güvenlik endişesi ile düzenlenmişti.

BÖLÜM 2: SINIRDA YAŞAYANLAR

2.1. Askeri Sınıf (Askeri Kuvvetler)

16. yüzyıldan itibaren Macaristan, Osmanlı-Habsburg hanedanlarının hâkimiyet mücadelesinde çarpışma zemini haline gelmişti. Bu sebeple her iki taraf güvenli bölgeler oluşturmak için kalelerini tahkim ederek asker ile donattılar. Özellikle 16. yüzyılın sonundan itibaren asker sayıları arttırıldı. Bu savaş süreci askeri bölgeleri tamamen askeri bir bölge haline dönüştürdü. 16. yüzyılın sonu 17. yüzyılında başı artık sınır bölgeleri sivil alanlardan daha çok askeri birliklerin bulunduğu bölgeler haline gelmişti. Çünkü Osmanlı Devleti'nin askeri harcamalarının büyük bir kısmı askeri tahkîmatlara ayrıldı. Asker sayısının önemli derecede artmasının sebebi sınırdaki düşman tehdidi ile doğrudan alakalıdır. Çünkü Habsburglar da benzer biçimde sınır kalelerini kuvvetlendirmek için askerle donatmışlardı. Bu kaleler 16. yüzyılda akıncılar tarafından korunurken, 17. yüzyılda bu görev serhad kullarına geçmişti.

2.1.1. Akıncı Ocağı

Akıncı Ocağı'nın Osman Gazi döneminde Köse Mihal tarafından kurulduğu varsayılmaktadır.¹¹⁵ Akıncılar devletin kuruluşunda Balkanlar ve Avrupa'ya yapılan fetihlerde aktif konumlardı ve Osmanlı uç geleneğinin devamı olarak devletin genişlemesinde önemli roller üstlenmişlerdi. Akıncılar, gaza ve cihat fikri ile hareket etmiş ve Osmanlı sınırlarını düşmana karşı bu düşünce ile korumuşlardı.¹¹⁶ Akıncılar başıbozuk kimseler değiller ve kendi başlarına değil merkezi otoriteye bağlı şekilde hareket ediyorlardı. Ancak kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılarlar yani devletten maaş almazlardı.¹¹⁷ Her ne kadar Rumeli'nin ilk fetihlerinde merkezi otoriteden yarı bağımsız hareket etseler de daha sonra merkezi otoriteye bağlanmışlardı.¹¹⁸ Bu anlamda serhad kullarından ayrıldıkları söylenebilir. Serhad askeri doğrudan kalelerde görev yapar ve

¹¹⁵ Abdülkadir Özcan, "Akıncı", *DİA*, Cilt 2, 1989, s. 249.

¹¹⁶ Emine Erdoğan Özünlü, Akıncı Ocağına Dair Önemli Bir Kaynak: 625 Numaralı Akıncı Defteri Üzerine Bazı Düşünceler, *Belleten*, LXXIX/285 Ağustos, 2015, s. 473-474.

¹¹⁷ Ayşe Kayapınar-Emine Erdoğan Özünlü, *Mihaloğulları'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*, TTK, Ankara, 2015, s. 3. Yazarın Akıncılarla ilgili bir diğer eseri için bk. Emine Erdoğan Özünlü-Ayşe Kayapınar, "1472-1560 Tarihli Akıncı Defteri", TTK, Ankara, 2017.

¹¹⁸ Ayşe Kayapınar-Emine Erdoğan Özünlü, *Mihaloğulları'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*, s. 17.

merkezi otoriteye tam bağılılardı aynı zamanda maaşlarını devletten alırlardı.

Akıncılar daimi orduya mensup birlikler değillerdi. Bu sebeple geçimlerini düşman topraklarına yaptıkları akınlar sayesinde sürdürürlerdi. Akıncıların savaş esnasında keşif faaliyetlerinde bulunmak, civar bölgeler ile ilgili malumat toplamak, ordunun geçeceği yol üzerindeki geçitlerin, köprülerin emniyeti sağlama görevleri vardı. Askeri faaliyetlerinin yanında Rumeli'nin Türkleşmesi, İslamlaşması ve imarında da büyük katkıları vardı. Bazı ünlü akıncı aileleri şunlardı; Evrenosoğulları, Turahanoğulları, Mihaloğulları, Malkoçoğulları. Turahanoğulları Mora'da; Malkoçoğulları Çirmen ve Silistre'de; Mihaloğulları Sofya ve Semendire taraflarında faaliyet göstermekteydi.¹¹⁹

Akıncı Ocağı 17. yüzyılın sonuna kadar varlığını sürdürse de Uzun Savaşlar döneminde Eflak Prensi Mihal ile yapılan savaşta sayıları oldukça azalmıştı. Savaş esnasında Tuna'nın diğer yakasında kalan Akıncıların birçoğu kurtulmamıştı. Yaklaşık 100.000 Akıncının öldüğü tahmin edilen olay kaynaklara *Yergöğü Köprüsü Hadisesi* olarak geçmiştir. Sayıları oldukça azalan ocak yavaş yavaş yerini serhad kullarına ve Kırım Tatarlarına bırakmıştı.¹²⁰

2.1.2.Serhad Kulu

Serhad kulu ya da diğer adıyla yerli kulları Osmanlı sınırlarını koruyan askeri birliklere verilen genel bir isimdir. Bu askeri birliğin içinde her sınıftan birlikler mevcuttu.¹²¹ Akıncı Ocağının zayıflaması ve 17. yüzyılda askeri tedbirlerin arttırılma zorunluluğu sınırlarda farklı isimler altında askeri birliklerin oluşturulmasını gerekli kılmıştı. Bu süreçte serhad kulları akıncı ocağının yavaş yavaş ortadan kalkmasıyla onun yerini aldı. Ancak 17. yüzyılda bu kavram daha çok Osmanlı sınırlarında bulunan askeri tanımlamak için kullanılmıştır. Serhad kulu kapıkulu askerinden farklı olarak yöre halkından toplanarak kurulmuş bir sistemdi. Kapıkulları ile karıştırılmamaları için yerli kulu ismiyle anılmışlardır.¹²²

Serhad kalelerinde görev yapan askerlerin çoğunluğu kadrolu askerlerdi. Bu kadrolu

¹¹⁹ Detaylı Bilgi İçin Bk. H. Çetin Arslan, *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.

¹²⁰ Ayşe Kayapınar-Emine Erdoğan Özünlü, *Mihaloğulları'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*, s. 4

¹²¹ Ahmet Şimşirgil, *Slovakya'da Osmanlılar Türk Uyvar 1663-1685*, Beylik Yayınları, İstanbul, 2015, s. 154.

¹²² Abdülkadir Özcan, "Serhad Kulu", *DİA*, Cilt 36, 2009, s. 560.

askerler; beşlü, azeb, farisan, gönüllüler, müstahfiz, martolos, ve kale ağası olarak bilinen dizdarlardı. Bir de serhad kullarının dışında kalelerde muhafaza hizmetiyle merkezden gönderilen askeri birlikler mevcuttu. Bunlar dergâh-ı ali yeniçerileri, cebeciler, topçular ve geçici olarak kale muhafazasında bulunan askerlerdi.¹²³ Stratejik açıdan önemli olan sınır kalelerinin korunması gerektiğinden kalelere daha çok asker yerleştirilmesi gerekmiştir. Ancak böylesine karmaşık bir teşkilatlanmaya iç bölgelerde bulunan kalelerde rastlanmaz.¹²⁴ Çünkü iç kaleler düşman tehdidinin ciddi oranda hissedilmediği bölgelerdi. Bu sebeple buradaki asker genellikle sınır kalelerine kaydırılarak sınır kalelerinin korunması sağlanmaya çalışılmıştır.

¹²³ Orhan Kılıç, “Teşkilat ve İşleyiş Bakımında Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri”, *OTAM*, 31/Bahar, 2012, s. 97.

¹²⁴ Orhan Kılıç, “Teşkilat ve İşleyiş Bakımında Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri”, s. 95.

Resim 1:
Budin Vilayeti Gazileri Şehzade III. Mehmed'in Sünnet Alayında

SERHADLAR

Canlarından vazgeçebilecek kadar cesur olan serhadlar cesaretlerini vücutlarına yaptıkları ezizetlerle gösteriyorlardı.

serhadların geçişi şöyle anlatılır: "...Bunların birçoğu etine ve kemigine iki civit saplamıştı. Vücutlarına ağaçlar da sokulmuştu. Hepsinin başında deriden püsküller vardı ve kollarına büyük bıçaklar saplanmıştı. İçlerinden birinin göğsünde, alnında ve kollarında elli bıçak saplı idi. Bunlar sapına kadar etine girmişti. Başka biri karnına civi ile bir nal çaktırmıştı. Görünüşleri iğrenç ve hayvancaydı. Her birine kendisine layık ve arzu ettiği şeyler hükümdar tarafından ihsan edildi. Aralarında yılda 40 bin akçe getiren bir sancak verilene de vardı."

Padişah, kimsenin kendisini yaralamamasını isteyerek bu gibi tehlikeli gösterileri yasakladığını tellalları vasıtasıyla duyurdu. Fakat ne yazık ki kahramanlıklarını göstermek isteyen gazilerden ikisi, daha bu yasak koyulmadan kan kaybından ölmüştü.

(S 8b, 9a) (T. 470) (PB 5-6)

27

Kaynak: 1582 Sürname-i Humayun: Dügün Kitabı, Yay. Haz. Nurhan Atasoy, 1997.

1582 yılında yapılan III. Mehmed'in sünnet alayında yer alan serhad gazileri yukarıda belirtilen görselde yer almaktadır. Alayda padişahın önünde ve etrafında bulunan serhad askeri cesaretlerini sergilemek için vücutlarına civitler saplamışlardı. Kimisinin başında, karnında ve kollarında bıçaklar vardı. Padişah askerlerin yaralanmamaları için bu

tehlikeli gösteriyi yasakladığını tellalar ile duyurmuş ancak o sırada iki serhad askeri kan kaybından ölmüşlerdi. Serhad askeri kıyafetleri ve yırtıcı halleri ile adeta savaşın İstanbul'daki görünür hali gibiydiler.

2.1.3. Serhad Kulunun Kadrolu Askerleri

Bu kısımda anlatılan asker tipi serhad kulu olarak bilinen ve kalelerde sürekli olarak bulunan askerlerdir. Bunlardan biri beşlü denilen askerlerdi. Beşlüler beş hanede bir toplanmalarından dolayı ya da yevmiyelerinin beş akçe olması sebebiyle onlara bu isim verilmişti. Beşlülerin görevleri şöyle sıralanabilir: Kalelerde muhafızlık yapmak, kale inşaatlarında çalışmak, orduya kılavuzluk yapmak, erzak teminini sağlamak, kaleleri tamir etmek. Bir dönem bazı eyalet valilerinin isteği üzerine vergi, tahsili de yapmışlar ancak beşlülerin şikâyeti üzerine bu görev onlardan alınmıştır.¹²⁵

Farisanlar, serhad kulundan olup atlı süvari olarak hizmet verirlerdi. Farisan ve beşlü isimleri kimi zaman eş anlamlı olarak kullanılmıştı.¹²⁶ Bu durumun sebebi kaynaklarda iki kavram için de aynı kelimenin kullanılmasıydı. Gerçekte bu iki isim çeşitli yörelerde farklı şekillerde kullanıldığından karıştırıldıkları zamanlar olmaktadır.¹²⁷ Bu sebeple bir karışıklığa neden olsa da iki kelime aynı anlama gelmemektedir. Uyvar'da bulunan farisanlar önemine göre *farisan-ı evvel*, *farisan-ı sani*, *farisan-ı salis* gibi sıralamaya koyulmuştur. Örneğin farisan-ı hamis kalenin varoşunu korumakla görevliydi.¹²⁸ Bağlı bulunduğu kaleyi ve sınırlarını korumakla yükümlü olan farisanların Belgrad ve Çehrin gibi kale kuşatmalarına katıldıkları da bilinir.¹²⁹

Azebler, Osmanlı askeri teşkilatı içinde oldukça eski bir birlikti. Yeniçeri Ocağı'ndan daha önce kurulan bu birlik savaşlarda yeniçerilerin ön saflarında savaşırlardı.¹³⁰ Bu sebeple onlara “*köken, motivasyon ve örgütlenme açısından gazilerle özdeş*” denirdi. 16. yüzyıla gelindiğinde daha çok kalelerde maaşlı olarak görevlendirilmeye başlamışlardı. 17. yüzyılda Azebler daha çok kalelerin muhafaza edilmesinde görevlendirildikleri

¹²⁵ Abdülkadir Özcan, “Serhad Kulu”, s.560.

¹²⁶ Ahmet Şimşirgil, *Slovakya'da Osmanlılar Türk Uyvar 1663-1685*, Beylik Yayınları, İstanbul, 2015, s. 164.

¹²⁷ Abdülkadir Özcan, “Serhad Kulu”, s.560.

¹²⁸ Ahmet Şimşirgil, *Slovakya'da Osmanlılar Türk Uyvar, 1663-1685*, s. 165.

¹²⁹ Abdülkadir Özcan, “Farisan”, *DİA*, Cilt Ek 1, 2016, s. 442.

¹³⁰ Orhan Kılıç, “Teşkilat ve İşleyiş Bakımında Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri”, s. 111

görülmektedir.¹³¹ Kara ve deniz azebi olarak kendi içlerinde ikiye ayrılırlardı.¹³² Azebler genellikle kalede bulunan en büyük birliklerden biriydi. Örneğin Budin Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra garnizonlarda en yaygın olan birlik azeblerdi. 17. yüzyılda Kanije kalesinde de durum aynıydı. Kalede en çok Azebler mevcuttu.¹³³

Martoloslar bu birliğin içinde bulunan bir diğer gruptu. Martolos kelimesi köken olarak Yunancadan gelip *bozulmuş, yolunu şaşırılmış* anlamlarına gelmektedir. Martoloslar, Bizans menşeli bir grup askeri birlikti ve o dönemde martolos kelimesi *silahlı nöbetçi, milis mensubu* anlamlarını taşımaktaydı. Osmanlılar'ın Bizans'ı işgalinden itibaren Martoloslar devre dışı bırakılmayarak Osmanlı askeri sistemine bir şekilde adapte olmuşlardı. İnalçık ise bu grubun Bizans'a hizmet eden askeri bir teşkilat değil de Sırp-Macar sınırlarında teşkilatlı bir grup oldukları fikrini ileri sürmüştür. O, Osmanlılar'ın bu teşkilatı kuruluş döneminde asker ihtiyacını karşılamak için oluşturduklarını söyler. Osmanlılar'ın Balkanlar'ı fethettiği dönemde bölgede yeteri kadar Türk olmaması aynı zamanda askeri güce duyulan ihtiyaç martolosların Osmanlı askeri teşkilatının içinde yer eden önemli bir idari teşkilat haline getirmiştir. Kuruluş döneminde casusluk ya da muhaberat gibi görevleri varken 15. yüzyılda akıncılık, kale muhafazası, derbencilik gibi görevleri vardı.¹³⁴

Âşıkpaşazâde, martolosların Osman ve Orhan Gazi dönemlerinde mevcut olduğunu ifade eder. Teşkilatın askeri bir kimlik kazanması ise 1421 veyahut 1438 yılında mümkün olmuştur. 15. yüzyıldan itibaren devlet topraklarının genişlemesiyle martoloslar da kısmen sınırlarda görev almaya başlamışlardı. 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra hudutlarda ve Tuna Nehri üzerinde bulunan kaleleri korumuşlar tıpkı akıncılar gibi hareket etmeye başlamışlardı.¹³⁵ 15. yüzyılın ikinci yarısı ve 16. yüzyıllarda martoloslar Kuzey Sırbistan, Bosna, Dalmaçya, Belgrad, Semendire bölgelerinde aktiflerdi. Martoloslar 16. yüzyılın sonunda Avusturya ile yapılan Uzun Savaşlar'da en güçlü dönemlerini yaşamışlardı. Ancak bu savaşta martolosların bir kısmı Osmanlı hizmetinden

¹³¹ Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, s. 67-68.

¹³² Orhan Kılıç, "Teşkilat ve İşleyiş Bakımında Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri", s. 111.

¹³³ Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, s. 70.

¹³⁴ Bilge Keser, "Osmanlı Devletinde Martolos Teşkilatı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, Erzurum, 1992, s. 267-268.

¹³⁵ Bilge Keser, "Osmanlı Devletinde Martolos Teşkilatı", s. 270.

çıkarak Avusturyalılar'a katılmışlardı.¹³⁶ 1593-1606 savaşlarında zayıflayan teşkilat 18. yüzyılda önemini yitirmişti.

Kalelerde yerli kulu olarak görev yapan bir diğer askeri birlik müstahfızlardı. Müstahfızlar, kalelerdeki güvenliği sağlamanın yanı sıra serhad kalelerinde savaş sırasında düşman saldırılarına karşı muhafazada bulunurlardı.¹³⁷ Kalenin fiziksel olarak ayakta kalması ve bütünlüğünden sorumlu en önemli görevliler müstahfızlardı. Eğer sur ve istihkâmlarda onarılacak yerler varsa bu görevden sorumlu olanlar da yine müstahfızlardı. Bu onarım için gerekirse mühendis bulmak yine onların görevleri arasındaydı. Müstahfızlar kale kumandanına bağlı hareket eder onun emri altında bulunurdu.¹³⁸ *Merdan-ı kala, kale erenleri, kale erleri, hisar erleri* isimleriyle de anılırlardı.¹³⁹

Osmanlı Devleti'nin askeri teşkilatında yer alan ve serhadde görev yapan bir diğer birlik de gönüllülerdi. İki tür gönüllü askeri sınıf mevcuttu. İlki maaşsız olarak halktan bu birliğe katılanlardı. Bunlar yeniçerilik vasfından yararlanmak isteyenlerdi. Diğer birlik ise “*gönüllü yeniçeriler*” olarak adlandırılan ve serhad kalelerinde görev yapanlardı.¹⁴⁰ Gönüllüler, sınırlarda kale muhafazasında önemli bir yer teşkil ediyorlardı. Kalelerde hizmet eden gönüllüler aynı zamanda sahra ordusunda da görev alırlardı. Yani hem süvari hem de yaya olarak hizmet verirdi. Gönüllüler genellikle kale garnizonunun en kalabalık kısmını oluşturan birliklerdi. Mark Stein, Uyvar kalesi için tahsis edilen askerin yüzde yirmisini gönüllü birliklerin oluşturduğunu ifade eder. Bu sayı savaş dönemlerinde daha da yükselmekteydi. Ana ordunun savaşmak için kaleden ayrılmasıyla arttırılan gönüllü askerler savaş dönemlerinde kaledeki askerin üçte birini oluşturmaktaydı.¹⁴¹ Bu anlamda gönüllüler kalelerde oldukça kalabalık bir nüfusa sahiplerdi.

Serhad kulu kategorisinde yer alan bir diğer askeri birlik delilerdi. Marsigli de bu askeri kuvveti serhad kulu olarak nitelendirir. “*Korkusuz, gözü pek, atılgan*” anlamında kullanılan deli kelimesi tarihi bir terim olarak bu birliğin cesaret ve atılganlıklarını

¹³⁶ Abdülkadir Özcan, “Martolos”, *DİA*, Cilt 28, 2003, s. 65-66.

¹³⁷ “Müstahfız”, *DİA*, Cilt 32, 2006, s. 109.

¹³⁸ Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, s. 79-80.

¹³⁹ “Müstahfız”, *DİA*, Cilt 32, 2006, s. 109.

¹⁴⁰ Orhan Kılıç, *Teşkilat ve İşleyiş Bakımında Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri*, s. 95-96.

¹⁴¹ Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, s. 21.

anlatmak için kullanılmıştı. İlk ortaya çıktıkları tarih kesin olmasa da 15. yüzyılın sonlarından sonra fakat özellikle 16. yüzyılın sonundan itibaren istihdam edilmişlerdi. Deliler Türk asıllı oldukları gibi Slav, Hırvat, Arnavut, Boşnak ve Sırp gibi farklı milletlerden de olabilirlerdi. Sefer esnasında ordunun önünden gider, savaş sırasında korkusuzca düşmanla savaşırlardı. Deliler atılganlık ve cesarete diğer serhad kullarından ayrıldıkları için kendilerine has kıyafet biçimleri mevcuttu. Başlarına sırtlan veya pars benzeri hayvanların derisinden yapılmış kalpak giyerlerdi. Bu kalpağın üzerine de kartal tüyü takarlardı. Elbiseleri de ya aslan ya da kaplan postundandı. Şalvarları ise kurt ya da ayı derisindendi. Ayakkabıları ise sivri burunlu ve yüksek topukluydu.¹⁴²

¹⁴² Abdülkadir Özcan, “Deli”, *DİA*, Cilt 9, 1994, s. 132-133.

Resim 2:

Şehzade III. Mehmed'in At Meydanı'na Gelişi ve Budin Vilayeti Gazileri

Kaynak: 1582 Süname-i Humayun: Düğün Kitabı, Yay. Haz. Nurhan Atasoy, 1997.

2.2.2. Merkezden Sınır Muhafazası İçin Gönderilen Askeri Birlikler

17. yüzyılda kalelerdeki asıl kuvveti oluşturan birlikler yeniçerilerdi.¹⁴³ Yerli kulu ya da serhad kulu olarak fethedilen sınır bölgelerinden yetiştirilen askerin dışında stratejik olarak önemi olan sınır kalelerine merkez kuvvetlerinden yeniçeriler gönderilirdi. Bu yeniçeriler “*dergah-ı ali*” yeniçerileri olarak bilinirlerdi.¹⁴⁴ Cebeciler de Kapıkulu ocağının yaya askerleriydi. Görevleri yeniçerilere savaş malzemesi sağlayıp, bu malzemeyi korumak ve savaş araç gereçlerini sefer zamanlarında belirlenen yere götürmekti.¹⁴⁵ Mevacib defterlerinde kayıtlı olan ve kalelerde bulunan diğer askeri birlik Kapıkulu ocağına mensup topçulardı. Topçu sınıfı kendi içinde top üretenler ve savaşlarda top kullananlar olmak üzere ikiye ayrılırdı. Bunlardan top kullananlar savaş dönemlerinde sınır kalelerine yerleştirilirdi.¹⁴⁶ Topçular da Kapıkulu sınıfına mensuplardı. Top dökümü, barut imalatı, savaşta topları ateşleme görevleri arasındaydı.¹⁴⁷

Kalelerde görevli olarak bulunan bir diğer askeri grup sekbanlardı. Sekbanlar iki çeşitti. Bunlardan ilki kapıkulları gibi merkez orduda görev alanlardı. İkincisi serhadde görev yapanlardı. Her ikisinin ismi aynıydı. Serhad kulu kategorisi içinde yer alan sekbanlar ihtiyaç halinde halkın içinden gönüllü olarak toplanırlardı. 16. yüzyılın sonunda yapılan Uzun Savaşlar’da kullanılmışlardı. Sadece görevli oldukları dönemde ulufe alırlardı. Uzun Savaşlar’dan sonra ulufesiz kaldıkları için Celali haline gelmişlerdi. 17. yüzyılda itibaren Celali oldukları için bu askeri sınır önemini yitirmiş yerine “*tüfekli*” adında bir askeri sınıf ortaya çıkmıştı. Bunlara da saruca-sekban ismi verilmişti.¹⁴⁸

Serhad kulu statüsünde yer alan sekbanlar azebler ile hemen hemen aynı işi yaparlardı. Sekbanlar genellikle yaya olarak kullanılsa da kimileri süvari de olabilirdi. Sekbanların görevleri tüfek taşımaktı ve 17. yüzyılda ateşli silah kullanmayı bilen kişilere duyulan ihtiyaç nedeniyle askere alınmışlardı. Sekbanlar askeri anlamda donanımlı buldukları için değil daha çok sayıları için kullanılıyorlardı. Bu sebeple savaş esnasında siperlerde

¹⁴³ Ahmet Şimşirgil, *Slovakya’da Osmanlılar Türk Uyvar*, s. 157.

¹⁴⁴ Ahmet Şimşirgil, *Slovakya’da Osmanlılar Türk Uyvar*, s. 154-155.

¹⁴⁵ Ahmet Şimşirgil, *Slovakya’da Osmanlılar Türk Uyvar*, s. 159.

¹⁴⁶ Ahmet Şimşirgil, *Slovakya’da Osmanlılar Türk Uyvar*, s. 161.

¹⁴⁷ Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa’da Hudut Boyları*, s. 72.

¹⁴⁸ Abdülkadir Özcan, “Sekban”, *DİA*, Cilt 36, 2009, s. 327.

insana duyulan ihtiyaç nedeniyle kullanılırlardı.¹⁴⁹

Kalelerde görevli olan ve Kapıkulu ocağına bağlı diğer askeri birlikler lağımıcılar ve humbaracılar. Lağımıcılar kuşatmalarda tünel kazmakla sorumluydular. Aynı zamanda düşmanın açtığı tünellere karşı savunma yapmakla görevliydi. Genellikle açılan surlara patlayıcı yerleştirir ve surların yıkılmasını ya da tahrip edilmesini sağlardı. Büyük kısmı Ermeni, Rum ya da Boşnaklardan oluşan sınırdaki lağımıcıların çoğu gayrimüslimdi.¹⁵⁰

Humbaracılar da Kapıkulu askerindendi ve lağımıcılar gibi onlar da topçu sınıfı içindendi. Humbaracı topçu anlamına gelip savaşta topların atılmasına yarayan humbarayı kullanmaları sebebiyle bu askeri gruba humbaracı denmiştir.¹⁵¹ Humbaracılar maaşlarını iki şekilde alırlardı. Merkezde olanlar düzenli maaşa sahipti. Kalelerde görevli olanlara ise timar bağışlanıyordu.¹⁵²

Kalelerde konuşlanan bu askeri birliklerin isimleri mevacib defterleri sayesinde tespit edilmektedir. Aynı zamanda mevacib defterleri bize kalelerde bulunan asker sayısını da göstermekteydi. Ancak bu sayının dışında kalan bir de sipahiler ve cebelüler vardı.¹⁵³ Sipahi kelime anlamı olarak asker anlamına gelmektedir. Kapıkulu ocağının süvari bölümünün dışında sipahiler de bu ocağın timar tasarruf edilen askeri zümresini oluşturuyordu. 16. yüzyılda Osmanlı ordusunun en kalabalık askeri birliğini oluşturan sipahiler kendilerine dirlik olarak tahsis edilen arazilerden aldıkları vergiler ile sefere katılırlardı. Bu nedenle yukarıda bahsedilen askeri birliklere ilave olarak sipahileri de ekleyebiliriz.¹⁵⁴ Ancak sipahiler ve cebelüler yukarıda bahsedilen askeri birlikler gibi ulufe almazlar kazançlarını baktıkları arazilerden aldıkları vergiler sayesinde sağlardı. Bu durum düzenli maaş alanlar ve almayanlar arasında savaştan sonra yapılan yağmalarda sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Cebelü “*tam teçhizatlı*, “*zırhlı*” asker anlamına gelmektedir. Cebelüler sipahilerin yardımcılarındırlar ve savaş zamanlarında onlarla birlikte askeri birlik olarak savaşa katılmakla yükümlüydüler.

Serhad kalelerinde bulunan askeri sınıfın bir diğeri müsellemlerdi. Savaşlarda ordunun

¹⁴⁹ Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, s. 85-86.

¹⁵⁰ Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, s. 94.

¹⁵¹ Ahmet Halaçoğlu, “Humbaracı”, *DİA*, Cilt 18, 1998, s. 349.

¹⁵² Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, s. 94.

¹⁵³ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, s. 241.

¹⁵⁴ Erhan Afyoncu, “Sipahi” *DİA*, Cilt 37, 2009, s. 256.

bir gün ilerisinden giderek öncü kuvvet olarak kullanılan yardımcı askerlerdi. Bunların yanında müteferrika ve levendler de sınır kalelerinde bulunan ancak her zaman isimleri mevacic defterlerinde bulunmayan askeri birliklerdendi.¹⁵⁵

2.2. Serhaddin Sivil Halkı (Etnik Durum ve Dini Durum)

1526 yılında ardından Osmanlı Devleti'ne geçen Macaristan hâkimiyetiyle bu bölge Osmanlı ve Habsburglar arasında sürekli olarak gelgitlerin yaşandığı karmaşık bir bölge olmuştu. 16. ve 17. yüzyıl boyunca sözkonusu bölgeler bilhassa Habsburg ve Osmanlılar arasında çatışma alan olması dolayısıyla güvenlik sorunu yaşamaktaydı ve bir istikrarsızlık mevcuttu. Bu durum doğal olarak bölge insanlarının yaşamına da etki etmişti. Ancak yine de serhad bölgelerinde demografik yapıda önemli değişikliklerin yaşanmadığı görülmektedir. Sınırdaki stratejik kalelerdeki bilinçli müdahaleler hariç iç bölgelerde ciddi bir İslamlaşmanın olmadığı anlaşılıyor. Keza serhad sancakları ve kalelerindeki Müslümanların etnik kimliği ise daha çok Balkan Müslümanlarıdır. Demografik yapı hakkında aşağıda aktarılmış olan Macaristan topraklarındaki bazı kale ve sancakların verileri, Avrupa serhadlerindeki sivil yapıyı göstermesi açısından önemli bir göstergedir.

Macaristan'ın bir kısmına hâkim olan Habsburglar ve Osmanlılar burada yaşayan halkları kendi sistemlerine göre vergilendirmiş ve bunların kayıtlarını tutmuşlardır. Osmanlılar nüfus kayıtlarını tahrir defterlerinde tutarken Habsburglar “*porta*” denilen bir sistem kullanmaktaydılar.¹⁵⁶ Ancak hem Osmanlı Devleti hem de Habsburgların tuttukları kayıtlar kendi içlerinde farklılık göstermekteydi. Bu kayıtların içinde yer alan etnik ve dini bilgiler çoğu zaman eksik bırakılmıştır. Bu sebeple 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı veyahut Habsburg Macaristan'ında kimlerin ve ne kadar kişinin yaşadığı ve bu kişilerin etnik ve dini olarak kimliklerini saptamak kolay değildir. Hele de bölgenin askeri bir kimliğinin olması ve sık sık savaflara ve seferlere sahne olması bu durumu daha da zorlaştırmaktadır. Ancak kimi eyalet, sancak ya da bu sancaklara bağlı şehirlere ait tahrir defterleri, şer'iyye sicilleri v.b kaynaklar vasıtasıyla buralarda kimlerin yaşadığı tespit edilebilmektedir.

¹⁵⁵ Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, s. 94-95.

¹⁵⁶ Geza David, “16.ve 17. Yüzyıllarda Macaristan'ın Demografik Durumu”, *Bellekten*, C.54, Sayı 225, 1995, s. 341.

16. yüzyılda Macaristan'ın en büyük şehirlerinin Budin, Kečkemed, Segedin, Temeşvar ve Tolna idi. Bu şehirlerin her birinde yaklaşık olarak 7.000-8.000 kişi yaşarken bu sayı kimi zaman 10.000'e yükselebilirdi.¹⁵⁷ Daha spesifik bir incelemeye gidecek olursak Osmanlılar tarafından ilk olarak kurulan eyalet olan Budin'i incelemek yerinde olacaktır. Budin'in 1541 yılında eyalete dönüştürülmüştür. 1546 yılına ait tahrir defterlerinde Budin şehir merkezinde sekiz mahalle olduğu görülür. Bu mahallelerin altı tanesi Macar Mahallesi bir tanesi ise İtalyan Mahallesiydi. Nüfus verilerine bakıldığı zaman şehir merkezindeki nüfus dağılımı 1308 Macar ve 377 İtalyan'dan oluşmaktaydı.¹⁵⁸ 1562 yılında şehirde Macari, Kıpti ve Yahudi cemaatlerinin yaşadığı görülür. 16.yüzyıla ait son tahrir kaydı olan 1590 yılı kayıtlarında da benzer veriler bulunmaktadır.

1546 yılında Budin'e bağlı toplam 36 köy ve bu köylere bağlı varoşlarda yaklaşık 6.000 kişi yaşamaktaydı. Ancak maalesef bu nüfusun hangi etnik kökene bağlı bulunduğu yazılmamıştır. Fakat tahrirde yazılan köy isimlerinden anlaşıldığı kadarıyla nüfusun çok büyük bir çoğunluğunun Hıristiyan Macarlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Diğer yıllara ait verilerin içinde de etnik kökenle ilgili bilgiler maalesef mevcut değildir.¹⁵⁹

Dini olarak ise Yahudilerin Osmanlı hâkimiyetinin yaşandığı 16. yüzyıl Macaristan'ında sayıca en yüksek nüfusa sahip olduklarıydı. Yahudiler ve Müslümanlar tahrirlere cemaat şeklinde kaydedilmişlerdi. Budin'de 1546 yılında 377 Yahudi yaşarken Müslümanların sayısının 65 olduğu görülür. Yahudi ve Hıristiyanların yanında 196 Kıpti yaşamaktaydı. Bu verilerden anlaşıldığı üzere Osmanlı fethinin akabinde şehir nüfusuna dokunulmadığı ve demografik yapısına müdahalede edilmediği anlaşılmaktadır. Fakat tahrir defterlerinde bulunan veriler dışında Budin'de pek çok Müslümana ait dükkânlar bulunmaktaydı. Tahrir defterleri sadece vergi verenleri kayıt altına aldığı için tam anlamıyla etnik ve dini kimliğe dair çıkarımda bulunmak yanıltıcı olabilmektedir.¹⁶⁰ 1562 ve 1580 yılının tahririnde yine Yahudi ve Kıptilere rastlanırken, Müslüman nüfusun bu yıllar içinde şehirde yer almadığı görülür. 1580 yılında defterlere kaydedilen Kıpti isimlerinin Abdullah olarak kaydedilmesinden bu kişilerin Müslümanlığı kabul ettiği anlaşılmaktadır. 1590 yılının tahririnde ise hem Hıristiyan hem de Müslüman olan Kıpti

¹⁵⁷ Mustafa Işık, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Budin*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2018. s. 165.

¹⁵⁸ Mustafa Işık, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Budin*, s. 166

¹⁵⁹ Mustafa Işık, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Budin*, s. 170.

¹⁶⁰ Mustafa Işık, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Budin*, s. 165-166.

nüfusa dair veriler defterde yer almaz. Bu kişilerin askerlik hizmetine geçmiş olduğu tahmin edilmektedir.¹⁶¹

Erdel sınırında olan Temeşvar 1552 yılında fethedilerek eyalet haline getirilmişti. Alacahisar, Arad, Beçkerek, Çakova, Çanad olmak üzere toplam altı sancaktan oluşan Temeşvar Eyaleti'nin 16. ve 17. yüzyılda toplam nüfusu bilinmemektedir. Fakat 1554 yılında eyaletinin nüfusunun üçte ikisi Macarlardan oluşmaktaydı. Bu sayı 1578 yılına gelindiğinde neredeyse yarıya düşmüştü. Bu durum bölgeye yapılan Müslüman göçleriyle alakalıydı.¹⁶² 17. yüzyılda Müslüman göçleri artarak devam etmiş, nüfusun üstünlüğü Müslümanların lehine dönmüştü. Hatta kalede sadece Müslümanların yaşadığı dört mahalle mevcuttu. Müslümanlardan başka Ermeni mahallesi mevcuttu. Sırp mahallesinde Sırp ve Yahudiler yaşarken Ermeniler Ermeni mahallesinde Ermeniler ve Çingeneler yaşardı. Genel olarak incelenen her eyalet ya da sancakta Yahudi nüfusa rastlanmaktadır. 1552-1716 eyalete Osmanlının diğer şehirlerinden ve Selanik'ten Yahudi nüfus göç etmişti. Uzun bir süre boyunca Temeşvar'da iskân eden Yahudiler Temeşvar kaybedildikten sonra 1718 yılında Osmanlı Devlet'i için casusluk yaptıkları gerekçesiyle Temeşvar'dan sürülmüşlerdir¹⁶³

Temeşvar'ın 16.yüzyıldaki kır ve şehir nüfusuna bakılacak olursa fethinden iki yıl sonra yani 1554 yılında ilk tahriri yapılmıştır. 1554 yılı verilerine bakıldığında şehir merkezinde toplam 54 mahalle ve iki cemaat bulunmaktaydı. Bu cemaatlerin biri Kıpti ve diğeri Müslüman Kıptilerdi. Tahrirlere göre 1554 yılı nüfusu 3 bin Macar, 472 Müslüman, 141 Kıpti ve 21 Müslüman Kıpti'den oluşuyordu.

1569 yılına gelindiğinde Temeşvar'ın nüfusu yüzde on beş oranında azalmıştı. Kıpti cemaati ortadan kalkmıştı. En kalabalık nüfus 1723 kişi ile gayrimüslimlerdi. Müslüman nüfus ise 599 kişiden oluşuyordu. 1554 yılından 1569 yılına kadar olan bu azalmanın sebebi şehir nüfusunun köylere göç etmesiydi. Askerin daha çok şehirde ikamet ediyor olması halkın köylere göç etmesine sebep olmuştu. 1579 yılının tahririne bakıldığında ise yine şehir nüfusunda yüzde on beşlik bir gerileme söz konusudur. Nüfus 1964 kişiye

¹⁶¹ Mustafa Işık, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Budin*, s. 167-168.

¹⁶² Ömer Bıyık, "1652-53 Tarihli Şer'iyye Sicili'ne Göre Temeşvar", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 45, 2015, s.235. (233-251).

¹⁶³ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristan'ı*, s. 262-263.

düşmüştü. Bu nüfusun yüzde elli altılık kısmını gayrimüslimler oluşturmaktaydı.¹⁶⁴ Kır nüfusuna bakıldığında toplam 112 köyde 16.524 kişi yaşamaktaydı. Tahrirlerde 1569 ve 1579 yılları arasında nüfusun etnik ve dini durumu belirtilmemiştir. Ancak şehir nüfusu azalırken köy nüfusu sürekli olarak artmıştı. Bu durum yukarıda bahsedildiği gibi bölgeye yerleşen asker sayısının artmasıyla ilgiliydi.

Temeşvar'a bağlı önemli şehirlerden bir kaçı Şebeş, Çanad, Lugoş, Pançova, Arad, Lipova, Yanova, Segedin, Sirem, Vidin ve Beçkerekti. Bu şehirlerin etnik ve dini nüfuslarına dair detaylı malumat bulmak güçtür. Örneğin Beçkerektir bir Müslüman ve bir Sırp mahallesinden meydana gelirken Çanad'da Evliya'nın verdiği bilgilere göre 1660 yılında halk Müslüman, Sırp, Romen ve Macarlardan yaşamaktaydı.¹⁶⁵ Pançova'nın nüfusu ise Macar, Müslüman ve Yahudilerden oluşuyordu.¹⁶⁶ Diğer şehirlere dair mevcut kaynaklarda etnik ve dini kimliğe dair veriler maalesef bulunmamaktadır.

Budin'e çok yakın bir sancak olan Simontornya 1544 yılında fethedilmişti. Budin tahrirleri gibi Simontornya tahriri de 1546 yılında tutulmuştur. Bu tahrire göre sancakta Simontornya kazası, Ozora Nahiyesi, Endrik Nahiyesi, Anyavar Nahiyesi bulunmaktaydı.¹⁶⁷ 16. yüzyıl boyunca sancak nüfusunun çoğunluğunu Macarlar oluşturmaktaydı. Yabancı unsur olarak tanımlayabileceğimiz Güney Slav kökeninden gelen Eflaklar sayıca diğer milletlere göre üstünlerdi. Özellikle 1570 yılında tahrirlerinde ortaya çıktıkları görülür. Tahrirlerde kaydedildiğine göre yedi mezrada Eflak nüfusu yaşamaktaydı. Bu sayı 1580 yılına gelindiğinde bir mezra daha artmıştır. Fakat Kopan ve Vezprim askerlerinin Eflaklar'ın yaşadığı mezraları yağmalaması ve Macar derebeylerinin de onları vergiye bağlamak istemesi onların Simontornya'dan daha güneye göç etmelerine sebep olmuştu. Sancak dışından gelenler arasında Türklerin nüfusu çok değildi. Türklerin yanında sancakta Boşnak, Sırp ve Hırvatlar da vardı. Geza David'e göre Hırvat, Sırp ve Boşnakların oluşturduğu bu çok uluslu yapıyı bir arada tutan faktör İslam diniydi.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Murat Serdaroğlu, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Hâkimiyetinde Tımişvar*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2018, s. 134-136

¹⁶⁵ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristan'ı*, s. 268-269.

¹⁶⁶ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristan'ı*, s. 279.

¹⁶⁷ Şuliye Altun, *400 Numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre Şimontornya Livası (Transkripsiyon ve Metin)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 12.

¹⁶⁸ Geza David, *Osmanlı Macaristan'ında Toplum, Ekonomi ve Yönetim 16. Yüzyılda Simontornya*

Sancakta doğal olarak Hristiyan nüfus ağırlıktaydı. Bununla birlikte az sayıda da olsa Yahudi ve Müslüman nüfus vardı. Keza soyadlarından hareketle Macar olup da Musevi ve Yahudi olduğu anlaşılan bir kesimin de yaşadığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁹

Budin'in kuzeyinde bulunan Estergon 1543 yılında fethedilmişti. 1546 yılında ise ilk tahriri yapılmıştır. Yaklaşık 1570 yılına kadar Estergon'un ahalisiz olduğu görülür. 1570 yılından sonra bölgede 800 hane vardı. Üstkale'de 78 ev varken hane sayısı bilinmemektedir. Altkale'de 204 kişi yaşarken Varoş-u Kebir'de 542 hane vardı. Geza David "*Varoş-u Kebir'de 383 hanenin Müslümanların, 148 evin martolosların ve 11 meskeninde Müslümanlaşmış Çingenerler'in elinde olduğunu ifade eder.*¹⁷⁰ Görüldüğü üzere bu nüfusun içinde Macarlar yoktur. Bu durumun sebebi Estergon'un stratejik açıdan öneminden dolayı Macarların şehirden çıkarılmış olmasıdır. Macarlara Estergon'da yaşama hakkı tanınmayarak güvenlik açısından şehirde sadece Müslüman nüfusun iskân etmesi istenmiştir.¹⁷¹

Kutsal bir merkez olarak bilinen ve hem Habsburglar hem de Macarlar açısından önemli bir yer olan İstolni Belgrad 1543 yılında fethedilmişti ve Budin'in sancaklarından biriydi. Fethi esnasında Macar nüfus 7-8000 kadardı. Ancak 1563-1565 yılında Macar nüfus 1200-1500'e kadar düşmüştü. Geza David'in verilerine göre *iç kalede 15, dış kalede 78, İknovar varoşunda 43 toplam 130 hane mevcuttu. Şehirdeki Müslümanların sayısı ise 400 kadardı.*¹⁷²

Güneybatı Macaristan'da bulunan ve Hırvat serhaddine çok yakın bir mevkide bulunan Zigetvar önemli serhad merkezlerinden biriydi. Kaniye Eyaleti'ne bağlı olan Zigetvar Kanuni'nin 1566 yılında yaptığı son seferinde ele geçirilmişti. Ele geçirildikten bir yıl sonra tahriri yapılmıştı. Osmanlı fethinden önce Zigetvar'daki Macar nüfus fazla iken 1579 yılına ait kayıtlar incelendiğinde Macar nüfusunun tamamının Zigetvar'ı terk ettiği görülür. 1579 yılına ait kayıtlarda şehirde sadece beş adet çingene ailesinin kaydı vardır. Şehrin dışında ayrı bir kasaba olarak gösterilen ve Kanuni'ye ait olan bir zaviye vardı. Bu zaviye kayıtlarına göre kasabada iki tane Müslüman Mahallesi mevcuttu. Bu iki

Sancağı, Çev. Hilmi Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999 s. 83-84.

¹⁶⁹ Geza David, *Osmanlı Macaristan'ında Toplum, Ekonomi ve Yönetim 16. Yüzyılda Simontornya Sancağı*, s. 83-84.

¹⁷⁰ Geza David, "Estergon", *DİA*, Cilt 11, 1995, s. 439.

¹⁷¹ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristan'ı*, s. 173.

¹⁷² Geza David, "İstolni Belgrad", s. 405.

Müslüman mahallesinde toplam 51 erkek kayıtlı iken 29 tanesinin baba adı Abdullah idi. Dolayısıyla bu kayıt, Zigetvar'daki Müslümanların büyük ihtimalle mühtedi olduğunu düşündürmektedir. 17. yüzyıldan itibaren Zigetvar'da Hristiyan ailelerin sayısı artmıştı. Bunların çoğunun Sırp menşeli olduğu düşünülmektedir.¹⁷³

16. yüzyıla ait bazı önemli şehirlere dair veriler yukarıda olduğu gibiyken 17. yüzyıla dair demografik değişimi takip etmek daha zordur. Tahrir defterleri 17. yüzyılda ya hiç hazırlanmamış ya da önceki yıla ait nüfus verileri aynı şekilde deftere aktarılmıştır. Benzer bir durum Macar vergi kalemlerini içeren portalar için de geçerliydi.¹⁷⁴ Fakat 16. yüzyıla bakıldığında Macar nüfusun daha fazla olduğu ve bu nüfusun yüzyılın sonlarına doğru yavaş yavaş azalmış olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıdaki veriler önemli sancak ve şehirlere dair etnik ve dini aidiyeti yansıtan verilerdir. Savaşlarla şekillenen bir alan olan serhadler sürekli bir değişim içindeydi. Bu veriler bağlamında ülkenin her yerinde belirli bir dini ya da etnik nüfusun yaşadığını söylemek doğru olmaz. Sefer ve savaşlar, şehirleri değiştirip dönüştürdüğü gibi elbette bu şehirlerde yaşayan etnik ve dini nüfus üzerinde de bu dönüştürücü etkiye sahipti.

¹⁷³ Geza David, "Sigetvar", *DİA*, Cilt 37, 2009, s. 157-158.

¹⁷⁴ Geza David, 16.ve 17. Yüzyıllarda Macaristan'ın Demografik Durumu, s. 350

BÖLÜM 3: SERHADDE GÜNDELİK YAŞAM

3.1. Serhadde Konuşulan Diller

Serhad bölgelerindeki gündelik yaşama dair bilgiler oldukça sınırlıdır. Sınırlı olmakla beraber serhaddaki insanların hikâyelerine seyahatname ve kroniklerde rastlamak mümkündür. Serhadde yaşayan insanların yaşamı, konuştukları diller ve sosyo-kültürel oluşumları hakkında bilgiler içeren kaynaklar arasında hiç şüphesiz en önemli kaynak Evliya Çelebi'nin eseridir. Seyahatnamesinde gezdiği yerlere dair detaylı bilgiler veren Evliya Çelebi, serhad yaşamına dair güzel betimlemeler sunmuştur. Bunun yanı sıra ziyaret ettiği yerlerdeki diller, şiveler ve ağızlar Evliya'nın dikkatini çekmiş ve hemen her gittiği yörede konuşulan dillerden bahsetmiştir. Evliya Çelebi'nin dille ilgili verdiği bilgiler özellikle serhad bölgesindeki sosyal ve kültürel çeşitliliği ortaya koyması açısından önemlidir. Evliya'nın serhaddeki yolculuğunu takip etmek dolayısıyla bölgedeki dil çeşitliliğini görmek açısından yeterlidir.

16 ve 17. yüzyılda Budin önemli bir eyalet merkezi idi. Evliya, Budin'e bağlı şehirleri ziyareti sırasında kimi şehirlerde konuşulan dillerden de bahsetmiştir. Kopan, Peçoy, Simontronya, Segedin ve Semendire sancakları bunlardan bir kaçıdır. Kopan şehrini ziyaret eden Evliya halkının hiç Türkçe bilmediğini Macarca konuştuklarını, çünkü etkileşim halinde oldukları kişilerin daha çok Macar olduğunu ifade eder.¹⁷⁵ Aynı güzergâh üzerinden Simontornya'ya uğrayan Evliya buradaki halkın ise Boşnakça ve Macarca konuştuklarını söylemiştir.¹⁷⁶ Segedin'e bağlı Baç şehrini ziyareti esnasında burada yaşayan halkın Poturca ve Boşnakça konuştuğunu söyler.¹⁷⁷ Peçoy şehri dil varlığı açısından zengindi. Bu şehrin halkı Sırpça, Bulgarca, Macarca, Rumca ve Acemce biliyorlar ama konuşamıyorlardı.¹⁷⁸ Peçoy şehrinin işlek bir hat üzerinde olması sebebiyle şehir halkı bu dilleri öğrenmiş olabilirler. Semendire'ye bağlı olan Yagodina halkının Potur olduğunu ve Boşnakça konuştuklarını söyler.¹⁷⁹ Potur derken Boşnakça'yı kastetmektedir. Poturoğulları Bosna'daki Müslümanlardan devşirme olarak alınmasına

¹⁷⁵ Evliya Çelebi, 7. Kitap, Cilt 1, s. 35.

¹⁷⁶ Evliya Çelebi, 7. Kitap, Cilt 1, s. 44.

¹⁷⁷ Evliya Çelebi, 7. Kitap, Cilt 1, s. 312.

¹⁷⁸ Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s. 257.

¹⁷⁹ Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s.496.

izin verilenleri kastetmek için kullanılan bir ifadeydi.¹⁸⁰ Evliya Potur ya da Poturca ifadesini sık sık eserinde kullanmaktadır. Evliya'nın verdiği bilgilerden Budin Eyaleti'nden kuzeye gidildikçe Macar dili hakim iken güneye inildikçe Boşnakça başta olmak üzere farklı dillerin kullanımının çoğaldığı dikkati çekmektedir.

Temeşvar Eyaleti'ne bağlı Göle şehrini ziyaret eden Evliya, şehir halkının Türkçe'yi az bildiklerini fakat Macar ve Eflak dilini gayet iyi bildiklerini ifade eder.¹⁸¹ Pirebol kasabası Hersek'e bağlı idi. Pirebol halkının Boşnakça, Sırpça, Bulgarca ve Latince konuşturlardı.¹⁸² Hersek sancağına bağlı diğer bir şehir Taşlıca idi. Burada bulunan gaziler Boşnakça konuşturlardı.¹⁸³

Önemli serhad şehirlerinden biri olan Kanije halkı Boşnakça konuşurdu. Boşnakçanın yanında Sırpça, Bulgarca ve Latince ve Macarca da bilirlerdi. Hatta Macarlar bile onlar kadar iyi Macarca konuşamazlardı.¹⁸⁴

3.2. Serhad Halkının Kıyafetleri

Osmanlıların giymiş oldukları sarık ve kalpak, çakşır (şalvar), kuşak, cepken, kaftan gibi pek çok kıyafet Rumeli coğrafyasına yayılmıştır. Serhad kıyafetlerine bakıldığında bu kıyafetlerin Osmanlı askerinin giymiş olduğu kıyafetlerin birer taklidi olduğu görülür. Osmanlı askerinin kıyafetlerine benzemesinin yanında Boşnak ve Sırlara ait öğeler de yok olmamış ortaya bir karışım çıkmıştır. Aynı durum Macar kıyafetleri için de geçerlidir.¹⁸⁵ Serhaddin etkileşimli doğası kendini kıyafetler hususunda da hissettirmişti.

Evliya serhad halkının kıyafetlerinden bahsederken kıyafetleri kimi zaman zengin, orta halli ve fakir olarak üç kategoriye ayırmıştır. Bunların dışında serhad askerinin kıyafetleri ayrıyeten anlatmıştır. Kıyafetlerden bir bütün olarak bahseden Evliya öncelikle en üste giyilen kaftan ya da yelek gibi giysilerden bahsetmiştir. Ardından alt giysisi olan şalvara geçip en son ayakkabı ve başa takılan giysiyi anlatmıştır. Başa takılan üç adet şapka

¹⁸⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarihi Terimler Sözlüğü*, Cilt III, s. 780.

¹⁸¹ Evliya Çelebi, 7. Kitap, Cilt 1, s.331.

¹⁸² Evliya Çelebi,6. Kitap, Cilt 1, s.545.

¹⁸³ Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s.551.

¹⁸⁴ Evliya Çelebi,6. Kitap, Cilt 1, s.696.

¹⁸⁵ Mehmet Ali Ünal, "Evliya Çelebi'ye Göre Serhadler ve Serhadliler", *International New Tendencies Congress in Ottoman Researches*, Sarejovo, 2016, s. 363.

türüne rastlanmıştır. İlki Özellikle Bosna’da ve serhad şehirlerinin genelinde rastlanılan kalpaktır. Diğerleri ise daha çok Arnavutların kullandığı takkedir. Sonuncusu ise Dubrovnik ile sınır olan şehirlerde kullanılan festir. Giysilerin kumaş türlerine de (çuka, atlas, dimi, samur, nâfe v.b) çoğunlukla değinmiştir. Bu bahsedilenler erkek kıyafetlerinin özellikleri iken kadın kıyafetlerine dair detaylar erkek kıyafetleri kadar çok değildir. Standart bir serhad kadını kıyafeti ferace, yassı baş terpuş ve bu terpuşa sarılan tülbentten oluşur. Bu giysilerin kumaşı ve renkleri yer yer değişkenlik gösterirdi.

Evliya serhad kıyafetlerini anlatırken genel olarak “*serhadli esvabı*” ifadesini kullanır. Örneğin Alacahisar halkının ve Şimontornya halkının kıyafetleri ile ilgili detaya girmeden sadece halkının *serhadli esvabı* giydiğini dile getiririr.¹⁸⁶ Benzer bir ifadeyi Baç kalesi sakinleri için de kullanır ve kale halkının tamamının serhadli esvabına benzer bir kalpak taktıklarını söyler.¹⁸⁷

Budin, Macaristan’da kurulan ilk ve en önemli eyalet merkezi idi. Evliya, Budin gibi önemli ve büyük bir serhad merkezinde giysilerle alakalı çok kısa bilgiler vermekle yetinmiştir. Burada sadece kadın erkek kıyafeti ayırımına gitmiş ve kıyafetleri kısa kısa anlatmıştır. Tüm Budin halkının erkekleri “*dizleri gözünde kısa çuka esvap giyip başlarında yelken Salihli, porçavi, şeb-külâh, yeşil ve kırmızı samur kalpak kopçalı çakşır ve güderi dolama*” giyerken zengin olanlar “*samur, atlas ve sarık*” giymekteydiler. Budin halkının kadınları üst kıyafet olarak çuka ferace giyerken ayakkabıları sarı renktedir. Başlarına taktıkları terpuşları yassı başlı olup, bu terpuşun üzerine de beyaz yaşmak çemberi örterlerdi.¹⁸⁸

Peçoy’da ise halkın kıyafetlerini uzun uzun detaylandırmıştır. Erkek kıyafetlerini şöyle anlatmıştır: “*Tüm halkı serhadli esvabı gibi göğsü ve yenleri gümüş düğmeli çukadan kısacık dolamalar, çuka sıkma kopçalı çakşırları teybend ipek kuşaklar, ökçesi bir sere yüksek kubadî pabuçlar ve başlarına tamamen beyaz çukadan samur kalpaklar giyip kuşanıp pür silah kortela¹⁸⁹ kılıç, şeş-tüper¹⁹⁰ ve şiş ile gezer bir alay gazilerdir.*” Evliya

¹⁸⁶ Evliya Çelebi, 7. Kitap, Cilt 1, s. 44.

¹⁸⁷ Evliya Çelebi, 7. Kitap, Cilt 1, s. 312.

¹⁸⁸ Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s. 330-331.

¹⁸⁹ Kortela bir tür hançere verilen isimdir. Robert Dankoff, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, YKY, İstanbul, 2000, s. 156.

¹⁹⁰ Şeşper, *Altı dilimli topuza verilen isimdir*. Eski savaş aletlerinden diridir. Mehmet Zeki Pakalın, “*Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*”, Cilt III, s. 345. Dankof teber kelimesinin topuz

Peçoy halkının bu kıyafetlerden ötürü hemen tanındığını söylemektedir.¹⁹¹ Evliya'ya göre gazilerin giysileri halkın kıyafetlerinden farklıdır: “*Evvela başlarında beyaz kalpakları ve bellerimde abdâlan gibi murassa pâlheng*¹⁹², *yeşim ve balgamî taşlı kuşakları, bellerinde kortela adlı bıçakları, levetnlerinin ellerinde topuzları ve kiminin ellerinde kopuzlarını çalarak yollardan geçerler.*” Bunlar gazilerin gündelik kıyafetleridir. Çünkü çete ve poturaya çıktıklarında farklı kıyafetler giymekteydiler.¹⁹³ Bunu yapmalarının sebebi kim olduklarını gizlemek maksatlı olmalıdır. Benzer bir durum Kopan halkı için de geçerliydi. Kopan serhad şehri olmasından dolayı buradaki gazilerin kıyafetleri iç bölgelerden farklıydı. Evliya onların Müslüman görünüşünde gezmediklerini söyler. Kıyafetleri ise şöyledir: “*Hep güderi adıyla bilinen deri dolama, kırmızı Macar kalpağı, sıkma deri çakşır ve kısacık esvap giyerler.*”¹⁹⁴ Benzer bir durum Peşte şehri için de geçerliydi. Peşteli Müslüman gaziler Macarların giydiği gibi *güderi dolama* giyerlerdi. Onları bu kıyafetlerle görenler Macar zannederlerdi. Böyle giyinmelerinin sebebini ise her gün Macarlar ile cenk etmeleriydi.¹⁹⁵ Serhad kalelerinden Solnuk'ta da Müslümanlar yöresel kıyafetleri giyerlermiş. Peçevi'ye göre kıyafetlerinden dolayı, buraya gelen yabancıların kalenin bir Müslüman kalesi olduğuna ve halkının da Müslüman olduğuna inanmazlardı.¹⁹⁶

Temeşvar'ı ziyaret eden Evliya Çelebi buradaki halkın “*çuka serhadli, çukadar aba kopçalı çakşırplarının dizleri sahtiyan kaplı, başlarında yeşil serhadli çuka kalpaklar ve ayaklarına kubadi pabuçlar*” giyip gezdiklerini söyler.¹⁹⁷ Gittiği yerlerde zaman zaman kadınların kıyafetlerinden de bahseden Evliya, Temeşvar gibi önemli bir eyaletin kadınlarının ne giydiği sorusunu cevapsız bırakmıştır.

Serhad halkının kıyafetleri hakkında detaylı bilgiler veren Evliya, giyim kuşamı kişilerin maddi durumlarını da yansıttığına dikkat çekerek, zengin, orta halli ve fakir olmak üzere

anlamına geldiğini ve Evliya'nın burada kelime oyunu yaparak şeş-tüper kelimesini kullanmış olabileceğini söyler. Robert Dankoff, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, s. 221.

¹⁹¹ Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s. 256.

¹⁹² Dervişlerin kemerlerine taktıkları genellikle on iki köşeli taşa verilen isimdir.

¹⁹³ “*Genellikle çete ve potura kovan yiğitleri Macar kâfiri esvabı giyip ta Macar diyarına giderler.*” Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s. 257.

¹⁹⁴ Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s. 35.

¹⁹⁵ Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s. 352.

¹⁹⁶ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Cilt II, Haz. Bekir Sıtkı Saykal, Kültür Bakanlığı, 1999, s. 138.

¹⁹⁷ Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s. 536.

üç kategoride değerlendirmiştir. Mesela Bosna’da erkeklerin giydiği kıyafetleri anlatırken *meşdan eri erkeklerinin giysileri* şeklinde bir başlık vermiştir. Halkın zengin olanları “*saya çuka ferace ve saya kontoş ile samur kürk giyerlerdi.*¹⁹⁸ Kışın ise “*Bosna’nın kırmızı makbul tilki nâfesi*¹⁹⁹ ve *tilki boğazı kürk ile atlas kaftan giyerler.*” Bunun sebebinin de bu bölgede atlas ve çukanın çok bulunması ve Bosnasaray’da çok sayıda zengin kişi olması olarak gösterir. Ayakkabılarının rengi sarıydı ve başlarındaki sarığin etrafına *hünkârî*²⁰⁰ ve *hezari yaldızlı* tülbent sararlardı. Orta halli kişiler “*iskerled*²⁰¹ çukalar giyip *kubâdî pabuçlar ile salınıp, kış günlerinde Dobra-Venedik’in siyah makbul kuzu kürkünü*” giyerlerdi. Fakir halkın kıyafetleri yukarıda sıralananlara göre daha sadedir. Onlar sadece çuka giyip başlarına yeşil renkte serhadli kalpak takarlardı. Bosnalı kadınların kıyafetleri erkeklerinkine göre elbette daha renklidir. Kadınlar genellikle yeşil, kırmızı ve renkli çukalar giymekteydi. Bosnalı kadınlar ayakkabı olarak sarı ayakkabı ya da *iç edik*²⁰² denilen bir ayakkabı türünü tercih ederdi. Başlarına ise terpuş ve diba²⁰³ takkelerin üzerine beyaz tülbent sararak siyah peçe takmaktaydılar.²⁰⁴ Kadınların genel olarak ferace giydiğinden bahseden Evliya burada peçe taktıklarını söyler.

Hersek sancağına bağlı olan Pirebol kasaba halkı daha çok Arnavut kıyafetlerine benzeyen giysiler giyerlerdi.²⁰⁵ Nevesin şehri halkı Boşnak olup başlarına sarık sarıp kalpak takmaktaydılar. Sadece başlarına taktıkları hakkında bilgi veren Evliya ne giydiklerine değinmez.²⁰⁶ Ustolça kasaba halkı içinde benzer şeyler söylemiş sadece

¹⁹⁸ Saya çuka ferace ve saya kontoş kelimeleri ile ifade edilmek istenen ipek ve yün karışımı bir kumaştır. Saya kelimesinin pek çok anlamı vardır; ipekli Çin dokuması, entari, kadın elbisesi v.b. Bilgi İçin Bknz. Mehmet Ali Ünal, Evliya Çelebi’ye Göre Serhadler ve Serhadliler, s. 365. Kantoş kelimesi Macarca bir kelimedir ve devlet adamlarının giydikleri kaftana verilen isimdir. Genellikle Tatar beyleri giyerdi. Burada kastedilen üste giyilen kaftan olmalıdır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Cilt II, s. 283.

¹⁹⁹ Tilki, tavşan gibi hayvanların göbek kısmından elde edilen kürke verilen isimdir. Hangi hayvandan elde edilmişse ona göre adlandırılmaktadır. Buradaki tilkiden elde edildiği için tilfi nâfesi olarak isimlendirilmiştir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Cilt 3, s. 642.

²⁰⁰ Padişaha mensup, alımlı anlamına gelir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Cilt I, s. 642.

²⁰¹ Iskarlat olarak kullanılan bu kelime parlak Venedik kumaşına verilen isimdir. Çeşitli renkleri olmasına rağmen çok kırmızısı kullanıldığı için kırmızı renkli Venedik kumaşı anlamına da gelir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Cilt 2, s. 4.

²⁰² Bir ayakkabı çeşidi. Robert Dankoff, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü”, s.130.

²⁰³ Renkli ve ipekli kumaşa verilen isimdir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Cilt I, s. 449.

²⁰⁴ Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s.591.

²⁰⁵ Halkı tamamen Arnavut esvabı gibi daracak çakşır ve serhadli çuka esvap giyerler, ama yine başlarında renkli çukadan kalpak giyerler. Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s.545.

²⁰⁶ Evliya Çelebi,6. Kitap, Cilt 2, s.569.

başlarına taktıkları hakkında bilgi vermiştir. ²⁰⁷ Taşlıca şehri halkı ise “dizleri gözünde tüm çuka dolama,²⁰⁸ serhadli, sıkma kopçalı çakşır²⁰⁹, kubâdî pabuç ve başlarında çeşit çeşit renkli çukadan samur ve zerdeva sedhatli kalpakları giyerler.”²¹⁰ Ziyaret ettiği bir diğer yer Nova kalesidir. Bu kale Dubrovnik ile sınırdı bu sebeple sık sık karşılıklı saldırılar olmaktadır. Bulduğu yer serhad olduğu için “Hepsi Cezayirli esvabı gibi daracık²¹¹ esvap giyip çatal bıçak, pala kürde kılıç, başlarında kırmızı fes, bağır yelekleri ve renkli çukalardan geçirme peşli adında yelekler giyer, baldırı çıplak gezer bir alay gazilerdir.”²¹² Nova’ya bağlı olan Lubin benzer şekilde giyinilmekteydi. “Beyaz daracık sıkma dimi esvap giyip başlarında kırmızı fes ve berata baldırları çıplak Cezayir leventleri gibi gezerler; zira hepsi gemici ve firkatecidirler.”²¹³ Yeni Gabele kalesini ziyaret eden Evliya bu kale halkının Nova kulu gibi giyindiklerini söyler. Kıyafetleri şöyledir: “Hepsi Nova kulu gibi daracık beyaz sıkma göğüslük ve geçirme esvap giyerler. Başlarında kırmızı fes, ayaklarında Fireng fillari²¹⁴ baldırları çıplak, bellerinde pala bıçak, kiminin ellerinde balta ve nacak taşıyıp kırkar ellişer dirhem armut başlı dalyan Cezayir tüfengi taşırlar.”²¹⁵ Burada dikkati çeken Nova ve Yeni Gabele gazilerin kırmızı fes takmalarıdır.

Foça şehri Hersek sancağında yer alır. Burası Boşnakların yoğun olduğu bir şehirdir. Evliya, burada yaşayan halkın kıyafetlerini anlatırken kadın erkek ayrı olarak anlatmıştır. Çünkü Hersek sancağının iki büyük ve önemli şehirlerinden birinin Foça diğerinin de Hersek olduğunu söyler. Bu şehrin erkeklerinin tümü renkli çukadan giysiler giymekteydiler. Zengin olanlar başlarına beyaz veyahut sarı renkte sarık sararken orta halli olanlar “kısacık esvap, kopçalı çakşır, kubâdî pabuç, elvan çuka samur ve zerdeva kalpak” giyerlerdi.²¹⁶

²⁰⁷“Halkı tamamen kalpak ve beyaz sarık giyip.” Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s.571.

²⁰⁸ Kaftan ve sarık anlamlarına gelir. Robert Dankoff, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, s. 70.

²⁰⁹ Dona benzeyen ve Belden aşağı giyilen paçaları dar şalvarı kastetmek için kullanılır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Cilt 1, s. 323.

²¹⁰ Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s.551.

²¹¹ Daracık kelimesiyle kastedilen şalvardır. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 363-364.

²¹² Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s. 586.

²¹³ Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s. 572.

²¹⁴ Filar, şıpsıp bir terlik çeşidi olup topuğu hafif ayakkabıya verilen isimdir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Cilt 1, s. 628.

²¹⁵ Evliya Çelebi 6. Kitap, Cilt 2, s.620.

²¹⁶ Evliya Çelebi,6. Kitap, Cilt 2, s.562.

Banyaluka halkının kıyafetleri klasik serhad kıyafetleriydi. Erkekler “*çuka serhadli, çuka dolama, kopçalı sıkma çakşır, kubadi pabuç ve başlarında yeşil serhadli kalpağı*” giyerken kadınlar “*çuka ferace ve yassı baş terpuş üzere beyaz tülbent yaşmak*” örterlerdi.²¹⁷

Yukarıda bahsedilen kıyafetler genelde Budin, Temeşvar ve Bosna Eyaleti’ne bağlı sancak ve şehirlerde giyilen kıyafetlerdir. Evliya, Karadağ’ı da ziyaret etmiş burada Arnavut kıyafetlerini anlatmıştır. Karadağ’da Podgoriç hisarından bahsederken buradaki halkın kıyafetlerine değinmiştir. Ancak halkın giydiklerini gülünç bulmuştur. Ayaklarına sıkma çarık giyen halkın baldırları ise açık haldeydi. Hatta don bile giymiyorlardı. Sadece bellerinde bol dimi vardı. Üstlerindeyse daracık ve kısa kebe giyerlerken üstleri tamamen açıktı. Evliya onların gömleğin dahi ne olduğunu bilmediklerini söyler. Şapka olarak ilginç bir şapka takmaktaydılar. Yukarıda bahsedilenler daha çok kalpak iken Arnavutlar daha küçük bir tür başlık kullanmaktaydılar. Evliya bunun bir takke olduğunu söyler ve kendi üslubu ile bu takkeyi şöyle açıklar: “*Lahana kafaları ne kadar büyük ise o kadar küçücük takkeleri var ki ancak bir fincan kadarca takkeyi iplik ile iki yanınan bağlayıp boğazına ipliği geçirip takkeyi başına giyer, ama Allah bilir öyle büyük kelle üzerinde o takke sanki emanet durur, giyilecek hali yok siyah takkedir.*”²¹⁸

Uğradığı bir başka yer Arnavutlar’ın çoğunlukta buldukları İskenderiye Kalesi’ydi. Bu kale halkının erkekleri serhad kıyafetlerine benzer giysiler giymekteydiler. Kıyafetleri çuhadandı ve çakşırları şalvarları kopçalıydı, kemerleri ise teybend ipek kuşaktı. Pabuçları Bosna ve diğer bölgelerde sıkça karşılaştığımız kubâdî pabuçtu. Başlarına ise Arnavut kalpağı takmaktaydılar. Uleması ve leventlerinden ayrı ayrı bahseden Evliya onların bu kıyafetlerden başka bir de yanlarında kortela bıçak taşıdıklarını ve kılıç-kalkan ile gezdiklerini ekler. Kadınların kıyafetleri genel olarak serhadde kadınların giydiği çuha ferace ile aynıyken başlarına taktıkları farklılık göstermekteydi. Kadınların başlarına taktığı başlığı bostancı külahı gibiydi. Bu takke ona garip geldiği için kadınların takkelerini acayip olarak nitelendirmiştir. Bu takkenin üzerine beyaz car²¹⁹ ve bir tülbent

²¹⁷ Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s.695.

²¹⁸ Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s.129.

²¹⁹ Kadınların eskiden örtünmek için kullandıkları örtünün adıdır. Farsça bir kelime olan car dört anlamına gelen çar kelimesinden gelmez. Car kelimesi bugün çarşaf olarak bilinen ve kadınların örtünmek için kullandıkları örtüyle aynı manadadır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Cilt 1, s. 258.

örtmekteydiler. Ayakkabı olarak iç edik ve pabuç giyerlerdi.²²⁰

Kanijeli gazilerin kıyafetleri ile ilgili detaylar dikkat çekicidir. Evliya sınır kale ve şehirlerini anlatırken genellikle onları iç bölgedeki kale ve şehirlerinden ayırarak anlatır. Serhad kalelerindeki serhad askerinden bahsederken de aynı şekilde davranır. Kanijeli serhad askerinden bahsederken onları *felek celladı, kağan arslan yiğitler* olarak tanımlar. Onların çok fazla düşman öldürüp casus yakaladıkları için başlarına turna teli ve şahin çelengi taktıklarını söyler. Ancak Kanijeli gaziler o kadar çok düşman öldürmüşlerdir ki bu sebeple bir tevazu alameti olarak artık turna teli ve şahin çelengi takmayı bırakmışlardır. Her ne kadar başlarına turna telini ve çelengi takmamış olsalar da onların Kanijeli oldukları kendilerine has kıyafetlerinden anlaşılmaktadır. Giydikleri kıyafetleri şöyledir: “*Kanijeli idikleri başlarına taktıkları taç kalpaklarından, Kâfir esvabı gibi güderi deriden dolamalarından, mahmuzlu kubadî pabuçlarından ve sünnetten*²²¹ *kısacık esvaplarından bellidir ki bunlar Kanijelidir derler.*”²²² Evliya’ya göre bu kıyafetler sadece Kanije gazilerine özgüydü ve başka serhad askeri bu kıyafetleri giyemezdi ve bu kıyafetlerle gezemezdi. Eğer giyseler kâfir sanılacakları için sadece Kanije gazileri giyerdi. Çünkü onların kıyafetleri iç bölgelerdeki serhad askerinin kıyafetlerinden farklıydı. Buradaki bir diğer husus diğer gazilerin düşman öldürmelerinden dolayı başlarına taktıkları turna teli ve şahin çelenkleridir. Anlaşıldığı kadarıyla diğer serhad gazileri de bu çelenk ve teli takmaktaydılar.

3.3. Serhad Halkının Geçimi

Serhadlerde iç bölgelerde olduğu gibi çeşitli geçim kaynakları mevcuttu. Halkın geçim kaynaklarının temelinde tarım ve hayvancılık vardı. Ancak her serhad şehri tarım ve hayvancılığa elverişli olmayabiliyordu. Çünkü akın, yağma ve çetecilik gibi faaliyetlerden dolayı tarımsal ürünler düşman tarafından tahrip edilebiliyordu. Bu durum özellikle düşman ile sınır olan şehirler için geçerliydi.

Macaristan’ın en önemli serhad merkezi olan Budin halkının geçim kaynaklarına

²²⁰ Evliya Çelebi,6. Kitap, Cilt 1, s.123.

²²¹ Evliya kıyafetleri anlatırken genelde “*Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyi) olanıdır*” hadisine atıf yapmıştır. Burada da bu hadise binaen giydikleri kıyafetlerin kısa olmasına meşruluk kazandırmak için söylemiş olmalıdır. Mehmet Ali Ünal, “Evliya Çelebi’ye Göre Serhadler ve Serhadliler”, s. 367.

²²² Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 1, s. 696-697.

bakıldığında şehirli halkın daha çok ticaretle uğraştığı görülür. 16. yüzyıl boyunca her ne kadar ticaret inişli çıkışlı bir seyir izlese de ticaret önemli bir geçim kaynağı idi. Önemli bir serhad şehri olmasından dolayı transit ticaret, ithalat ve ihracat yapılmaktaydı. İthal edilen mallar içinde kumaşlar, bıçak ve başlık gibi emtialar bulunurken ihraç edilen mallar içinde sığır olduğu görülür.²²³ Panayır ve pazarlar şehirdeki önemli uğraşılardan biriydi. Bu pazarların kimi her hafta kurulurken büyük pazarlar yılda bir ya da iki kez kurulmaktaydı.²²⁴ Kurulan pazarlar ticaretin aktif olarak yapılıp bölgenin canlı kalmasını sağlamaktaydı. Budin'in surlarla çevrili bölümünde tarım yapılabilecek alan yoktu. Fakat Gallert tepesinin olduğu kısımda bağcılık yapılarak üzüm yetiştiriliyordu. Üzüm yetiştiriciliğinden üretilen şarabın yanında şıra üretimi de en az şarap kadar yaygındı. Tarımsal faaliyetlerse daha çok şehrin dış kısmında yapılmaktaydı. Genellikle hububat, meyve ve sebze ekilmekteydi.²²⁵ Köylü halk ise geçiminin büyük kısmını tarım ve hayvancılık üzerinden elde etmekteydi.²²⁶ 16. yüzyılda kırsal kesimin tarımsal ürünleri incelendiğinde en çok üretilen ürünün buğday, şıra, arpa ve mahlut olduğu görülmektedir. Hayvancılığa bakıldığında ise en çok yetiştirilen sığır, kuzu, arı, domuz ve Tuna nehri yoluyla yapılan balıkçılıktır.²²⁷

Temeşvar'a bakıldığında da Budin'e benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. Tarım, hayvancılık ve ticaret Temeşvar'da halkın önemli gelirleri arasındaydı. Budin'de olduğu gibi Temeşvar'da da şehir halkı daha çok ticaret ile meşgul olurken köy halkı tarım ve hayvancılık ile ilgilenmekteydi. Tarımsal üretimde halkın en çok ektiği Budin'de olduğu gibi buğdaydı. Ancak kendir de burada en çok üretilen tarımsal ürünler arasındaydı. Hayvan olarak ise en çok yetiştirilen domuzdu.²²⁸

Budin'e bağlı olan Peşte, Vaç, Vişegrad, Keçkemed ve Földvar'a bakıldığında durum çok küçük farklarla değişirken genel olarak benzerdi. Şehirdeki hayat büyük oranda ticarete dayanırken köy ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Genellikle ticari gelirler, kurulan pazarlar ya da gümrük sayesinde kazanılan gelirler daha çok şehirlerde

²²³ Geza David, "Budın", *DİA*, Cilt 6, 1992, s. 347.

²²⁴ Özer Küpeli, "Osmanlı Devleti'nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dair", *Yeni Türkiye Yayınları*, 1999, s. 490.

²²⁵ Geza David, "Budın", s. 346.

²²⁶ Mustafa Işık, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Budin*, s. 282.

²²⁷ Mustafa Işık, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Budin*, s. 277.

²²⁸ Murat Serdaroğlu, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Hâkimiyetinde Tımsıvar*, s. 207.

görülürken kırsalda tarım ve hayvancılık yapılmaktaydı. Halk tarafından yetiştirilen ürünler de çok az farklılık göstermektedir. Hububat olarak en çok üretilen buğday iken, endüstriyel ürünlerin içinde en fazla şıra, keten, kenevir, meyve, sebze, yem (ot) yer alır. Aynı durum Temeşvar'a bağlı bölgeler için de geçerliydi. Burada tarımsal ürünler ve yetiştirilen hayvanlar oldukça benzerdi.

Tahrir kayıtları incelendiğinde sınır şehirleri ve köylerinin geçim kaynakları ile iç bölgeler arasında önemli bir farklılığın bulunmadığı görülmektedir. Macaristan'da veyahut Bosna'daki kimi şehirlerin geçim kaynakları incelendiğinde Budin ve Temeşvar'da olduğu gibi çok benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin Kanije, Eğri, Estergon Bosna gibi şehirlerin geçim kaynakları oldukça benzerdi. Üretilen tarımsal ürünler ve bakılan hayvanlar neredeyse aynı idi. Ancak burada sadece bu ürünlerden alınan vergilerin deftere kayıt edilmiş olması sadece bu ürünlerin üretildiği anlamını taşımamaktadır. Örneğin şıra ve buğday üretimi her şehirde karşımıza çıkan tarımsal ürünlerdendir. Şıranın üretilmesine mukabil bağcılığın yaygın olduğu bölgelerde elbette başka ürünlerde ekilip biçiliyor olmalıdır. Ancak bunlar defterlerde yer almamaktadır.²²⁹ Hâlbuki serhad şehirleri ve biraz daha iç bölgelerdeki şehirler arasında mutlaka farklılıklar olmalıdır. Örneğin, Evliya Hırvat sınırında bulunan Velika kalesinden bahsederken onların düşmanla iç içe olmalarından dolayı bölgenin tarıma elverişli olmasına rağmen tarım yapamadıklarını ifade eder. Kalenin bulunduğu mevkiyi anlatırken “*gayetle serhaddin sonunda amansız yerdir*” ifadesini kullanır. Bu yüzden kalede bulunan askerin daima pür silah olduğunu söyler.²³⁰ Konum olarak kale Hırvatistan ve Venedik ile sınırdı. Kalenin güneyinde Uskokların üssü sayılan Senj kalesi bulunurken kuzeyinde yine bolca Uskok haydutunun yaşadığı Kinin kalesi bulunmaktaydı. Belde hem Sava nehri etrafında hem de Adriyatik denizine çok yakın olması nedeniyle tarım yapılmaya uygun bir yerdi. Ancak Evliya “*Vâdilerinde aslâ buğday ve arpa bitmez. Biterse de kâfir komaz. Cümle zehâyirleri Sava yalılarından gelüp anınla kifâflanırlar*” diyerek bir serhad şehrindeki gerçeği çok açık bir şekilde resmetmiştir. Kale halkı düşman korkusu sebebiyle dönemin en temel gereksinimlerinden olan arpa ve buğday yetiştirememekteydi. Bu sebeple bu besinler Sava nehri tarafından

²²⁹ Geza David, *Osmanlı Macaristan'ında Toplum, Ekonomi ve Yönetim 16. Yüzyılda Simontornya Sancağı*, s. 117-118.

²³⁰ Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s. 711.

getirilirdi. Aynı sebepten kale halkı hayvancılıkta yapamıyordu. Düşman korkusundan koyun, keçi, sığır, at gibi hayvanları yetiştiremeyen Velikalı askerler alabalık ve geyik avlayıp yaz-kış boyunca av eti ile beslenmek zorundaydılar. Velika'yı zahire bahası temini için ziyaret eden Evliya Çelebi “*bu kavme yazığım geliip*” diyerek onlara acımış ve onlardan zahire bahasını almamıştı.²³¹

Evliya Çelebi'nin baha tahsili esnasında uğradığı kalelerden bir diğeri de Rahoviçse kalesidir. Hem Kanije'nin hem de Velika'nın tarıma elverişli toprakları olduğunu ancak kâfir elinden emin olmadıkları için bir şey ekemediklerini söyler.²³² Bu sebeple Kanije kalesinin zahiresi de başka vilayetlerden getirilmekteydi.²³³

Tarım arazilerinin korunması için kimi paşaların bazı tedbirler aldıkları görülmektedir. Bunlardan biri sadrazam İbrahim Paşa idi. İbrahim Paşa ordu seferde iken veyahut herhangi bir tarla, bağ, bahçeden geçerken ekinlere dokunulmasını ve içinden geçilmesini dahi yasaklamıştı. Osmanlı tarihlerinde Peçevi bu konuda Kanije'de kendi başından geçen bir olayı anlatmıştır. Peçevi, acele ile alayın yanına giderken fark etmeden ekinlerin içine girmiş ve bu sebeple İbrahim Paşa kendisini uyarmak için yanına çağırılmıştı. Paşanın mataracısı Peçevi'yi çağırarak için yanına gitmişti. Bu esnada mataracı Peçevi'ye tarladakilerin ekin olduğunu bilmediğini söylemesini tembihlemişti. Çünkü ekilen ekinler Macarların ektiği türden ve her yerde olmayan ekinlerdi. Paşa tarladakilerin ekin olduğunu bilmez misin diye Peçevi'yi uyarmış ve kendisinden bir açıklama beklemişti. Peçevi tarlanın içinde bir yaya yolu olduğunu zannederek içinden geçtiğini söylemişti. Fakat paşa bu konuda hassasiyet göstererek ekinlerin zarar görmemesine dikkat etmişti. Büyük bir ordu ile hareket ettiklerinden ötürü askerin kontrol edilmesinin güç olabileceği düşüncesi ile o en başından bütün askeri bu konuda uyarmıştı.²³⁴

3.3.1. Askerin Geçim Kaynakları: Akın, Yağma, Çete-Potera

Akın ve yağma kültürü Ortaçağ kültürüne ait bir öge idi. Müslüman Hıristiyan fark etmeksizin yağma her iki tarafın askerleri için önemli bir geçim kaynağıydı. Fakat akın

²³¹Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s. 712.

²³² “*Bu serhadler kâfir elinden emnu âmân olsa ol kadar nebâtât u giyâhâtli ve gûnâ-gûn mahsûlâtli zemindir kim ta'bir olunmaz.*” Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s. 719.

²³³Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s. 695.

²³⁴ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Cilt II, s. 216-217.

ve yağmalar genellikle gaza düşüncesinin gölgesinde kalmış ve kutsal savaşın bir parçası olarak algılanarak ekonomik değeri görmezden gelinmiştir. Bu durum elbette Wittek'in ortaya attığı gaza tezi ile alakalıdır.²³⁵ O, gazileri Allah yolunda cihâd eden kişiler olarak tanımlamış ve bu ideolojiye hizmet eden kişiler olarak resmetmiştir. Ancak bu görüş Cemal Kafadar tarafından çürütülmüş, gazanın sadece kutsal bir savaş olarak algılanmasının gazileri ve gazi yaşamının anlaşılmasını güçleştireceği fikrini savunmuştu.²³⁶ Böyle bir portrenin çizilmesinde elbette vakanüvislerin de payı büyüktü.²³⁷ Onlar gazileri idealleştirip gazileri Allah yolunda din uğruna savaşan kişiler olarak resmetmişlerdi. Halbuki gaziler yağma kültürünü önemseyen, bunun için canlarını ortaya koyabilen kimselerdi. Yağma her ne kadar kutsal savaş olarak görülse de asker için kişisel beklentileri karşılayan meşru bir zemin oluşturuyordu. Bunların yanında yağma gazilerin motivasyonunu arttırıcı bir unsur idi.

Serhad askeri geçimini düşman ülkelere yaptıkları akınlarla sağlardı. Üç çeşit akın mevcuttu. Bunlardan ilki çete ve poteradır. Çete ve potera yüz kişiden az asker ile yapılırdı. Eğer yüz kişiden fazla kişi ile yapılıyorsa buna haramilik ya da yağma denirdi. Akın ise bir komutan ile yapılırdı. Yağma faaliyetlerinden sonra elde edilen esirlerin beşte biri devlete verilirdi.²³⁸ Buna çete ve yağma seferleri sefer sırasında olduğu gibi savaş sonrasında da yapılabilirdi.

Selaniki'nin verdiği örnekten anlaşıldığı kadarıyla kâfir askeri de serhad askerine benzer şekilde çetecilik faaliyetleri ile geçinmekteydi. Vidin'de yakalanarak İstanbul'a getirilen askere "*Kraldan ya da Erdel'den dirliğin nedir?*" diye sorulmuş o da cevaben "*Kimseden dirliğim yoktur, serhadlerde kılıcım ile geçinirim.*" Yakalanacağını bilmiyor muydun diye sorulduğunda ise "*Öyle olur, ya başa devlet ya leşe kuzgun konar meseldir*" şeklinde cevaplamıştır.²³⁹ Benzer bir cevap Tatar askerinden gelmiştir. Tatarlar, Osmanlı ve Moskof sınırında herhangi bir karışıklık çıkarmamaları ve izinsiz akın yapmamaları için İstanbul'dan uyarılmıştır. Ancak Tatarlar bu uyarıya kulak asmamış ve akın yapmaya

²³⁵ Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, Royal Asiatic Society, London, 1938.

²³⁶ Cemal Kafadar, *İki Cihan Âresinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Metis Yayınları, 2019.

²³⁷ Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Korsanları Osmanlı Akdenizi'nde Gaza, Yağma, Esaret, 1500-1700* Kronik Yayınları, İstanbul, 2018, s. 59.

²³⁸ Abdülkadir Özcan, "Akıncı", s. 249.

²³⁹ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki (1003-1008/1595-1600)*, Cilt II, Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 733.

devam etmişlerdir. Moskof elçisi bu durumdan rahatsızlığını payitahta bildirmiş bunun üzerine İstanbul'dan Erzurum valisi Vezir Tellak Ali Paşa Tatarları uyarmak için gönderilmiştir. Paşa, Azak kalesinde görevli olan askere neden sulhu bozacak akınlar yapıp esir aldıklarını sorunca “*kal’adan kısıp bizim geçinmemiz Tatarın ganimetiyledir bu serhadlerde ferman tutulmaz*” deyip paşaya saldırmışlardır.²⁴⁰ Tatar askeri Varat Eyaleti’ni yağmalamış ve reayasını esir etmişlerdi. Bunun üzerine Varat vilayetinin Paşası olan Sinan Paşa Tatar seraskerine mektup göndermiş ve hesap sormuştur. Bu sırada Tatar maiyetinde bulunan Evliya, seraskerinin Sinan Paşa’ya şu cevabı verdiğini kaydeder; “*Biz bir alay ulufesiz askeriz. Bir kâfir vilayeti vurup esir [ü] mal-ı ganim aldık. Varat vurat, sorat vilayetleri urmadık.*”²⁴¹

Evliya Çelebi, Habsburg ya da Venedik sınırında bulunan şehirlerden bahsederken “*gayet serhad yerdir*” ifadesini sıklıkla kullanmaktadır. Bu ifade ile doğrudan düşman ile sınır olan bölgeleri kastetmektedir. Kopan şehir halkının düşmanla iç içe olduğundan dolayı gaza ile geçindiklerini söyler. Yani akın ve yağmalar ile geçimlerini sağladıklarını ifade etmektedir.

3.3.2. Akınların Ekonomik Getirileri/Değeri

Serhad askeri yaptığı akınlarda serhad halkının üretim yaparak uzun sürede kazanıp elde ettiği pek çok şeye akınlar sayesinde daha kısa sahip olabilirdi. Akınlarda ele geçirilen atlar, silahlar asker için ganimetler arasında önemli bir yer tutarken, insan gücü olarak ele geçirilen ve satılıp paraya çevrilen esirler akın ve yağmada elde edilen kazançların bazılarıydı. Evliya Çelebi, asker ile birlikte sefer, savaş ve akabinde yapılan akınlara katılmıştı. O bu akınların sonucunda ellerine neler geçtiğini ve bunların ne kadar mal olduğunu da yazmıştı. 1660-1664 yılları arasında yapılan sefer esnasında katıldığı bir akının ardından elde ettiği bir ganimeti satmasının beş gün sürdüğünü söylerken diğerini ise ancak sekiz günde satabilmişti. Bu ganimeti sattıktan sonra onun hesaplarına göre eline yaklaşık olarak 86.000 kuruş geçmişti. Bu miktar üç ayda bir maaş alan serhad askerine yapılan ödeme ile karşılaştırıldığında önemli bir meblağ olduğu görülmektedir.

²⁴⁰Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretname Tahlil ve Metin (1106-1133/ 1695-1721)*, Haz. Mehmet Topal, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, s. 800.

²⁴¹Mehmet Yaşar Ertaş, “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Gaza”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.27, Sayı 1, 2012, s. 89.

Kanije’de 1687-88 yıllarına ait detaylı bir mevacib defteri incelendiğinde kalede bulunan askerin günlük ücretinin toplamının 55.000 kuruşa tekabül etmekteydi. Dolayısıyla askerin tek seferde 86.000 kuruş elde edebilmesi oldukça karlı bir kazanç anlamına gelmekteydi.²⁴²

Savaşta ele geçirilen esirler eğer rütbeli ise daha çok kazanç sağlardı. Evliya, Saint Gotthard Muharebesi sonrasında güvenli bir kaleye gitmek isterken bir Avusturya komutanının oğlunu esir olarak ele geçirmiş ve komutanın oğlunu beş bin kuruşa satmıştı. Aldığı ücretin yanında atlar, silahlar ve diğer ganimet mallarıyla birlikte eline yedi bin beş yüz kuruş geçtiğini yazmıştır.²⁴³

Başka bir örnek ise yine Osmanlı-Habsburg sınırından gelmektedir. Macar Ulusal Arşivlerinde kayıt edilen bilgilere göre Kanije’ye yakın bir kale olan Körmen kale komutanı 1648-1650 yılları arasında Türklerin eline esir olarak düşen toplam 91 askeri için şunları ödemiştir: Nakit 28,220 Taler, 44 metre sof (yün kumaş), 100 metre keten kumaş, 17 tüfek, 24 büyük fiş şarap, 900 kile ağırlığında bal, 29 kilo toz biber, 3 kilo safran ve 100 kasa tereyağı.²⁴⁴

Esir fidyeleri 17. yüzyıl akın ekonomisinin kârlı bir yönüydü. Bu durum hem Osmanlı hem de Habsburg tarafı için geçerliydi.²⁴⁵ Osmanlı tarafına örnek ise Bihke kapudanının Hırvat generali Zirinoğlu tarafından esir edilmesiydi. Bihke kapudanının kurtarılması için Evliya hamisi Melek Ahmed Paşa tarafından görevlendirilmişti. Evliya Bihke kapudanının esirlikten kurtulması için Zirinoğlu’nun şunları istediğini söyler: “40.000 gurusluk samur, kırmızı Diyarbakır bezi, 1.000 top kız dimisi, renkli Lekfûrî Acem bezi, 1.000 top kırmızı Usturumca abası, 100 çift kebe, 1.000 adet sarı ve 1.000 adet kırmızı sahtiyanlar, 1.000 çift kırmızı çizme, 1.000 çift sarı çizme, 1.000 çift pabuç, 1.000 çift mest, 1.000 çift kava ve ince gömlekler ve buna benzer bin çeşit şeyler.” Bunların dışında Melek Ahmed Paşa Evliya’ya Zirinoğlu’na takdim etmesi için “Zirinoğlu’na bir mektup, bir seccade, bir ipek nakışlı halı, ve bir samur kürk kırmızı çukaya kaplıca hediyeler” göndermişti.²⁴⁶ Evliya

²⁴² Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa’da Hudut Boyları*, s. 21.

²⁴³ Evliya Çelebi, 7. Kitap, Cilt 1, s. 107.

²⁴⁴ Mark Stein, “Military Service and Material Gain on the Frontier” *The Frontiers of the Ottoman World*, Ed. A.C.S Peacock, Oxford University Press, Oxford, 2009, s. 460.

²⁴⁵ Mark Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa’da Hudut Boyları*, s. 22.

²⁴⁶ Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s. 696.

tüm bu masrafların 87.000 guruşa mal olduğunu söyler.

Temeşvarlı Osman Ağa'nın²⁴⁷ esirlik hikâyesi de serhadlerin kazançlı ve bir o kadar da ilginç esirlik hikâyeleri arasındadır. Temeşvarlı Osman Ağa, Temeşvar'da serhad kulu olup Farisan sınıfına mensuptu. O, 1686 yılında Arad kalesinden Lipova'ya kapıkulu askerlerinin ulufelerini götürmek için yola çıkmış ancak Avusturya Lipova'yı kuşatınca kendisi Avusturya komutanı olan Fischer'in eline düşmüştü. Esareten kurtulmak için ailesinin yanına giderek fidye ücretini alabilmek için Fischer ile anlaşmıştı. Bu durum sınırlarda yaygın olan bir durumdu. Esir olan kişi bir arkadaşını bırakarak ya da esir edildiği kişi tarafından aldığı bir izin kâğıdı ile fidyesini temin etmek için yola çıkardı. Temeşvarlı, fidyesini ailesinden temin etmiş ancak yolda Habsburg askerlerinin saldırısına uğramıştı. Fidyesi bu şekilde askerinin eline geçmişti. Durumdan haberdar olan Fischer fidyesini kurtarmış ancak yolların güvensiz olduğunu bahane ederek kendisini Bosna'da serbest bırakacağını söylemiş fakat bırakmamıştı. Çünkü Fischer onu bu kez köle olarak satmaya karar vermiş ve onu Venedikli bir tüccara satmıştı. Bu şekilde Fischer bir esirden iki kez kazanç sağlamıştı.²⁴⁸

Savaşlarda veya akınlarda dostluk ve kan kardeşliğinin yanısıra inam alma ve mücadeleyi sevete dönüştürmek için dil ve kelle alınır veya zaman zaman kulaklar kesilirdi. Evliya, savaşlarda dile ve kelle alınışını anlatırken hikâyelerini daha da renklendirerek anlatmıştır. Dila almak, düşman tarafından istihbarat edinebilmek için canlı birini tutup getirmek için kullanılan bir tabirdir ve mükâfatı büyüktür. Savaş zamanlarında yağma müsaadesi almış olan öncü birlikler, düşman tarafına geçerek dil almanın yanısıra kelle de getirebilmekteydiler. Kelle almak ise düşman mevzilerine yapılan baskınlarda öldürülmüş olan askerlerin kellelerini getirmektir. Askeri cesaretlendirmek ve düşmanın moralini bozmak için yapılan bu akınlara korkusuzca katılan akıncılar, Kırım askerleri veya sipahiler getirdikleri keller karşısında inam alırlardı. Bu zamanlarda kellerin taşınmasını kolaylaştırmak için zaman zaman kellelerin derileri soyularak için daha hafif şeylerle doldurulduğu da olurdu. Evliya Çelebi 1660 yılında katıldığı akında şahit olduğu böyle bir olayı renkli bir üslupla eserine eklemiştir. Keza öldürülenlerin sayısı fazla ise

²⁴⁷ Harun Tolasa, *Kendi Kalemıyla Osman Ağa: Bir Osmanlı Türk Sipahisi ve Esirlik Hayatı*, Akçağ Yay., Ankara, 2004.

²⁴⁸ Ömer Gezer, "Temeşvarlı Osman Ağa-Esir-Tercüman ve Yazar", *Bilig*, Sayı:35, 2018, s. 75-76.

kelle yerine düşmanın kulakları da kesildiğine dair bilgiler de vardır.

Savaş alanında alınan kelleler ve kesilen kulaklar ordugâhta veya İstanbul gibi merkezi yerlerde teşhir edilirdi. Bu büyüklüğün ve gücün bir çeşit alameti idi.²⁴⁹ Örneğin Semendire sancakbeyi Yahyapaşazade Mehmed Bey sık sık olan çatışmalarda pek çok kâfiri öldürmüştü. Öldürdüğü kişilerin burun ve kulaklarını ipe dizdirmiş ve yakaladığı yaklaşık bin kişiyi oğlu ile İstanbul'a göndermişti. Bunların karşılığında ise oğlu Arslan Paşa'ya Pojega sancağı ihsan edilmişti.²⁵⁰ 1538 yılında Venedik'e ait Tire kalesi Bosna sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey tarafından kuşatılmış ve ele geçirilmişti. Kalenin ele geçirilmesinin ardından pek çok kâfir askeri öldürülmüş ve kulak ve burunları iplere dizilerek İstanbul'a gönderilmişti. Padişah bu esirlerin karşılığında gazilere onur kaftanı göndermişti.²⁵¹

Bölge her ne kadar savaşlar sebebiyle tehlikeli olsa da bir yandan da ekonomik fırsatlar alanıydı. İç bölgelerde geçim sıkıntısı çeken pek çok genç hem ulûfeli asker olup bir maaşa bağlanmak için hem de serhad kulu olarak akınlara katılıp akınların oluşturduğu ekonomik fırsatlardan yararlanabilmek için sınırlara gelmeyi tercih ederlerdi.²⁵²

3.4. Serhadlerde Dini Yaşam

Kozmopolit bir kimliğe sahip olan serhadler birer geçiş bölgesi olması nedeniyle dini anlayış ve algılayış açısından iç bölgeler gibi değildi. Bu durumun sebeplerinden biri serhad bölgesinin değişken ve geçişken yapısıydı. Serhad şehirleri birkaç yıl Osmanlı yönetiminde kalıp daha sonra Habsburg yönetimine geçiyor, ya da tam tersi oluyordu. Bunun yanında her iki devletin toprağı sayılan yerler de vardı. Sürekli el değiştiren bu gibi serhad şehirlerinde dini ve ideolojik baskının merkez kadar güçlü hissedilmesi elbette mümkün değildi. Bu açıdan dini yaşayış biçimleri daha esnek ve pragmatikti. Halkın yanı

²⁴⁹ Solomon Schwegger de benzer bir manzarayı aktarır: “Sınırlarda tutsak alınan Hıristiyanların şehirlerin içinden geçirilmesi yürekler acısı bir görünümüdür. Tutsaklar, boyunlarına geçirilen demir halkalar ve onlara takılı zincirlerle birbirlerine bağlanmış olarak, perişan bir halde peş peşe yürütülürler. Gözleri önünde öldürülen arkadaşlarının, yakınlarının kesilmiş kafalarını da bir mızrağın ucuna takılmış olarak taşımak ve Türkler tarafından ele geçirilmiş olan bayraklarını teşhir etmek zorunda bırakılırlar. Amaçlanan, onları herkesin önünde aşağılamak, alay ve hakaretlere maruz kalmalarını sağlamaktır.” Solomon Schwegger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, s. 106-107.

²⁵⁰ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Cilt I, s. 149.

²⁵¹ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Cilt I, s. 157-158.

²⁵² Ömer Gezer, “Temeşvarlı Osman Ağa-Esir-Tercüman ve Yazar”, s.74.

sıra serhad askeri ve yöneticileri de inanç açısından esnekti. Belki de bu sebeple sınır bölgelerinden farklı toplumsal kesimlerde din değiştirme daha sık karşılaşılan bir durumdu.

Kronikler serhad askeri ve halkının dini yaşayış ve algılayış biçimine dair kısıtlı bilgiler sunarlar. Ancak kısıtlı olsa ve tekil olaylardan bahsedilmiş olsa da verilen bilgiler sınır insanına dair önemli ipuçları sağlamaktadır. Örneğin 1593-1606 Uzun Savaşlar'da Avusturya, Estergon kalesini fethettikten sonra buraya yakın olan Vişegrad kalesine yönelmiş ve kaleyi kuşatmıştı. Kalenin kuşatılması üzerine Yeniçeri ağalarından olan Osman Ağa kalenin düşmana vire ile verilmesine neden olmuştu. Bunun üzerine halk kaleyi terk ederek Budin'e gitmiş Osman Ağa ise mürted olarak Avusturya kralına itaat ettiğini bildirmişti. Osman Ağa gerçekten kralın tarafında olduğunu kanıtlamak için Vişegrad kalesinin barut hazinesinin saklı olduğu yeri düşmana göstererek bağlılığını arz etmişti.²⁵³ Benzer bir durum Fülele'te yaşanmıştı. Fülele, 1552 yılında kendi isteği ile Osmanlı Devleti'ne bağlılığını arz etmişti. Kendi istekleriyle Osmanlı yönetimine geçmelerinin sebebi vergi miktarının düşük olması idi.²⁵⁴ 1593 yılında, Osmanlı-Avusturya savaşının başladığı yıl kale halkı topluca mürted olarak Avusturya'ya bağlanmıştı. Naima'nın aktardığına göre Fülele kalesi paşa tarafından vire ile teslim edilmişti. Ona göre Sinan Paşa kaleyi almaya giderken yavaş davranmış kalenin içinde bulunan Müslüman halk da *"cebehane ve topları fenaya"* vermişti. Kalede görevli olan paşa cebehanesiz kalınca Fülele kalesini kendi elleriyle düşmana teslim etmek zorunda kalmıştı. Düşman kalede bulunan halkın elindeki nakit parayı ve eşyalarını almış, isteyenlerin kalede kalmasına müsaade etmiştir. İki yüz ya da üç yüz kişi ise kalede kalmayı kabul ederek mürted olmuşlardı. Naima, Fülele halkı için *"çoğunlunun rafzu ilhada meylettikleri meşhur idi"* diyerek sapmaya müsait olduklarını belirtmiştir.²⁵⁵ Keza her ne kadar resmi tarihler serhad halkını Sünni geleneğe bağlı ve İstanbul'da olduğu gibi bir dini anlayış ve pratiğe sahip bir topluluk olarak resmetmiş olsa da serhadler daha çok Popüler İslam'ın benimsendiği alanlardı. Bu bölgelerde Melamilik ve Bektaşiliğin yaygın olduğu bilinmektedir. Yine 17. yüzyıl Kadızadeliler gibi sert dini tutumların sergilendiği

²⁵³Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Naima (Ravzatü'l Hüseyin Fi Hülasati Ahbari'l Hafikayn)*, Cilt I, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara, 2007, s.100.

²⁵⁴ Mustafa Işık, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Budin*, s. 224.

²⁵⁵ Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Naima*, Cilt I, s. 66.

bir yüzyıl olsa da serhadler bu katı dini tutumdan oldukça uzaktı ve dini pratikler konusunda daha esnekti.²⁵⁶

Serhaddin merkezden farklı esnek yapısı kıyafetlerde de kendini göstermekteydi. Evliya Çelebi Hırvat gazilerinin kıyafetlerini anlatırken sıradan bir askerin giydiği kıyafetlerin yanında onların taktığı kuşağa dikkatimizi çeker. Evliya Hırvat gazilerinin kıyafetlerini şöyle anlatmıştır: “*Kırmızı pirankona çuka daracık bağır yelekleri giyip göğüslerinde birer okka gümüş halkaları var ve kuşakları genellikle zünnar dedikleri teybend kuşaktır. Bellerinden aşağı bolca beyaz dimiden şalvar giyip kırmızı çukadan kopçalı daracık serdelye giyip ayaklarına bir çeşit nazik çarık giyerler. Başlarına yine kırmızı çuka Hırvat arakıyesi giyerler.*” Burada dikkat çeken Hırvat gazilerin bellerine taktıkları kuşaktır. Bu kuşak Hristiyan rahiplerin bellerine taktıkları kuşaktı. Evliya, aslında bu kuşağı takmanın haram olduğunu ancak onların savaşçı kişiler olduklarından dolayı haram olmadığını söyler. Çünkü gaziler bu kuşağı sağlam olmasından dolayı kement yerine kullanarak düşmana esir olduklarında kaleden kaçmak için ve kuyudan su çekmek için de kullanmaktaydılar. Bu gibi gerekliliklerden dolayı Evliya şeriat ehline göre kullanılması yasak olan bu kemeri gazilerin takmasını sakıncalı bulmamıştı. Çünkü O, serhad askerini merkezde uygulanan dini pratiklerin dışında tutmuştu. Onları merkezde uygulanan medreseli ve seçkin grubun temsil ettiği İslam anlayışına göre yargılamamış ve serhad gazilerine hoşgörü ile bakmıştır.²⁵⁷

Evliya'nın serhadlilere yönelik hoşgörüsünü gösteren bir başka örnek ise Boşnak gazileri ile ilgidir. O, Venedik'e ait kaleleri yağmaladıktan sonra geri dönüş yolunda Boşnak gazilerle karşılaşmıştı. Yemek yiyen Boşnak gaziler Evliya Çelebi'yi de sofralarına davet etmişler ve ona şarap ikram etmişlerdi. Evliya Çelebi ise kendisinin tütün, kahve ya da şarap gibi keyif verici maddeleri tüketmediğini ve şarabın haram olduğunu söylemiştir. İsteklerini geri çeviren Evliya'ya sinirlenen Boşnak askeri şarabın verdiği hazzıyla “*Kim bok yemiş kim bu şarâb harâmıdır. Bu şarâb gazâ mâlıdır. Gazâ mâlına harâm diyen şu esîrlerimiz gibi kâfir olurlar. Bu bizüm kanımız bahâsı mâlımız şarâbımız, helâl-i zülâl gazâ mâlıdır*” şeklinde cevap vermişlerdi. Evliya anlattığı bu olayın ardından gaziler için

²⁵⁶ Fatma Altıok, “Tek Şehir İki Seyyah: İbrahim Hamdi ve Evliya Çelebi'ye Göre Babadağı Şehri”, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol:4, Sayı 1, Bahar 2019, s. 14.

²⁵⁷ Konuyla ilgili değerlendirme için bk. Mehmet Yaşar Ertaş, “XVII. Yüzyılda Avrupa Sınırı: Evliya Çelebi'nin Anlatısında “Serhad Halkı'nın Dünyası”, s. 221-222.

şarap içerler ama çok cesurlardır, eğer onlar böyle cesur olmasalar ve serhadleri böyle korumasalardı halk kâfir tarafından perişan edilecek, yakılıp yıkılacaktı diye ekleyerek serhad askerini destekler nitelikte konuşmuştur.²⁵⁸ Evliya Çelebi burada anlatmış olduğu hikâyeler ile aslında sınırlarda yaşayan askerin resmi devlet ideolojisi olan gazanın dışında gündelik yaşamda daha esnek olduğunu göstermekle birlikte devlet merkezli din anlayışı ile serhadlerdeki anlayışın farklı olduğunu görmemize vesile olmuştur.

Serhad bölgesindeki dini anlayış merkezden farklıydı. Bununla birlikte gerçekten dine, İslam'a bağlı, İslam'ın fütühatçı düşüncesini sahiplenmiş daha çok mistik ve tasavvufi anlayışta olan bir anlayış hâkimdi. İstanbul gibi merkezi temsil eden katı Sünni din anlayışının serhad bölgelerinde karşılığının olmadığını söyleyebiliriz. Bu bölgelerde farklı din ve inançlara mensup insanların iç içe ama, merkezi kontrolden uzak yaşamış olmalarının bunda önemli bir etkisi bulunmaktadır. Aynı zamanda Balkan bölgelerinde yaygın olan Bektaşilik, Hamzavilik ve Melâmilik gibi merkeze muhalif veya daha farklı inanç ve kültürlerin etkisini daha açık tarikatların yaygın olmasının bir etkisi olduğu açıktır.

3.5. Serhad Âdetleri

Serhadlerde insan çeşitliliği daha fazlaydı. Bu çeşitlilik iç içe geçmişliklerin oluşmasına yol açmıştı. Çeşitliliğin yanı sıra serhad halkının yaşamını şekillendiren bir diğer unsur da savaşlardı. Hayatta kalma mücadelesi veren serhad halkı çeşitli yollarla hayatta kalma mücadelesi verdikleri için kimi yöntemler geliştirmişlerdi.

3.5.1. Esirleri Öldürmemek

Venedik'e ait İspilet kalesine çete ve poturaya giden gaziler çeşitli ganimet ve esirlerle geri dönmüşlerdi. Geri dönüş yolunda kâfir serhad askerine pusu kurmuş ve onlara saldırmıştı. Bunun üzerine gaziler dönemin Bosna valisi olan Melek Ahmed Paşa'dan yardım istemişlerdi. Evliya da Melek Ahmed Paşa ile yardıma gidenler arasındaydı. Gazilerin kurtarılmasının ardından Hilevne'de ganimet ve esirlerin paylaşımı için toplanılmıştı. Gaziler, ganimet ve esirlerin iyi olanlarından paylarına düşeni alırken Melek Ahmed Paşa da devlete düşen pençığı alır. Ardından kalan esirleri otak önünde

²⁵⁸ Mehmet Yaşar Ertaş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Gazâ", s. 87-88.

öldürüleceğini duyurur. Fakat burada ilginç bir hadise yaşanmıştı. Gaziler bu duruma karşı çıkarak paşaya “*serhaddimizin adeti budur ve kanımız bahasıdır ki ortak payla hissedar oluruz. Eğer devletli vezir kırmak lazım gelirse sultana ortadan verilen esirleri dahi kırmak gerekir. Ve eğer kırmak olmasa biz onları esir ettikten sonra Porolok Dağı’nda tamamen kırardık. Ve Allah saklasın bizde onlara esir olsak onlar dahi bizi kırarlar*” diyerek karşı çıkmıştır. Gaziler paşaya, ele geçirilen esirlerin ve malların kendi çabalarıyla elde edildiğini bu nedenle ele geçirilen esirlerin kendi hakları olduğunu söylemişlerdir. Eğer öldürülmek istenen esirler gazilere pay olarak verilen esirler ise o zaman padişaha gönderilecek esirlerin de öldürülmesi gerektiğini bildirmiştir.²⁵⁹ Fakat paşa serhad gazilerinin söyledikleriyle ikna olmamış ve büyük bir divan kurdurarak Hilevne kadısı, şeyhülislam, ulemayı ve serhad gazilerinden sözü dinlenir olanları divana davet ederek malın paylaşılmasını ve soruna çözüm bulunmasını istemişti. Kadı tüm malların ortaya yığılarak paylaşılmasına karar vermiştir. Ancak paşa önce erkek ve kadın esirleri kendine ayırmış ve bunların yanında kâfir askerlerden ise 200 kişiyi kendi hissesine eklemiştir. Serhad askeri yine bu duruma karşı çıkarak, “*eğer sen bu kâfir askeri kendine esir olarak alırsan yarın öbür gün kürekte kaçıp yine buralara gelir ve bizleri esir eder*” diye sitem etmişlerdi. Hatta içlerinden birini göstererek “*Şu melun Seydi Ali Paşanın bölükbaşısı idi. Marina kalesi cenginde dinden dönüp Venedik kâfirine kaçtı ve bizim gazilerden nice adamı şehid etti. Allah’a hamdolsun bugün ele geçirildi. Bu esir askerlerin tümünü katl edersen gaza-ekber edersin.*”²⁶⁰ Bu durumun üzerine paşa esir edilen kâfir askerin tümünün öldürülmesi emrini vermişti.

3.5.2. Düşmanlar Arasında Dostluk ve Kan Kardeşliği

Yukarıdaki olayın yaşandığı sırada bir başka ilginç hadise yaşanmıştı. Kâfir askerlerinin tümü paşanın emriyle öldürülmüş ancak serhad askerlerinden birinin kâfir askerinden birini sakladığı öğrenilmişti. Paşa derhal bu kâfiri ve serhad askerini huzuruna çağırarak ve neden kâfir askerini sakladığını sormuştur. Serhad askeri paşaya cevaben “*Aman koca vezir, ceng mahallinde bu kâfire dinim verip onun dinin ben alıp bu kâfirle kardaş olmuşum. Eğer bunu öldürürsen benim dinim onunla cennete gidip ben garibe yazıktır. Haçan ki ben ölsem bu kardaş okuduğum kâfirin dini benimle kalıp biz cehenneme*

²⁵⁹ Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s. 617-618.

²⁶⁰ Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s. 618.

gideriz. Bu kere yine bana yazıktır” diye feryat etmişti. Paşa şaşırarak durumu diğer serhad gazilerine sorunca onlar da şu yanıtı vermişlerdir: “Bu serhadlerimizdeki yiğitlerimiz kâfire esir olduklarında bazı kâfir ile yiyip içme arasında kâfir onu esirlikten kurtarmaya ahd eder. Müslüman da: Eğer sende bizde esir olursan ben de seni Türkten kurtarayım, senin dinin benim, benim dinin senin olsun mu? Olsun, diye kan yalaşıp kâfir Müslüman ile din karındaşı olurlar. Ancak bu serhadlerde bu kötü tören çoktur.” Paşa ise kâfiri azlederek “Bre şu iki kâfiri dahi azat ettim. Biri rızasıyla dinden çıkmış kâfir, biri aslında kâfirlerdir diye esir kâfiri dinden dönmüş kâfir verdi.”²⁶¹

Evliya'nın kullanmış olduğu “*kan yalaşmak*” tabiri iki kişinin dost olmak için kanlarını karıştırarak yaptıkları ant içme ya da söz verme biçimiydi. Kan kardeşi olmak isteyen kişiler kanlarını bir içkiye karıştırarak içer ve kan kardeşi olurlardı. Bu ritüel eski Türklerin birbirlerine yemin ederken ya da ant içerken kullandıkları yöntemlerden biriydi.²⁶² Bracewell kan kardeşliği ritüelinin 16 ve 17. yüzyılda Habsburg-Venedik ve Osmanlı sınırlarında ve Balkanlar'da da yaygın bir ritüel olduğunu ifade eder. Bracewell bu ritüel ile asker ve halkın kendine siyasi ve askeri sınırların dışında bir alan yarattığını ifade eder. Keza aralarındaki mektuplaşmaların kiminde birbirlerine kardeşim, sınır komşum şeklinde hitap ettiklerini de söyler.²⁶³

Solomon Schweigger kaleme almış olduğu seyahatnamesinde benzer bir örnekten bahseder. O, İstanbul'a giden bir elçilik heyeti maiyetinde bulunan Protestan bir vaizdi. Bu heyet ile 1577 yılında Viyana'dan yola çıkarak Budapeşte, Belgrad, Sofya, Edirne güzergâhını takip ederek aynı yıl İstanbul'a ulaşmıştı. Schweigger ve maiyetinde bulunan heyet Comorro'da serhad askeri tarafından karşılanmış ve gidecekleri yere kadar asker tarafından sınırı geçmeleri sağlanmıştı. Serhad askeri ve Habsburg askeri burada karşılaşmışlar ve aralarında elçilik heyetinin refakati konusunda görüşmeler yapmışlardı. Schweigger'in ifadelerine göre iki tarafın askeri o denli sakin ve sevecen görünüyordular ki onları dışardan görenlerin kesinlikle düşman olduklarını düşünmezlerdi. Hatta onların dost ya da akraba olabileceklerini dahi zannedebilirdi. Schweigger'e göre aralarında daha önceden savaşta birbirlerine esir düşen arkadaşlarının durumunu soruyorlar ve onların

²⁶¹Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s. 617-621.

²⁶²İlhami Durmuş, “Türklerde Kan Kardeşliği ve Antla İlgili Unsurlar”, *Milli Folklor*, Sayı 89, 2011, s. 102.

²⁶³Catherine Wendy Bracewell, “Ritual Brotherhood Across Frontiers in The Eastern Adriatic Hinterland, 16th-18th Centuries”, *History and Anthropology* (27/3), 2016, s. 338-358.

durumlarını öğrenmeye çalışıyorlardı. Hatta askerden biri elçinin yardımcısı olan subaya Türk kaşığı armağan etmişti. Schweigger kaşık hediye etmesinin sebebinin Komoron'da esir düşen bir arkadaşına iltimas göstermesinden ötürü olabileceğini ya da bu subayı daha önceden tanıyıp belki ona esir olduğundan dolayı bu hediyeyi verdiğini söyler. İki taraf askeri Aralarında Türkçe, Macarca ve Hırvatça konuşarak anlaşıyorlardı.²⁶⁴

Serhad askeri ve düşman tarafının askerleri her ne kadar iki devletin uyguladığı siyaset nedeniyle düşman olsalar da bu örnekten birbirlerini tanıdıkları anlaşılmaktadır. Hatta tanımanın da ötesinde aralarında farklı ilişki bağları vardı. 1582 yılında Uskoklar Bosna Eyaleti'ne bağlı Karin Sancağında komutan olan Saba Ağa ve Mustafa Ağa ile şöyle bir anlaşma yapmışlardır: Uskoklar, Türklere ait olan ve halkın yaşadığı alanlara saldırmış görünecekler, Türkler de onlara saldırıyormuş gibi onları takip edecekler ancak her iki tarafta birbirine zarar vermeyecekti. Bu durumda her iki dinin ve devletin mensupları kendi taraflarının gururunu pekiştirmiş olacaktı.²⁶⁵ Bunun karşılığında Uskoklar gereken zamanlarda bu bölgelere uğrar ve akınlar gerçekleştirirlerdi. Bu durum Türk askeri tarafından bilinirdi. Dolayısıyla Uskok akınları ani ve birden gerçekleşmez, paşalarla anlaşmaları zamanlarda yapılırdı. Kimi zamansa bu anlaşma sayesinde Uskoklar Bosna Eyaleti'ne bağlı kimi köyleri saldırılardan ve akınlardan muaf tutarlardı. Bu durumu fark eden Zadar valisi iki Uskok askerini neden Bosna'nın bazı köyelerine akın yapmadıklarını bildiğini aynı zamanda kimlerin Müslümanlarla sıkı dostluk kurduğunu öğrendiğini söylemişti. Uskoklar ise sınıra has bir yanıt vermişlerdi: *Soylu Bey, Zadar'ın genç Ban'ı sizin için soğuk şarabı içmek kolaydır. Beyaz Zadar'ın kapısından koyu gölgede keyifle oturup...Ama sınırı savunmak zordur, kanla ıslanmış elleri silmek...Sussanız daha iyi olur Ban. Sessiz kalın ve fazla konuşmayın, çünkü burada inatçı çocuklar vardır, babası ve annesi olamayan, tüfek ve kılıç onların babası ve annesidir.*²⁶⁶

Zadar banı Uskok ve serhad askeri ile kendi içlerinde yaptıkları anlaşmadan haberdar olduğunu söylemiş fakat Uskok askeri bu duruma sınıra has bir yanıtla cevaplamıştı. Sınır halini soylu bir kişinin anlamasının zor olduğunu söylemişti. Bunun yanında savaşçı kimliğini ön plana çıkararak eğer bu durumu üslerine aktarırsa banı öldürmekle tehdit

²⁶⁴ Solomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. S. Turkis Noyan, İstanbul, 2004, s. 28.

²⁶⁵ Catherine Wendy Bracewell, *16. Yüzyılda Adriyatik'te Korsanlık ve Eşkiyalık: Senjli Uskoklar*, s. 244-245.

²⁶⁶ Catherine Wendy Bracewell, *16. Yüzyılda Adriyatik'te Korsanlık ve Eşkiyalık: Senjli Uskoklar*, s. 248.

etmişti.

İki tarafın askerinin birbirini tanıyor olduğu Uzun Savaşlar döneminde yaşanan bir başka hadiseden de anlaşılmaktadır. Yanık kalesinin yeniçeri ağası olan Yahya Ağa Peçevi tarafından anlatıldığına göre Habsburg askerine gemilerle şarap göndermekteydi. Ancak Habsburglar serhad askerine herhangi bir yiyecek ya da ihtiyaç maddelerinden herhangi birini temin etmemesine rağmen Yahya Ağa kâfir ile yakın bir ilişki tesis etmişti. Bu sebeple Yanık kalesine düşmanın saldırmayacağını ve kalenin güvende olduğunu düşünüyordu. Bu düşüncesinden dolayı kaleyi korumak için önemli tedbirler almamıştı. Kalede bulunan asker de şaraba ve keyfe oldukça düşküdü ve bu yüzden genellikle sarhoşlardı. Genellikle sarhoş olmalarından dolayı kale kapılarında gece nöbet tutulmamaktaydı. 1597-1598 yılında Avusturya komutanı Palfi, Yanık kalesine saldırmış ve kaleyi ele geçirmişti. Düşman kaleye zahire getirdiğini söyleyerek kale içine girmeyi başarmıştı. Kaledeki askerin kimi sarhoş kimi ise esrar içtiğinden dolayı düşmanın saldırısına cevap verememiş ve kale elden çıkmıştı. Yahya Ağa Palfi'nin eline esir olarak düşmüş kurtulmak için Palfi'ye yanında getirdiği 15-20 bin altın teklif etmişti. Fakat Palfi Yahya Ağa'nın kellesini kestirerek *“kaleyi böyle bekleyenin hali işte böyle olur”* diye kellesini kalede dolaştırmıştı.²⁶⁷

3.5.3. Ölülere Saygı

Serhadlerdeki başka bir adet ise her iki tarafın askerinin birbirlerinin ölülerini gömmeleriydi. Serhad askeri savaşlardan sonra kendi ölülerini mutlaka gömerken, kâfir askerın ölülerini de gömmeyi ihmal etmemişlerdi. Bu tarafların birbirlerine gösterdikleri saygının bir neticesiydi Gömdükleri ölülerin üzerine tahtadan haç işareti koyarak yerlerinin belli olmasını da sağlardı. Kendi ölülerinin mezarlarının üzerine ise yeşil renkli bir tahta üzerine bayrak dikiyorlardı.²⁶⁸

3.5.4. Gülbank Okumak

Farsça bir kelime olan gülbank *“gül sesi”* manasına gelmektedir. Osmanlıda gülbank okuma âdeti tekke ve tasavvuf erbabı sayesinde yaygınlaşmıştı. Savaşla bütünleşmiş bir yer olan serhadlerde de sık sık yapılan başka bir ritüeldi. Gülbank okumak sadece

²⁶⁷ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Cilt II, s. 197-198.

²⁶⁸ Evliya Çelebi, 7. Kitap, Cilt 1, s. 334.

serhadlere özgü bir durum değildi elbette. Ancak bir serhad resmi çizilmek istendiğinde gülbank okumaktan bahsetmek gerekmektedir. Gülbank okumak Yeniçeri Ocağı içinde yaygın bir adetti. Günümüzde mehter marşının bir uzantısı olan gülbank okumak savaşlardan önce moral ve motivasyonu artırıcı bir faktördü.²⁶⁹ Örneğin Kanije fethi esnasında büyük toplar ateşlenmeden önce gülbank çekilmiş ve iki rekât namaz kılınmıştı.²⁷⁰ Novigrad gazasına giden gaziler de kaleden çıkmadan önce kale içinde Gülbang okumuşlar ve art arda tüfeklerini ateşlemişlerdi. Üç kere “*sefa gittiniz ve hoş gidesiz*” denmiş ve top atılmış, bu şekilde gazaya çıkılmıştı.²⁷¹ Bir kale fethedildiği zaman bunu kutlamak için de gülbank okunurdu. Varat fethedildiği zaman fetih ezanı okunmuş ve ardından Gülbank-ı Muhammedi getirilmişti. Evliyanın ifadesiyle “*yetmiş koldan davullar dövülüp üç gün üç gece donanma ferman olmuştu.*”²⁷²

²⁶⁹Mustafa Uzun, “Gülbank”, *DİA*, Cilt 14, 1996, s. 232-233.

²⁷⁰ Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Naima*, Cilt I, s. 185.

²⁷¹Evliya Çelebi, 6. Kitap, Cilt 2, s. 503.

²⁷²Evliya Çelebi, 5. Kitap, Cilt 2, s. 566.

SONUÇ

Serhadler kendine has bir yaşam biçimi olan alanlardı. Pek çok devlet ile komşu olmanın sonucunda serhadlerde kendine has bir yapı ortaya çıkmıştı. Serhadlerin sürekli savaşın ve gerilimin yaşandığı atmosfere sahip olduğunu görüyoruz. Sürekli savaş tehdidi, burda yaşayan insanların tabiatını, yaşam pratiğini ve inançlarını etkileyen en önemli faktördü. Serhad bölgeleri bu tehditler sebebiyle daha tahkim edilmiş şehirlere sahipti. Serhadlerin bu niteliği doğal olarak bu bölgenin kültürüne inancına yansımıştı. Her şeyden önce burası askeri bir alandı. Ve doğal olarak Osmanlı Devlet'i burada gönüllü ve düzenli askeri birlikleri yerleştirerek askeri önlemler almışlardı. Hem yerli hem de merkezi orduya mensup her tür asker burada görülebilirdi. Yeniçeriler, timarlı sipahiler, beşlüler, azebler, gönüllüler, deliler bu birliklerin askeri görüntüsünü oluştururdu.

Gündelik yaşam kendine has bir özelliğe sahipti. Geçim kaynaklarına bakıldığında halkın daha çok ticaretle uğraşıldığı görülür. Ticaretin yanında tarım ve hayvancılığın önemi de büyüktü. Ancak geçim ekonomisini yine bölgenin sınır oluşu belirlemekteydi. Düşmanla sınır olan şehir ya da köylerde tarım yapılması ekinlerin düşman tarafından tahrip edilmesinden dolayı oldukça güçlü. Serhad askerinin geçim kaynaklarına bakıldığında ise akınların öneminin bir hayli büyük olduğu anlaşılmaktadır. Akınlarda elde edilen esir ve ganimetler bu tehlikeli bölgeyi asker için cazip hale getirmişti. Bu savaş halinin yanısıra serhad askerinin düşman askeri ile iletişim halinde olduğu ve birbirlerini tanıyor oldukları ortaya çıkmaktadır. Hatta aralarında kan kardeşliği tesis edenler dahi olmuştu. Bu anlamda serhadler savaşın vuku bulduğu yaşanılması güç alanların olmasının yanısıra etkileşim ve birleşim noktaları olarak da görülmelidir.

Burada yaşam alanlarından kültüre, kıyafete ve dile kadar her şey serhadlere has özellikler taşırdı. Çok çeşitli dillerin konuşulduğu bir bölgeydi. Müslüman ve gayrimüslim olsun serhad bölgelerinde iç bölgelerden buraya taşınmış olan özellikle askeri nüfus sebebiyle birçok dilin serhad bölgelerinde biriktiğini görüyoruz. Bunun yanında kıyafetteki çeşitlilik de hissedilmektedir. Kısaca denilebilir ki savaşlar ve siyasetin ayırdığı sınır bölgeleri düşman taraflar arasında ticaretin yapıldığı, gidiş gelişlerin olduğu ve etkileşime açık, gündelik yaşam itibarıyla iç kısımlardan farklı kendine özgü bölgelerdi.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, Erhan. “Sipahi”, *DİA*, Cilt 37, TDV Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 256-258.
- Agoston, Gabor. *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, Çev. Kahraman Şakul, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Aktemur, Ali Murat. “Gürcistan Sınırında Kurtkale”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5, 1999, s. 1-8.
- Altıok, Fatma. “Tek Şehir İki Seyyah: İbrahim Hamdi ve Evliya Çelebi’ye Göre Babadağı Şehri”, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol:4, Sayı 1, Bahar 2019, s. 1-25.
- Altun, Şuliye. *400 Numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre Şimontornya Livası (Transkripsiyon ve Metin)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- Aruçi, Muhammed. “Vulçitrın”, *DİA*, 43, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, s. 132-134.
- Aydın, Mahir. “Eflak Beyliği”, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23, 2013-1, s. 1-24.
- Ayyıldız, Bülent. *Osmanlı-Venedik Ticari ve Diplomatik İlişkileri (1453-1571)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Bıyık, Ömer. “1652-53 Tarihli Şer’iyye Sicili’ne Göre Temeşvar”, *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, 2015, s. 233-251.
- Bilge, Sadık Müfit. “Macaristan’da Osmanlı Hâkimiyetinde İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM* 11/11, 2000, s. 33-81.
- Bilge, Sadık Müfid. *Osmanlı'nın Macaristan'ı Osmanlı Hâkimiyetinde Macaristan'ın Tarihi Coğrafyası ve İdari Taksimatı (1526-1718)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Boran, Ali. *Anadolu'da İç Kale Cami ve Mescidleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.

- Bostan, İdris. *Adriyatik'te Korsanlık, Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler (1575-1620)*, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Bracewell, Catherine Wendy. *16. Yüzyılda Adriyatik'te Korsanlık ve Eşkiyalık: Senjli Uskoklar*, Çev. Mehmet Moralı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Bracewell, Catherine Wendy. "History and Anthporogly, Ritual Brotherhood Across Frontiers in The Eastern Adriatic Hinterland, 16th-18th Centuries", (27/3), 2016.
- Curipeschitz, Benedict. *Yolculuk Günlüğü 1530*, Çev. Özdemir Nutku, TTK, Ankara, 1989.
- Çalışır, Muhammed Fatih. *War and Peace in the Frontier: Ottoman Rule in the Uyvar Province 1683-1685*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Dankoff, Robert. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, YKY, İstanbul, 2000.
- David, Geza. "Budin", *DİA*, 6, TDV Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 344-348.
- David, Geza. "Estergon", *DİA*, 11, TDV Yayınevi, İstanbul, 1995, s.438-440.
- David, Geza. "İstolni Belgrad", *DİA*, 23, TDV Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 405-407.
- David, Geza. "Sigetvar", *DİA*, 37, İstanbul, 2009, s. 157-159.
- David, Geza. *Osmanlı Macaristan'ında Toplum, Ekonomi ve Yönetim 16. Yüzyılda Simontornya Sancağı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınevi, İstanbul, 1999.
- David, Geza. "16.ve 17. Yüzyıllarda Macaristan'ın Demografik Durumu", *Bellekten*, 54/225, 1995, s. 341-352.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekaiyat, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 1995.
- Dernschwam, Hans. *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, Ankara, 1992.
- Durmuş, İlhami. "Türklerde Kan Kardeşliği ve Antla İlgili Unsurlar", *Milli Folklor*, Sayı 89, 2011, s. 100-108.

- Düzbakar, Ömer. “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, *Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bursa, 2003/2, s. 97-108.
- Erdoğan Özünlü, Emine. “Akıncı Ocağına Dair Önemli Bir Kaynak: 625 Numaralı Akıncı Defteri Üzerine Bazı Düşünceler”, *Bellekten*, LXXIX/285 Ağustos, 2015, s. 474-500.
- Erdoğan Özünlü, Emine - Kayapınar Ayşe. *1472-1560 Tarihli Akıncı Defteri*, TTK, Ankara, 2017.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yollar: Kaldırımlar, Köprüler ve Kervansaraylar”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, Cilt XXVII, Sayı 1, Temmuz 2011, s. 43-53.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Gaza”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.27, Ankara, 2012, s.79-100.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. “The Placa and Importance Romanian Princedom in the Ottoman Campaign Logistics”, *Buletinul Universitatii Petrol- Gaze din Ploieşti*, Vol. LX, 2008/2, s. 199-204.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. “Mora’da Osmanlı Venedik Mücadelesi (1648- 1715)”, *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, Ed. Çoruh Haydar, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s. 103-149.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. *XVII. “Yüzyılda Avrupa Sınırı: Evliya Çelebi’nin Anlatısında “Serhad Halkı’nın Dünyası”*, Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal’a Armağan, Ed. Nurgül Bozkurt, Ankara, 2018, s. 208-225.
- Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Akkırman-Amasya-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, Kitap 5, Cilt 1, İstanbul, 2003.
- Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Akkırman-Amasya-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, Haz: Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, Kitap 5, Cilt 2, İstanbul, 2010.

- Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Podgoriçe-İştib-Vidin-Peçoy-Budin-Üstürگون(Estergon)-Ciğerdelen-Macaristan-Öziçe-Taşlıca, Dobra-Venedik- Mostar-Kanije*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Kitap 6, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Podgoriçe-İştib-Vidin-Peçoy-Budin-Üstürگون(Estergon)-Ciğerdelen-Macaristan-Öziçe-Taşlıca-Dobra-Venedik, Mostar, Kanije*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Kitap 6, Cilt 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Eğri-Hatvan-Yanık-Viyana-Çanad-Eklak-Boğdan-Bükreş-Ukrayna-Kırım-Bahçesaray-Çerkezistan-Dağıstan-Ejderhan-Kalmukistan-Saray-Moskova*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Kitap 7, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Eyice, Semavi. “Kale”, *DİA*, 24, TDV Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 324-342.
- Fekete, Lajos. “Macaristan'da Türklerin Mülk Sistemi”, *İÜEF Tarih Dergisi*, Cilt 12, Ankara, 1961, s. 17-42.
- Finkel, Caroline. *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğunun Öyküsü 1300-1923*, Çev. Zülal Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü (1573-1576)*, Cilt I, Haz. Kemal Beydilli, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü (1577-1578)*, Cilt II, Haz. Kemal Beydilli, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Gezer, Ömer. “1522’den XIX. Yüzyıla Kadar Habsburg Mutlakiyetinin İnşası ve Militärgrenze” *Avrupa Tarihinde Türk Eli Doç. Dr. Gümeç Karamuk Armağanı*, Ed. Ramazan Acun- Serhat Küçük, Ankara, 2007, s. 137-157.
- Gezer, Ömer. “Bosna Serhaddinde Osmanlılar: Karlofça Antlaşması’ndan Sonra Bosna Eyaleti’ndeki Osmanlı Ordusu Üzerine Bir Analiz”, *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Cilt I, Ed. Aşkın Koyuncu, Çanakkale, 2016, s. 338-347.
- Gezer, Ömer. “Macaristan’da Son Osmanlı Garnizonu: Temeşvar’a “Eğri Nizamı”nın

- Verilmesi ve Maliyeti”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 26, 2017, s. 141-156.
- Gezer, Ömer. “Temeşvarlı Osman Ağa-Esir-Tercüman ve Yazar”, *Bilig*, Sayı 35, 2018, s. 73-88.
- Göger, Veysel. *16. Yüzyıl Kale Kuşatmaları (Strateji, Taktik, Kale Kuşatmaları ve Teknolojisi)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2014.
- Gökbilgin, M. Tayyip. “Macaristan’daki Türk Hâkimiyeti Devrine Ait Bazı Notlar”, *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII/1. s. 200-211.
- Gökbilgin, M. Tayyip. Türk İdaresinde Budin, *Atatürk Konferansları*, Cilt V, Ankara, 1971-1972.
- Gürkan, Emrah Safa, *Sultan’ın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, Kronik Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Gürkan, Emrah Safa. *Osmanlı Habsburg Rekabeti Çerçevesinde Osmanlılar’ın XV. Yüzyıldaki Akdeniz Siyaseti: Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, Ed. Haydar Çoruh, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.
- Gürkan, Emrah Safa. *Sultanın Korsanları Osmanlı Akdeniz’inde Gaza, Yağma ve Esaret, 1500-1700*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018.
- Işık, Mustafa. *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Budin*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2018.
- İnalcık, Halil - Arı Bülent, “Türk İslam Şehirciliği ve Halil İnalcık’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, Cilt 3, Sayı 6, 2005, s. 27-56.
- İpçioğlu, Mehmet. *Kanuni’nin Estergon Seferi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Halaçoğlu, Ahmet. “Humbaracı”, *DİA*, 18, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, s. 349-350.
- Kafadar, Cemal. *İki Cihan Âresinde Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Metis Yayınları, 2019.

- Karpat, Kemal. “Eflak”, *DİA*, 10, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s. 466-469.
- Kayapınar, Ayşe- Erdoğan Özünlü, Emine. *Mihaloğulları'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*, TTK, Ankara, 2015.
- Kemal Paşa-zade. *Tevarih-i Ali Osman*, Haz. Şefaattin Severcan, X. Defter, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Keser, Bilge. “Osmanlı Devletinde Martolos Teşkilatı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 1992, s. 267-275.
- Kılıç, Orhan. “Teşkilat ve İşleyiş Bakımında Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri”, *OTAM*, 31/Bahar, 2012, s. 86-127.
- Kolodziejczyk, Dariusz. “Kamaniçe”, Cilt XI, *DİA*, 24, TDV Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 274-275.
- Kolçak, Özgür. *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi Ve Osmanlılar: 1660–64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2012.
- Kurtaran, Uğur. *Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2006.
- Küpelî, Özer. “Osmanlı Devleti'nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dair”, Cilt 3, *Yeni Türkiye Yayınları*, 1999. s. 490-497.
- Mustafa Selaniki Efendi, *Tarih-i Selaniki*, Haz: Mehmet İpşirli, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
- Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, Cilt II, Çev. İsmail Erünsal, Tercüman Yayınları, Ankara, 1978.
- Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima (Ravzatü'l Hüseyin Fi Hulasati Ahbari'l-Hafikayn)*, Cilt I, Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima (Ravzatü'l-Hüseyin Fi Hülasati Ahbari'l-Hafikayn)*, Cilt II, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara, 2007.
- Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima (Ravzatü'l-Hüseyin Fi Hülasati Ahbari'l-*

- Hafikayn*), Cilt III, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara, 2007.
- Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima (Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hülasati Ahbari'l-Hafikayn)*, Cilt IV, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara, 2007.
- Ogier Ghiselin de Busbeck, *Türkiye Mektupları*, Çev. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul, 1939.
- Özcan, Abdülkadir. "Akıncı", *DİA*, 2, TDV Yayınları, 1989, s. 249-250.
- Özcan, Abdülkadir. "Deli", *DİA*, 9, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s.132-135.
- Özcan, Abdülkadir. "Farisan", *DİA*, Ek 1, TDV Yayınları, İstanbul, 2016, s. 249-250.
- Özcan, Abdülkadir. "Martolos", *DİA*, 28, TDV Yayınları, İstanbul, 2003, s. 64-66.
- Özcan, Abdülkadir. "Sekban", *DİA*, 36, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 326-328.
- Özcan, Abdülkadir. "Serhad Kulu", *DİA*, 36, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 560-561.
- Özgüven, Burcu. "*Osmanlı Macaristan'ında Kentler Kaleler*", Ege Yayınları, İstanbul, 2001.
- Öztürk, Yücel. "1593-1563 Erdel Eflâk-Boğdan Olayları ve Dimitry Vişnevetskiy Olayları", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, Bahar, 2005, s. 55-95.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*", C I, İstanbul, 1977.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*", C II, İstanbul, 1977.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*", C II, İstanbul, 1993.
- Parlak, Sevgi. *Osmanlı Öncesi Anadolu Kalelerinde Kapılar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2010.
- Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi*, Cilt I, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi*, Cilt II, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

- Polonyalı Simeon. *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden XVI. Asır Türkiyesi*, Çev. Hrand D. Andreasyan, Kesit Yayınları, İstanbul, 2007.
- Ralamb, Claes. *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Sami, Canan. *Bailo Agostino Nani'nin Relazione'sine Göre 17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Venedik İlişkileri*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Sarğın, Yasemin. *Başlangıcından 1606'ya Kadar Osmanlı Devleti İle Eflak Ve Boğdan Voyvodalıkları Arasındaki İlişkiler*, Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Schweigger, Solomon. *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. Türkis Noyan, İstanbul, 2004.
- Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki, (1003-1008/1595-1600)*, Cilt I, Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki (1003-1008/1595-1600)*. Cilt II, Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- Selçuk, Hava. Palangadan Kasabaya Arçar (Şeriyeye Siciileri ve Temettuat Defterlerine Göre), *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013/1, s. 63-87.
- Serdaroğlu, Murat. *XVI. Yüzyıl Osmanlı Hâkimiyetinde Tımsıvar*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2018.
- Solak-zade Mehmed Hemdemi Çelebi. *Solak-zade Tarihi*, Cilt I, Haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- Solak-zade Mehmed Hemdemi Çelebi. *Solak-zade Tarihi*, Cilt II, Haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- Stein, Mark. "Military Service and Material Gain on the Frontier Ottoman-Habsburg Frontier", *The Frontiers of the Ottoman World*, Ed. A.C.S. Peacock, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Stein, Mark. *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, Çev. Gül Çağalı Güven,

- Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- Şimşirgil, Ahmet. *Slovakya'da Osmanlılar Türk Uyvar 1663-1685*, Beylik Yayınları, İstanbul, 2015.
- Tolasa, Harun. *Kendi Kalemikle Osman Ağa: Bir Osmanlı Türk Sipahisi ve Esirlik Hayatı*, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2004.
- Topal, Mehmet. *Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretname Tahlil ve Metin (1106-1133/ 1695-1721)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2001.
- Türkal, Nazire Karaçay. *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (10622 Ca.1106/1654-7 Şubat 1695)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2012.
- Turan, Şerafettin. “Dubrovnik”, *DİA*, 9, TDV Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 542-544.
- Uzun, Mustafa. “Gülbank”, *DİA*, 14, TDV Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 232-235.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt I. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- Ünal, Mehmet Ali. “Evliya Çelebi'ye Göre Serhadler ve Serhadliler”, *International New Tendencies Congress in Ottoman Researches (7-9 Ekim 2016 Saraybosna)*, Konya, 2016, s. 353-390.
- Vratislav, Baron. *V. Baron Vratislav'ın Anıları, XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, Çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul, 1998.
- Zireoviç, Olga. “Palanga”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 44, Ağustos, 1987, s.48-50.
- Witteck, Paul. *The Rise of the Ottoman Empire*, Royal Asiatic Society, London, 1938.

ÖZGEÇMİŞ

Fatma Altıok 1989 yılında Kocaeli/Karamürsel’de doğdu. İlk ve orta öğrenimi Kocaeli’de tamamladı. 2007 yılında Karamürsel Yabancı Dil Ağırlıklı liseden mezun oldu. 2008-2010 yılları arasında Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Tarih bölümünde iki yıl eğitim aldıktan sonra yatay geçişle 2010 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü’nde lisans eğitimine devam etti. 2013 yılında aynı bölümden mezun oldu. 2012 yılında Erasmus programı ile Polonya’da bulunan Bialystok Üniversitesi’nde beş buçuk ay öğrenci olarak bulundu. 2014 yılında Sakarya Üniversitesi Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı.